

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND

Janek Maasik

**JURIIDILISE ISIKU KRIMINAALVASTUTUS – ÕIGUSLIKUD LÄHTEKOHAD JA
PROBLEEMID**

Magistritöö

Juhendaja mag. iur. Andres Parmas
Kaasjuhendaja PhD (Law) Margit Vutt

Tartu 2018

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Juriidiliste isikute süüteovastutuse regulatsioon ja kohtupraktika Eestis.....	9
1.1. Juriidilise isiku süüteovastutuse kujunemine ja süüteovastutuse eeldused.....	9
1.2. Juriidiline isik karistusõigusliku vastutuse subjektina.....	12
1.2.1. Juriidilise isiku olemus ja liigid.....	12
1.2.2. Juriidilise isiku õigusvõime	15
1.2.3. Juriidilise isiku teovõime.....	16
1.3. Juriidilise isiku karistamise eesmärgid	18
1.4. Juriidilise isiku süü	21
1.5. Juriidilise isiku karistus	23
1.6. Juriidilise isiku süüteovastutuse kohtupraktika Eestis.....	24
1.6.1. Juriidilise isiku esindajad ja nende vastutuse juriidilisele isikule omistamise kohtupraktika.....	24
1.6.2. Juriidilise isiku huvi kohtupraktikas.....	28
1.6.3. Juriidilise ja füüsilise isiku paralleelne süüteovastutus	30
2. Juriidilise isiku vastutus rahvusvahelises õiguses, EL õiguses ning Euroopa Kohtu ja EIÕK praktikas.....	33
2.1. Juriidilise isiku vastutuse õigusliku reguleerimise arengusuunad rahvusvahelises õiguses ja EL-i õiguses	33
2.1.1. Juriidilise isiku vastutuse reguleerimine ÜRO konventsioonides	33
2.1.2. Euroopa Nõukogu soovitused ja juriidilise isiku vastutuse reguleerimine konventsioonides.....	35
2.1.3. Juriidilise isiku vastutuse reguleerimine OECD konventsioonides.....	37
2.1.4. Juriidilise isiku vastutuse reguleerimine Euroopa Liidu õigusaktides	38
2.2. Euroopa Kohtu praktika füüsiliste ja juriidiliste isikute karistamisel ja <i>ne bis in idem</i> põhimõtte	40
2.3. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika füüsiliste ja juriidiliste isikute karistamisel ja <i>ne bis in idem</i> põhimõtte.....	45
3. Juriidilise isiku karistusõigusliku vastutuse alternatiivid Saksa õiguse näitel ja Eesti õiguse muutmise vajalikkus	47
3.1. Saksamaa õiguspoliitilised diskussioonid juriidiliste isikute kriminaalvastutuse kehtestamise kohta.....	47
3.2. Juriidilise isiku vastutus Saksa haldusõigusrikkumiste seadustiku järgi	53

3.3. Juriidilise isiku süüteovastutuse probleemid Eesti õiguses	59
3.3.1. <i>Ne bis in idem</i> põhimõttega seotud probleemid	59
3.3.1. Juriidilise isiku süü ning õiguskindluse ja -selguse põhimõttega seotud probleemid.....	61
3.4. Eesti õiguse muutmise ettepanekud	63
KOKKUVÕTE	67
SUMMARY	74
LÜHENDID	81
KASUTATUD KIRJANDUS	82
KASUTATUD NORMATIIVMATERJAL	85
KASUTATUD KOHTULAHENDID	86
MUUD KASUTATUD ALLIKAD.....	87

Sissejuhatus

Nõudlus juriidiliste isikute õiguskäibes osalemise järele muutub ühiskonna vajadusi arvestades iga päevaga üha suuremaks. Olukorras, kus juriidiliste isikute, aga eelkõige äriühingute majanduslik ja poliitiline võim on olnud üha kasvavas trendis ning selliste äriühingute poolt kuritegelikust käitumisest tulenevad kahjud võivad olla võrreldamatult suured, tekkis vajadus kehtestada ka tõhusad vastutusmeetmed juriidilistele isikute vastutust ettenägevate sanktsioonide näol. Erinevad riigid lahendasid juriidilise isiku vastutusele võtmise küsimuse erinevalt. Suurem osa riikidest lahendas juriidiliste isikute vastutuse küsimuse läbi kriminaalvastutuse. Ka Eesti järgis antud eeskujul ning kehtestas alates 01.09.2002 juriidiliste isikute vastutuse Prantsusmaa *Code Penal*¹ eeskujul oma karistusseadustikus (edaspidi KarS). Samas on antud põhjenduste valguses oluline märkida ka, et mitte kõik riigid ei ole juriidiliste isikute vastutuse küsimust lahendanud süüteo vastutuse teel. Üheks selliseks riigiks on Saksamaa, kes on vastupidiselt Eestis kehtivale juriidilise isiku süüteo vastutuse põhimõttele keeldunud juriidiliste isikute kriminaalvastutuse võimalikkust tunnistamast.²

Globaliseeruvast majandusruumis, kus äriühingute tegevus ei ole piirdunud üksnes oma koduriigiga, tuli hakata täiendavalt mõtlema ka tõhusale riikide vahelisele koostööle ja mõjusatele juriidiliste isikute vastutusmeetmetele rahvusvahelisel tasandil. Rahvusvahelisel tasandil on märkimisväärne tõus juriidilise isiku vastutust puudutavates regulatsioonides toimunud 21. sajandi esimesel kümnendil, mil võeti vastu hulgaliselt rahvusvahelisi lepinguid, soovitusi ning Euroopa õiguse akte, milles sisalduvatest juriidilise isiku vastutust puudutavatest sätetest tuleb liikmesriikidel siseriikliku õiguse kujundamisel lähtuda. Selleks on rahvusvahelises õiguses püütud sätestada liikmesriikide regulatsioonide jaoks kehtivad miinimumstandardid³. Eesti on Euroopa Liidu liige ning samuti liitunud mitmete oluliste rahvusvaheliste organisatsioonidega nagu näiteks ÜRO⁴, Euroopa Nõukogu⁵ ja OECD⁶. Euroopa Liidu õigusloomest, aga samuti nimetatud organisatsioonide poolt koostatud

¹ Prantsusmaal kehtiv karistusseadustik

² C. Change. Corporate Liability in Europe. Clifford Chance LLP January 2012, p. 1. – Available: http://www.cliffordchance.com/content/dam/cliffordchance/PDFs/Corporate_Liability_in_Europe.pdf. (15.04.2018).

³ M. Donaldson, R. Watters. 'Corporate Culture' as a basis for the Criminal Liability of Corporations. Prepared by Allens Arthur Robinson for the United Nations Special Representative of the Secretary-General on Human Rights and Business. February 2008. Available: <http://198.170.85.29/Allens-Arthur-Robinson-Corporate-Culture-paper-for-Ruggie-Feb-2008.pdf>. (15.04.2018)

⁴ Ühinenud Rahvaste Organisatsioon, millega Eesti liitus alates 17.09.1991

⁵ Eesti liitus Euroopa Nõukoguga alates 14.05.1993

⁶ Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon, millega Eesti liitus alates 09.12.2010

soovitustest ja väljatöötatud konventsioonidest tulenebki Eesti kohustus juriidiliste isikute vastutuse kohta käivaid sätteid järgida. Nende sätetega taotletakse enamjaolt juriidiliste isikute vastutuse tõhustamist erinevates valdkondades, nt ametialaste kuritegude puhul.

Nagu öeldud, siis Eesti on juriidiliste isikute vastutuse küsimuse lahendanud süüteovastutuse kasuks ning süüteovastutuse kehtestamisel võtnud eeskujuks Prantsusmaa *Code Penal*'i. Eestis on juriidilise isiku vastutus süütegude eest reguleeritud ennekõike KarS § 14 lõikes 1 sisalduva üldprintsipi abil, mille kohaselt juriidiline isik vastutab seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mis on toime pandud tema organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt juriidilise isiku huvides. Juriidiliste isikute karistamise kriteeriume kehtestades on lähtunud derivatiivse ehk tuletatud vastutuse kontseptsioonist, mis lähtub eeldusest, et õigusliku abstraktsioonina ei saa juriidiline isik ilma füüsiliste isikute abita realiseerida süüteokoosseisu tunnuseid. KarS § 14 lõige 1 on seega omistamisnorm, mis võimaldab sättes sisalduvate tingimuste täitumisel inkrimineerida füüsiliste isikute käitumine juriidilisele isikule⁷.

Eelnevat arvesse võttes ei saa juriidilise isiku vastutusest rääkides mööda vaadata juriidilise isiku olemusest, tegutsemise põhimõtetest ning erinevatest juriidilise isiku liikidest. Karistusõigus avab juriidilise isiku mõiste läbi tsiviilseadustiku üldosas antud määratluse. Kuid teoorias ei ole juriidilise isiku olemuse lahtimõtestamine olnud alati ühemõtteline ning on jätkuvalt vaieldav. Kuigi esineb hulgaliselt teooriaid on Eestis kasutatav käsitlus lähim normatiivse teooria käsitlusele⁸. Vastavalt TsÜS §-le 24 on juriidiline isik seaduse alusel loodud õigussubjekt. Juriidiline isik on kas eraõiguslik või avalik-õiguslik. Karistusseadustikus on välistatud avalik-õiguslike juriidiliste isikute kriminaalvastutus ning seda on võimalik kohaldada üksnes eraõiguslike juriidiliste isikute suhtes. Sellega jätab karistusseadustik võimaluse kohaldada kriminaalvastutust kõigi ülejäänud eraõiguslike juriidiliste isikute suhtes.

Eesti tunnustab eraõiguslike juriidiliste isikutena nii äriühinguid (täisühing, usaldusühing, aktsiaselts, osühing, tulundusühistu), kui ka sihtasutusi, mittetulundusühinguid ja korteriühistuid. Nimetatud juriidiliste isikute vastutuse ulatus ning juhtimise põhimõtted on liigiti väga erinevad. Näiteks, kui osühingu ja aktsiaseltsi puhul on ette nähtud piiratud varaline vastutus, siis nt täisühingu puhul vastutavad osanikud ühingu kohustuste eest kogu oma varaga.

⁷ P. Pikamäe. Kes on juriidilise isiku pädev esindaja karistusseadustiku § 14 mõttes? *Juridica I*, 2010, lk 4.

⁸ K. Saare. Juriidilise isiku õigussubjektsuse piiritlemine. Doktoritöö, 2004. Arvutivõrgus: <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/1044/saare.pdf?sequence=5>, lk 43. (15.04.2018)

Olukorras, kus juriidilise isiku olemusest tulenevalt eksisteerib võimalus niigi täieliku isikliku vastutusega juriidilise isiku ja tema osaniku paralleelseks kriminaalvastutuseks, tekitasid autoris võimaliku küsimuse seonduvalt *ne bis in idem* põhimõtte võimaliku rikkumisega.

Sama olukorraga seonduvalt tõusetus küsimus ka puutuvalt karistusadressaatidesse ja seda just etteheidetavaid tegusid, isiku süüd ja karistamise eesmärke silmas pidades. Nimelt näeb KarS § 14 lõige 1 n-õ omistamisnormina ette juriidilise isiku esindajate teod, mis juriidilise isiku tegudeks loetakse, kui need on toime pandud juriidilise isiku huvides. Kuigi juriidilise isiku puhul on tegemist eraldiseisva õigussubjektiga, on tema puhul tegemist siiski õigusliku fiktsiooniga ning alati taandub küsimus selle taga seisvatele füüsilistele isikutele. Seda enam olukorras, kui karistamise eesmärgina tuleks jaatada karistamise eripreventiivseid eesmärke ehk süüdlase käitumise mõjutamist hoidumaks tulevikus süütegude toimepanemisest.

Viimati öeldu valguses tõusetub aga omakorda küsimus etteheidetava teo sisu osas ehk see, kas juriidilisele isikule KarS § 14 lg 1 alusel omistatav tegu on sama, milles teda süüdistatakse. Seda just olukorras, kus juriidilise isiku nimel teo toimepanija ja juriidilise isiku taga seisvad isikud ei lange kokku. Kui KarS § 14 lg 1 alusel vastutuse omistamist jaatada, siis tõusetub jällegi küsimus selle kohta, mida oleks pidanud juriidiline isik tegema teisiti, et süüteo toimepanemist ära hoida. Kui juriidilise isiku karistamist kirjeldatud olukorras põhjendada nt kohustusega tagada tõhusad järelevalvemeetmed, et tema esindajad ei saaks kuritegusid toime panna, siis oleks nähtavasti tegemist etteheitega organisatsiooniliste puuduste eest, mitte põhiteo enesega. Siit tulenevalt tõusetub aga küsimus sellise vastutuse ettenähtavusest ja määratletusest.

Tulenevalt eelnevates lõikudes käsitletust, püstitab autor esimese hüpoteesina selle, et Eestis kehtiv juriidilise isiku kriminaalvastutuse kontseptsioon on isikuühingute (täisühing, usaldusühing) puhul vastuolus *ne bis in idem* põhimõttega selle osanike isikliku täieliku vastutuse tõttu ühingu kohustuste eest.

Tulenevalt püstitatud hüpoteesist on sõnastatud ka puutumuses olev küsimuse selle kohta, kas ka n-õ ühemeheühingute puhul, kus ühingu omaniku ja selle esindaja puhul on tegemist ühe ja sama isikuga võib teatud juhtudel vaatamata juriidilise isiku iseseisvaks subjektiks olemise juriidilisele fiktsioonile kõne alla tulla *ne bis in idem* põhimõtte rikkumine.

Magistritöö teine hüpotees on see, et juriidilise isiku vastutuse kontseptsioon on vastuolus õigusselguse ja -kindluse põhimõttega, kuna juriidilisele isikule ja tema esindajale omistatavad teod on oma sisult erinevad.

Püstitatud hüpoteesidest tulenevalt on magistritöö uurimiseesmärk analüüsida juriidilise isiku olemust ning kriminaalvastutuse eesmärke ning mõju juriidilisele isikule, et seejärel hinnata, kas juriidilise isiku kriminaalvastutusele võtmise korral on alati tagatud *ne bis in idem* põhimõtte järgimine, milles seisneb juriidilisele isikule tehtav karistusõiguslik etteheide ning milliseid alternatiivseid regulatsioone eksisteerib ja saab kasutada juriidiliste isikute kriminaalvastutuse kõrval.

Magistritöö uurimiseesmärgi saavutamiseks on püstitatud mitu uurimisülesannet, milliste lahendamisele käesolev töö on orienteeritud. Uurimisülesannete käsitlemine leiab aset magistritöö kolmes erinevas peatükis.

Esimeses peatükis käsitletakse juriidilise isiku süüteovastutuse kujunemist ja süüteovastutuse eeldusi. Hilisema *ne bis in idem* rikkumise kontrollimiseks analüüsitakse juriidilist isikut karistusõigusliku subjektina, milleks avatakse juriidilise isiku olemus ja tegutsemise alused ning analüüsitakse Eestis tegutsevate juriidiliste isikute erinevaid liike. Samas peatükis leiab käsitlust ka juriidilise isiku süü küsimus puutuvalt juriidilisele isikule omistatavasse teosse. Viimati öeldu valguses hinnatakse juriidilisele isikule ja tema esindajale etteheidetavate tegude identsust, aga samuti karistamise aluseid ning karistamise eesmärke. Peatüki viimastes alajaotustes vaadeldakse Eesti kohtupraktikat seonduvalt juriidilise isiku esindaja vastutuse juriidilisele isikule omistamisega, samuti juriidilise isiku huvi ning füüsilise kui ka juriidilise isiku paralleelse vastutuse seisukohti.

Kuna juriidilise isiku vastutuse küsimust on üha rohkem asunud reguleerima ka rahvusvahelisel tasandil, siis sellest tulenevalt püstitati teise peatüki eesmärgiks uurida juriidilise isiku vastutuse lähtekohti rahvusvahelises ja Euroopa Liidu õiguses, aga samuti analüüsida Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste kohtu praktikat puutuvalt *ne bis in idem* põhimõttega. Peatüki eesmärgiks on kontrollida, milliste nõuete järgimine puutuvalt juriidiliste isikute vastutusse on Eesti jaoks siduv. Selle uurimisülesande valguses kontrollitakse, kas juriidiliste isikute kriminaalvastutus on ainus aktsepteeritav juriidiliste isikute karistamise viis või aktsepteeritakse ka muid juriidilise isiku mõjutusvahendeid nt haldusõigusrikkumiste eest ettenähtavaid trahve.

Magistritöö kolmandas peatükis Saksamaa õigussüsteemi, kui alternatiivset süsteemi juriidilise isiku kriminaalvastutusele. Peatükis käsitletakse Saksamaa õiguspoliitilisi seisukohti juriidiliste isikute kriminaalvastutuse välistamise kohta, aga samuti ka Saksamaal kehtivat juriidiliste isikute vastutuse regulatsiooni, täpsemalt seal kehtivat haldusõigusrikkumiste seadustiku vastavaid sätteid. Peatükis analüüsitakse samuti juriidilise isiku süüteo vastutuse probleeme Eesti õiguses ning seda püstitatud hüpoteeside valguses. Esimeses alajaotuses käsitletakse *ne bis in idem* problemaatikat esimeses peatükis käsitletud juriidiliste isikute erinevaid liike arvesse võttes. Sama küsimust analüüsitakse ka karistuseesmärke ja adressaate silmas pidades. Puutumuses viimati öelduga analüüsitakse järgmises alajaotuses juriidilise isiku süüteo vastutuse kontseptsiooni võimalikku vastuolu õigusselguse ja -kindluse põhimõttega. Selleks uuritakse etteheidetavate tegude sisu ning karistusadressaatide kattuvust juriidilise isiku esindaja ja juriidilise isiku enese puhul. Nimetatud probleemide kõrval hinnatakse ka juriidiliste isikute alternatiivsete mõjutusvahendite rakendamise võimalikkust. Peatükis võrreldakse ka erinevate alajaotiste juures Eesti ja Saksamaa juriidiliste isikute vastutuse erisusi ning peatüki viimases alajaotuses toob autor välja võimalikud lahendusettepanekud seonduvalt juriidilise isiku vastutuse kehtestamisega.

Püstitatud eesmärkide saavutamiseks on käesolevas magistritöös rakendatud süsteemset, analüütilist ja võrdlevat uurimismeetodit. Töö põhiallikateks on juriidilise isiku ühinguõiguslikku ning kriminaalvastutust käsitlev õiguskirjandus, samuti Euroopa Liidu õigusaktid ja rahvusvahelised konventsioonid, mis sätestavad konventsiooni ratifitseerinud riikidele juriidilise isiku vastutuse kohaldamise kohustuse. Kohtupraktika analüüsis on olulisel kohal Riigikohtu, samuti Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid. Puutuvalt Saksamaa juriidiliste isikute vastutuse käsitusse on olulisel kohal Saksamaa õiguskirjandus ja Saksamaa haldusõigusrikkumiste seadustik (*Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*).

Tööd iseloomustavad märksõnad: karistusõigus, juriidilised isikud, eraõiguslikud juriidilised isikud.

1. Juriidiliste isikute süüteovastutuse regulatsioon ja kohtupraktika Eestis

1.1. Juriidilise isiku süüteovastutuse kujunemine ja süüteovastutuse eeldused

Eestis õiguskorda jõudis juriidiliste isikute karistamine 01.09.2002. aastal KarS jõustumisega. Enne KarS-i jõustumist süütegusid reguleerinud KrK juriidilise isiku vastutust ei tundnud ning süütegude eest vastutasid üksnes füüsilised isikud. Eestis kehtestatud juriidilisi isikuid puudutava karistusõigusliku regulatsiooni ettevalmistamise aluseks on olnud Prantsusmaa *Code Penal*, millel põhineb tänane KarS-is sätestatud juriidilise isiku karistatavuse tuvastamise skeem.⁹ Alates KarS-i jõustumisest on juriidilise isiku vastutus võimalik nii kuriteo kui väärteo eest.¹⁰

Karistusõiguslik juriidilise isiku mõiste tuli KarS kehtestamisel avada tsiviilõiguse kaudu. TsÜS § 24 kohaselt on juriidiline isik seaduse alusel loodud õigussubjekt, kes võib olla eraõiguslik või avalik-õiguslik. Eesti karistusõigus toetub sellele määratlusele, piiritledes juriidilist isikut teistest isikute ühendustest.¹¹ KarS § 14 lg-ga 3 välistati KarS kehtestamisel riigi, kohaliku omavalitsuse ja avalik-õigusliku juriidilise isiku vastutus süütegude eest. Riigi väljajätmist karistatavate isikute ringist on põhjendatud sellega, et riik kui karistusvõimu kandja ei saa karistada iseennast.¹² Kohalikud omavalitsused ning avalik-õiguslikud juriidilised isikud arvati karistatavate isikute ringist välja seetõttu, et nad on avaliku halduse kandjad.¹³ Sellega ei välistatud siiski riigi või kohaliku omavalitsuse osalusega või nende poolt asutatud äriühingute või sihtasutuste vastutust.¹⁴ Hiljem on karistusõigusliku vastutuse suhtes mittekaristatavate juriidiliste isikute hulka laiendatud ning alates 1. jaanuarist 2015 jõustunud muudatustega¹⁵ on KarS § 14 lg 3 kohaselt välistatud ka riikidevahelise organisatsiooni vastutus ning seni loetelusse kuulunud “kohalik omavalitsus” asendatud määratlusega “kohaliku omavalitsuse üksus”. Riikidevahelised organisatsioonid koondavad riike, keda KarS § 14 lg 3 kohaselt

⁹ M. Ernits, P. Pikamäe, E. Samson ja J. Sootak. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ning põhjendus. Tallinn: Juura, 1999, lk 34.

¹⁰ J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa, lk 701.

¹¹ E. Elkind, J. Sootak. Juriidilise isiku vastutus: uued arengusuunad Eesti kohtupraktikas. *Juridica X*, 2005, lk 673.

¹² M. Ernits jt. *op. cit.* 9, lk 34.

¹³ J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, 4 trk. Tallinn: Juura, 2015, lk 32.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 12.07.2014, 1.

karistada ei saa ning seega on peetud võimalikuks KarS vastavalt täiendada.¹⁶ Kohaliku omavalitsuse osas tehtud täpsustust on põhjendatud sellega, et kohaliku omavalitsuse õiguse teostamisel on subjektiks kohaliku omavalitsuse üksus (linn, vald).¹⁷ KarS § 14 lg-test 1 ja 3 tulenevalt on vastutusele allutatud kõik juriidilised isikud, v.a need, kelle vastutusele võtmine on lg 3 kohaselt sõnaselgelt välistatud.¹⁸

Juriidilise isiku fiktiivse olemuse tõttu lähtutakse süüteo koosseisude sätestamisel *Code Penal*'i eeskujul spetsiaalsuspõhimõttest – lähtuvalt süütegude olemusest pole juriidilist isikut võimalik vastutusele võtta mitte kõigi süütegude eest, vaid üksnes selliste süütegude eest, mille suhtes ollakse veendumusel, et juriidilisel isikul on oma fiktiivsest iseloomust tulenevalt siiski võimalik konkreetset süütegu toime panna.¹⁹

Eestis on juriidilise isiku vastutus süütegude eest reguleeritud ennekõike KarS § 14 lõikes 1 sisalduva üldprintsipi abil, mille kohaselt juriidiline isik vastutab seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mis on toime pandud tema organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt juriidilise isiku huvides. Juriidiliste isikute karistamise kriteeriume kehtestades on lähtutud derivatiivse ehk tuletatud vastutuse kontseptsioonist, mis lähtub eeldusest, et õigusliku abstraktsioonina ei saa juriidiline isik ilma füüsiliste isikute abita realiseerida süüteo koosseisu tunnuseid. KarS § 14 lõige 1 on seega omistamisnorm, mis võimaldab sättes sisalduvate tingimuste täitumisel inkrimineerida füüsiliste isikute käitumine juriidilisele isikule. Käsitluse puhul võib teatavat analoogiat näha ka seda täideviimisõpetuses kasutatava teovalitsemise teooriaga kõrvutades – KarS § 14 lõikes 1 nimetatud isikud hoiavad juriidilise isiku toimimist enda kätes ning määravad selle tegutsemisuuna, mistõttu võib neid pidada juriidilise isiku tegevust valitsevateks isikuteks.²⁰ Seega tuleb KarS § 2 lõikest 2 tulenevad karistusõigusliku vastutuse üldised eeldused – s.o süüteo koosseis, õigusvastasus, süü – tuvastada konkreetse teo toime pannud füüsilise isiku käitumises; kui füüsilise isiku tegu ei vasta kas või ühele nimetatud tingimusele, ei ole võimalik süütegu juriidilisele isikule omistada.²¹ Ka siin on lähtutud tsiviilõiguslikust lähenemisest, mille kohaselt omistatakse juriidilisele isikule äriühingu

¹⁶ Seletuskiri karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde 554 SE. – Arvuti võrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad/Karistusseadustiku-muutmise-ja-sellega-seonduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus/>. (15.04.2018)

¹⁷ *Ibid.*, lk 20.

¹⁸ J. Sootak, P. Pikamäe. *op. cit.* 13, lk 32.

¹⁹ E. Elkind, J. Sootak. *op. cit.* 11, lk 673.

²⁰ P. Pikamäe, *op. cit.* 7, lk 4.

²¹ J. Sootak, P. Pikamäe. *op. cit.* 13, lk 37.

esindaja vastutus.²² TsÜS § 31 lg 5 kohaselt loetakse juriidilise isiku organi tegevus juriidilise isiku tegevuseks. TsÜS § 31 lõigetes 1 ja 2 on sätestatud juriidilise isiku organi definitsioon, mille kohaselt on juriidilise isiku organiteks üldkoosolek või juhatus ja nõukogu olemasolul ka nõukogu.

Alates 28. juulist 2008 jõustunud KarS muudatustega²³ on võimalik juriidilisele isikule omistada ka organi liikme ning pädeva esindaja süütegu. Organi liikme organist eraldiseisev lisamine KarS § 14 lg-s 1 määratletud juriidilise isiku esindajate ringi välistas vaidlused osas, mis puudutasid seda, kas karistatav tegu peab olema organi kui terviku poolt, või piisab sellest, kui süüteo koosseisu realiseerib ainult üks organi liikmetest.²⁴ Karistusõiguses on füüsiliste ja juriidiliste isikute tahte samastamisel TsÜS § 31 lõikes 5 väljendatud organiteooriast kaugemalegi mindud, kuna KarS § 14 lõike 1 järgi võib juriidiliste isikute süüteovastutuse kaasa tuua ka juhtivtöötajate (ning mõõndustega ka tavatöötajate) ja pädevate esindajate tegevus.²⁵ See kontseptsioon arvestab asjaoluga, et ühingu seisukohalt olulisi otsuseid võivad vastu võtta ka teised juhtivas seisundis olevad isikud peale juhatuse või nõukogu.²⁶ Karistusseadustikus on juriidilise isiku esindajate ring seega tsiviilõiguslikult määratletud esindajate ringist märksa laiem.²⁷

Nagu öeldud, on KarS § 14 lg 1 näol tegemist omistamishinnanguga, mis määratleb milliste juriidilist isikut esindavate füüsiliste isikute tegu ja millistel tingimustel on võimalik juriidilisele isikule omistada.²⁸ Vastutuse kehtestamisel on Eestis lähtunud spetsiaalsuspõhimõttest²⁹ – juriidiline isik vastutab üksnes nende süüteo koosseisude puhul, kus on juriidilise isiku vastutus ette nähtud.

Alates 1. jaanuarist 2015 tuleb juriidilise isiku süü hindamisel arvestada täiendavalt KarS §-s 37¹ sätestatud süüd välistava alusega – nimelt puudub uue regulatsiooni kohaselt juriidilisel isikul süü, kui tema pädeva esindaja poolt toime pandud tegu oli juriidilise isiku jaoks vältimatu.

²² K. Saare. Esindusorgani liikme käitumise omistamisest eraõiguslikule juriidilisele isikule seoses vastutuse küsimusega. *Juridica X*, 2003, lk 674.

²³ Karistusseadustiku ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. – RT I 2008, 33, 200.

²⁴ P. Pikamäe. *op. cit.* 7, lk 4.

²⁵ J. Sootak, P. Pikamäe. *op. cit.* 13, lk 35.

²⁶ E. Elkind, J. Sootak. *op. cit.* 11, lk 674.

²⁷ K. Saare. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2010, § 40 komm, p 3.2.1.

²⁸ J. Sootak, P. Pikamäe. *op. cit.* 13, lk 31.

²⁹ Spetsiaalsuspõhimõtte- st juriidilise isiku süüteovastutus on võimalik üksnes siis kui süüteo koosseis seda ette näeb, vt ka RKKKo 4-17-3766/25 p 17.

Tegemist on sättega, mis välistab pädeva esindaja toime pandud süüteo omistamise juriidilisele isikule olukorras, kus juriidiline isik on teinud kõik endast oleneva, et pädeva esindaja sellist käitumist vältida. Säte ei kohaldu, kui juriidilisele isikule süüteo omistamise aluseks on juhtivtöötaja, organi või selle liikme poolt toime pandud süütegu.³⁰

1.2. Juriidiline isik karistusõigusliku vastutuse subjektina

1.2.1. Juriidilise isiku olemus ja liigid

Selleks, et mõista juriidilist isikut karistusõigusliku subjektina, tuleks esmalt avada tema olemus ning võimalikud avaldumisvormid. Karistusõigus avab juriidilise isiku mõiste läbi tsiviilseadustiku üldosas antud määratluse. Kuid teoorias ei ole juriidilise isiku olemuse lahtimõtestamine olnud alati ühemõtteline ning on jätkuvalt vaieldav. Kuigi esineb hulgaliselt teooriaid on Eestis kasutatav käsitlus lähim normatiivse teooria käsitlusele. Vastavalt TsÜS §-le 24 on juriidiline isik seaduse alusel loodud õigussubjekt. Juriidiline isik on kas eraõiguslik või avalik-õiguslik. Normatiivse teooria kohaselt võib seadusandja objektiivse õigusega anda õigussubjekti tähenduse teatud inimkogudele. Need inimkogud, kes on seaduse alusel saanud sellised õigused, ongi juriidilised isikud. Juriidilise isiku normiteooria piirdub ainult seaduse määratlusega juriidilise isiku kohta.³¹

TsÜS § 24 sätestab, et juriidiline isik on seaduse alusel loodud õigussubjekt. Juriidiline isik on kas eraõiguslik või avalik-õiguslik. Nimetatud kahe juriidilise isiku rühmamõiste vahetegemine tugineb ajalooliselt nn huvikontseptsioonile. Eraõiguslikeks juriidilisteks isikuteks peetakse selle liigituse alusel juriidilisi isikuid, mis on asutatud ja mis tegutsevad erahuvides ehk üksikisikute huvides ning avalik-õiguslikeks loetakse neid juriidilisi isikuid, mis on asutatud ja mis tegutsevad avalikes ehk üldsuse huvides.³²

TsÜS § 25 lg 1 kohaselt on eraõiguslik juriidiline isik erahuvides ja selle juriidilise isiku liigi kohta käiva seaduse alusel loodud juriidiline isik. TsÜS § 25 lg 2 kohaselt on avalik-õiguslik juriidiline isik riik, kohaliku omavalitsuse üksus ja muu juriidiline isik, mis on loodud avalikes huvides ja selle juriidilise isiku kohta käiva seaduse alusel.

³⁰ Seletuskiri 554 SE, lk 21.

³¹ K. Saare. *op. cit.* 8, lk 43.

³² *Ibid.*, lk 44-45.

Eraõiguslikud juriidilised isikud võib tinglikult liigitada:

- isikuühinguteks, mis rajanevad liikmete isiklikul panusel ja seosel (nt täisühing ja usaldusühing)
- kapitaliühinguteks, mis rajanevad liikmete tehtavatel sisse maksetel ühingu kapitali (nt aktsiaselts ja osaühing)³³

Isikuühinguid iseloomustab see, et selle saavad moodustada vähemalt kaks isikut ja vastupidiselt kapitaliühingule ei panusta ühingusse ainult rahaliselt, vaid nad võtavad enda kanda ka ettevõtlusega seotud vastutuse ja tegutsevad ise ühingu eesmärkide saavutamise nimel ning ka vastutavad isiklikult ühingu varaliste kohustuste eest kogu oma varaga. Isikuühingute olulisim tunnus on just osanike täiendav isiklik vastutus ühingu kohustuste eest (ÄS § 79, § 101 lg 2 ja § 125 lg 1).³⁴

Kapitaliühingud on aktsiaselts ja osaühing. Nende ühinguvormide lugemine kapitaliühinguteks põhineb traditsioonil ja õigusteoorial, sest seadus ei kasuta otseselt terminit „kapitaliühing“. Kapitaliühingu ideoloogiline alus on see, et kapitali sisse makset saab pidada osanike või aktsionäride majandusliku riski ülempiiriks. Kapitaliühingutele on iseloomulik korporatiivne struktuur ehk spetsiaalsete juhtimisorganite, eelkõige juhatuse, teatud juhtudel ka nõukogu olemasolu. Kapitaliühingutele on iseloomulik ka see, et on võimalik tegutseda võõrorgani põhimõttel, mis tähendab, et juhtorganid võib moodustada ühinguvälistest isikutest ehk isikutest, kes ei ole osanikud või aktsionärid. Isikuühinguid seevastu juhivad ja esindavad osanikud ise või osa neist.³⁵

Tulundusühistu on seejuures teatud mõttes kapitaliühingu ja isikuühingu n-ö vahevorm, sest TÜS § 1 lg-te 2 ja 3 kohaselt võib kehtestada kas tulundusühistu liimete isikliku täiendvastutuse või siis moodustada kohustusliku osakapitali. Ühistu liige ei vastuta üldjuhul isiklikult ühistu kohustuste eest, kuid põhikirjaga võib ette näha, et liikmed vastutavad ühistu kohustuste eest solidaarselt kogu oma varaga (täielik isiklik vastutus) või põhikirjaga kindlaks määratud ulatuses. Kui põhikirjaga ei ole ette nähtud ühistu liikmete isiklikku vastutust ühistu kohustuste eest, peab osakapital olema vähemalt 2500 eurot. Tulundusühistule antud valikuvõimalus

³³ K. Saare, U. Volens, A. Vutt, M. Vutt. Ühinguõigus. I, Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015. Lk 43.

³⁴ *Ibid.*, lk 44.

³⁵ *Ibid.*, lk 44-45.

väljendab äriühingute võlausaldajate kaitsemehhanismide alternatiivsust- kapitalinõue teenib kapitaliühingus samasugust eesmärki, mida osanike isiklik vastutus isikuühingus.³⁶

Lisaks mainitud ühingutele on juriidilisteks isikuteks ka sihtasutused ja mittetulundusühingud. SAS § 1 lg 1 kohaselt on sihtasutus on eraõiguslik juriidiline isik, millel ei ole liikmeid ning mis on loodud vara valitsemiseks ja kasutamiseks põhikirjaliste eesmärkide saavutamiseks. MTÜS § 1 lg 1 kohaselt on mittetulundusühing isikute vabatahtlik ühendus, mille eesmärgiks või põhitegevuseks ei või olla majandustegevuse kaudu tulu saamine.

Ka on Eestis vastavalt KrtS § 1 lg-le 4 eraõiguslike juriidiliste isikutena käsitletavat korteriühistuid, mille liikmeteks on kõik ühe korteriomanditeks jagatud kinnisomandi korteriomandite omanikud. Korteriomandid ja korteriühistu luuakse kaasomanike vahel sõlmitud eriomandi loomise kokkuleppega või kinnisasja omaniku jagamisavaldusega. Korteriomandil on Eestis pikaajaline traditsioon. Korteriomandi õiguslike vormide osas võib eristada kahte liiki – *asjaõiguslik* ja *ühinguõiguslik* korteriomand. Esimesel juhul on isiku õigus eluruumile (või muu otstarbega ruumile) asja omaniku õigus asja suhtes (korteriomanik on ühtlasi ka ehitise omanik), teisel juhul tuleneb isiku õigus korterit kasutada liikmelisusest mingis juriidilises isikus ja ehitise omanikuks on see juriidiline isik.³⁷ Korteriühistute kui eraldiseisvate juriidiliste isikute vajadus seisneb vajaduses lihtsustada korteriomandite ühist majandamist.

Nagu ülevalpool nimetatud sai on juriidilise isiku mõiste abstraktne ning seadusandja on piirdunud valdavalt normatiivse teooria määratlusega. Laiemas plaanis võib öelda ka nii, et teatud inimkogule, kellel on mingis valdkonnas ühised huvid, on seadusandja poolt omistatud juriidilise isiku tähendus. Seadusandja on näinud ette ka juriidilise isiku võimalikud vormid ning seaduse tasandil reguleerinud kuulumise sellisesse inimkogusse, samuti ka juriidiliseks isikuks nimetatava inimkogu juhtimise. Äriühingu juhtorgani üheks põhilisemaks tunnuseks võibki nimetada äriühingu majandustegevuse korraldamist ja äriühingu esindamist suhetes kolmandate isikutega.

³⁶ *Ibid.*, lk 44.

³⁷ Korteriomandi- ja korteriühistuseaduse eelnõu 4. versioon 02.07. 2013. Arvutivõrgus: <http://eelnouid.valitsus.ee/main/mount/docList/df21fdd3-ca91-4cbc-9866-de762cfd92ad#cWtIswOa>. (15.04.2018)

1.2.2. Juriidilise isiku õigusvõime

Üldlevinud arusaama kohaselt seondub õigusvõime mõiste isikuks olemisega ning on viimasega kaasnevaks tunnuseks. Isikut on defineeritud kui õiguste ja kohustuste subjekti. Õigussubjekti on õiguskirjanduses defineeritud kui subjektiivse õiguse kandjat, kelleks saab olla õigusvõimet omav isik. Seega on sisuliselt võrdsustatud isiku ja õigussubjekti mõiste. Seaduses fikseeritud ajahetkest, milleks on reeglina isiku olemasolu täielik õiguslik tunnustamine, saab rääkida viimasel ka õigusvõime olemasolust. Isikut kui õigussubjekti iseloomustab võime olla õiguskorrast tulenevate õiguste ja kohustuste kandjaks, nimetatud õiguste ja kohustuste adressaadiks. Kuivõrd isiku võime olla õiguste ja kohustuste kandjaks tuleneb seadusest ning ei ole seotud ühegi täiendava eeldusega peale isiku õigusliku olemasolu tunnustamise, siis on õigusvõime eristatav kõigist teistest isikuks olemisega kaasnevatest võimetest, eelkõige tegutsemisvõimest ning selle alaliikidest: teo- ehk tehinguvõimest ja deliktivõimest.³⁸

TsÜS § 26 lg 1 kohaselt on juriidilise isiku õigusvõime võime omada tsiviilõigusi ja kanda tsiviilkohustusi. Juriidiline isik võib omada kõiki tsiviilõigusi ja -kohustusi, välja arvatud neid, mis on omased üksnes inimesele.³⁹ Avalik-õiguslik juriidiline isik ei või omada tsiviilõigusi ja -kohustusi, mis on vastuolus tema eesmärgiga (TsÜS § 25 lg 4).

Füüsilisel isikul seevastu on ühetaoline ja piiramatu õigusvõime, mis algab inimese elusalt sündimisega ja lõpeb surmaga, mõnikord varemgi (TsÜS § 7). See käib tema olemasoluga kaasas. Juriidilise isiku õigusvõime tekib seaduses sätestatud ajast ja võib teatud aspektides olla piiratud – ta ei saa omada õigusi ja kohustusi, mis on omased üksnes inimesele.

Eraõigusliku juriidilise isiku õigusvõime tekib seadusega ettenähtud registrisse kandmisest. Avalik-õigusliku juriidilise isiku õigusvõime tekib seaduses sätestatud ajast (TsÜS § 26 lg-d 2-3). Seega äriühingute õigusvõime algab nende äriregistrisse kandmisest ja lõpeb äriregistrist kustutamise (ÄS § 2 lg 3). Mittetulundusühingute ja sihtasutuste õigusvõime tekib nende kandmisega mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse ning lõpeb nende kustutamise antud registrist (MTÜS § 2 lg 1 ja SAS § 1 lg 2). Korterühistute õigusvõime tekib KrtS § 16 lg 1 alusel korteriomandite registriosade avamisega ja lõpeb korteriomandite registriosade sulgemisega kinnistusraamatus.

³⁸ K. Saare. *op. cit.* 8, lk 113.

³⁹ R. Narits. *Õiguse entsüklopeedia*. 2. trk. Tallinn: Juura 2004, lk 127 – 128.

Seega eraõiguslikud juriidilised isikud omandavad iseseisva õigusvõime registrikandega ning õigusvõime lõppemine on seotud samuti registrikande muutmisega ehk kustutamisega. TsÜS ei defineeri õigusvõimet eraldi, vaid läheneb õigusvõime avamisele isikute liikide (füüsiline ja juriidiline isik) kaudu (TsÜS § 7 lg 1 ja § 26 lg 1). Eelviidatud sätetele tuginedes võib märkida, et õigusvõime tähendab nii füüsilise kui ka juriidilise isiku puhul tema võimet omada tsiviilõigusi ja kanda tsiviilkohustusi.

1.2.3. Juriidilise isiku teovõime

Juriidiline isik vajab õiguskäibes osalemiseks ning tehingute tegemiseks tahet, mis toimiks juriidilise isiku huvides ja oleks suunatud juriidilise isiku eesmärkide saavutamisele. Juriidilisel isikul erinevalt inimesest puudub looduse poolt kaasa antud tahe. Kuivõrd inimene on ainus loomulikku tahet omav ning seda väljendada suutev õigussubjekt, siis on oluline tagada inimese tahte andmine juriidilisele isiku käsutusse selliselt, et see tahe oleks suunatud juriidilise isiku üleindividuaalsete eesmärkide saavutamisele.⁴⁰

Seadusandja on määranud juriidilise isiku tahet kujundama ja seda väljendama juriidilise isiku organid. Lisaks organitele võivad juriidilise isiku tahet kujundada ka tema töötajad, käsundisaajad, ja muud kolmandad isikud, kes omavad õigust juriidilise isiku nimel tegutsemiseks, kuid viimaste rakendamine juriidilise isiku huvides realiseerub siiski juriidilise isiku organite kaudu.⁴¹

Ilma organite olemasoluta ei ole mõeldav juriidilise isiku tegutsemisvõime, sh nii teovõime kui ka vastutusvõime realiseerimine. Teovõime all peetakse silmas isiku võimet teha kehtivaid tehinguid. Teovõime on tegutsemisvõime üheks alaliigiks vastutusvõime kõrval.⁴²

Juriidilise isiku teovõimet seadus otseselt ei kirjelda, kuid loeb juriidilise isiku organi tegevuse juriidilise isiku tegevuseks (TsÜS § 31 lg 5). Seega õigused ja kohustused, mis on tekitatud juriidilise isiku organi tegevusega, on juriidilise isiku õigused ja kohustused ning peegeldavad tema teovõimet. Vastava organi pädevus juriidilisele isikule õigusi ja kohustusi tekitada

⁴⁰ K. Saare. *op. cit.* 8, lk 132.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*, lk 133.

sätetatakse seaduse, põhikirja või vastava juriidilise isiku liigi kohta käivate normdokumentidega.

Juriidilise isiku organid võib jaotada esindusorganiteks ja mitteesindusorganiteks ehk üksnes juriidilise isiku taht kujundavateks organiteks. Juriidilise isiku teovõime realiseerimise seisukohast omavat tähendust esindusorganid. TsÜS § 34 lg 1 kohaselt on juriidilise isiku seadusjärgseks esindusorganiks juhatus või seda asendav organ.⁴³ Juriidilise isiku sisemise tahte kujunemise seisukohast omavad tähendust aga kõik juriidilise isiku organid, sh nii juhtorganid⁴⁴ kui ka juhtimisorganid⁴⁵, tahte väljendamise osas aga enamasti esindusorganid.

TsÜS § 31 lg 1 kohaselt on eraõigusliku juriidilise isiku organiteks üldkoosolek ja juhatus, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Vastavalt TsÜS § 31 lg 2 on eraõigusliku juriidilise isiku juhtorganiks juhatus. ÄS § 180 lg 1 ja § 306 lg 1 kohaselt on juhatus nii osaühingu kui ka aktsiaseltsi juhtorgan, mis esindab ja juhib vastavat äriühingut. Kui seaduses on sätestatud nõukogu olemasolu, on juhtorganiks ka nõukogu. SAS § 16 kohaselt on sihtasutuse organiteks juhatus ja nõukogu. Juhatus esindab ja juhib sihtasutust ning nõukogu kavandab sihtasutuse tegevust ning korraldab sihtasutuse juhtimist (SAS § 17 lg 1) ja teostab järelevalvet sihtasutuse tegevuse üle (SAS § 24). Mittetulundusühingute juhtorganiks on MTÜS § 26 lg 1 kohaselt juhatus, kuid vastavalt MTÜS §-le 31 võib põhikirjaga ette näha ka, et teatud tehingute tegemiseks määratakse lisaks juhatusele muu organ, mille pädevus ja moodustamise kord nähakse ette põhikirjas. Korterühistu juhtorganiks on KrtS § 24 lg 1 kohaselt samuti juhatus, kuid KrtS § 26 lg 1 kohaselt võib korteriühistu juhatuse asemel korteriühistut juhtida ja esindada ka juriidiline isik ehk valitseja, kelle valimisele, tegevusele ja vastutusele kohaldatakse korteriühistu juhatuse kohta sätestatud.

TsÜS § 31 lg 3 kohaselt nähakse eraõigusliku juriidilise isiku organi pädevus ette seaduse ja põhikirja või ühingulepinguga. Juriidilise isiku organi pädevust ei või üle anda muule organile või isikule. Isikuühinguid juhivad ja esindavad osanikud ise või osa neist.

Juriidiline isik võib vastutada teo eest, mille on toime pannud juriidilise isiku organ. KarS ei sisalda juriidilise isiku organite määratlust, mistõttu on juriidilise organite tuvastamisel vajalik pöörduda tsiviilõiguse poole. TsÜS § 31 lg 1 kohaselt on eraõigusliku juriidilise isiku

⁴³ Nt täis- ja usaldusühingute puhul tuntakse ühingut esindama õigustatuna osanikke.

⁴⁴ Termin „juhtorgan“ hõlmab nii juhatust ehk esindusorganit kui ka nõukogu (TsÜS § 31 lg 2)

⁴⁵ ÄS peab termini „juhtimisorgan“ all silmas üldkoosolekut.

organiteks üldkoosolek ja juhatus, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Juriidilise isiku organ on juriidilise isiku struktuuri lahutamatu osa, olemata seejuures iseseisvaks subjektiks. Organ täidab juriidilise isiku ülesandeid ja peab tegutsema viimase huvides.⁴⁶

Juriidilise isiku organi karistusõigusliku tegevuse omistamine juriidilisele isikule on sarnane tsiviilõiguslikule omistamisele, kus TsÜS § 31 lg 5 kohaselt loetakse juriidilise isiku organi tegevus (sh nii tegevus kui ka tegevusetus) juriidilise isiku tegevuseks.⁴⁷ Küll aga tõusetub autori arvates küsimus, kas süüteks oleva teo sellisel viisil omistamine on alati õigustatud. Seda eriti olukorras, kus esindusorganiks olev juhatus on süüteo toime pannud sisesuhtest tulenevat oma hoolsuskohustust rikkudes. Autori arvates on kaheldav, kas sellistel puhkudel peaks olema õigustatud juriidilise isiku karistamine läbi tema esindaja tegude omistamise. Et mõista aga sellise karistamise otstarbekust tuleks hinnata esmalt karistamisega taotletavaid eesmärke.

1.3. Juriidilise isiku karistamise eesmärgid

Juriidiliste isikute süüteovastutuse vajalikkust on põhjendatud asjaoluga, et suured rahvusvahelised korporatsioonid on aastakümnetega muutunud aina enam detsentraliseeritumaks, hõlmates endas keerulisi otsuste tegemise protsesse, mistõttu on praktikas osutunud üha keerulisemaks ning paljudel juhtudel isegi võimatuks leida juriidilise isiku konkreetse tegevuse eest vastutavat füüsilist isikut. Näiteks võib väga keeruline olla tuvastada isikut, kes vastutab äriühinguga seotud altkäemaksu andmise eest, kui juriidilise isiku juhtorganisse kuulub mitmeid isikuid.⁴⁸ Ettevõtted kujutavad endast nii õigus- kui majanduselus iseseisvalt toimivaid moodustisi, mis peavad kandma ka õiguslikku vastutust. Äriühingute majanduslik ja poliitiline võim näitab, et äriühing sotsiaalse nähtusena on midagi sootuks muud kui näiteks üksikult tegutsev kurjategija. Peale selle on äriühingu kui terviku kuritegelikust käitumisest tulenevad kahjud võrreldamatult suuremad sellest, mida suudaks tekitada üksik kurjategija. Seepärast on üksikisikule mõistetav karistus kogu tekitatud kahjuga võrreldes tihti kohatult madal. Sel põhjusel ongi peetud vajalikuks karistusõigusliku sanktsiooni mõistmist äriühingule endale.⁴⁹

⁴⁶ P. Varul, I. Kull, V. Kõve, M. Käerdi. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Komm vlj, Tallinn: Juura 2010, lk 110.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ M. Pieth, L. A. Low, P. J. Cullen. The OECD Convention on Bribery: A Commentary. A Commentary on the Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions of 21 November 1997. Cambridge University Press, december 2006, lk 5. Arvutivõrgus: <http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/39200754.pdf> (15.04.2018).

⁴⁹ E. Samson. Kriminaalkaristus majandusettevõtetele. – Juridica 1999/VIII, lk 366-367.

Karistus on üks sanktsiooni vorm, mida võrreldes teiste õigusharudes kasutatavatega kohaldatakse vaid raskeimate rikkumiste korral, kaitsmaks olulisemaid sotsiaalsemaid väärtusi ühiskonnas. Rakendades karistust, kaitseb karistusõigus ühiskonna põhiväärtusi ja õiguskorda kahel viisil: esiteks repressiivselt, st tehtud ülekohtu eest tasudes ehk kätte makstes ja teiseks preventiivselt ehk ülekohtu ära hoides.⁵⁰

Klassikaliselt jagunevad karistusteooriad, mis üht või teist viisi õigustavad, absoluutseks ja relatiivseteks teooriateks.⁵¹ Absoluutse teooria käsitluses on karistuse eesmärk kantud üldistatult süüteoga põhjustatud ebaõigluse tasumisest ja lunastamisest, relatiivsed teooriad keskenduvad uute süütegude ärahoidmisele.⁵² Absoluutsete teooriate järgi on karistus vaba mistahes eesmärgist – karistus on asi iseeneses ning karistuse õiguslik ja eetiline alus ei vaja põhjendamist ega karistamisvolitus õigustamist; karistada tuleb selle tõttu, et kuritegu on toime pandud.⁵³ Relatiivsete teooriate kohaselt saab sanktsioonide kohaldamist näha ühest küljest tõkendina, kuid samas võib sanktsioone näha ka omamoodi katalüsaatoritena, mis soodustavad normikohast käitumist ja annavad signaali selle kohta, et normile mittevastavat käitumist ei tolereerita.⁵⁴

Tänapäeva maailmas ei lähtuta üheski riigis ühest puhtast karistusteooriast ning seetõttu on klassikalised karistusteooriad põimunud mitmesugusteks ühendteooriateks, mis on suunatud karistuseesmärkide vastuolulisuse lahendamisele.⁵⁵ Domineeriva lähenemise kohaselt on karistus õigustatud, kui see vastab kahele tingimusele – see on ära teenitud ja suunatud kuritegeliku käitumise vähendamisele tulevikus.⁵⁶ Karistuse kohaldamise aluste sisaldumine ja paigutus karistust reguleerivates sätetes väljendab karistusteooriat, mida antud riigis kriminaalõigus tunnustab. Eestis kehtivas karistusseadustikus annavad karistuse kohaldamist reguleerivad sätted tunnistust selle kohta, et seadusandja on karistusvolitust õigustades lähtunud klassikalisest süüpõhimõttest. Selline tõdemus tuleneb KarS § 56 lg-st 1, mille kohaselt on karistamise alus isiku süü. KarS § 56 tekstist tuleneb, et seadusandja on süüdlase hukkamõistmisest *expressis verbis* lahti öelnud. Antud sättest tuleneb, et karistuse kohaldamisel

⁵⁰ J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003, lk 114.

⁵¹ J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura, 2007, lk 31.

⁵² *Ibid*, lk 60-61.

⁵³ *Ibid*, lk 61.

⁵⁴ R. B. Macrory. Regulatory Justice: Making Sanctions Effective. Final Report. 2006 p 4 Available: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121212135622/http://www.bis.gov.uk/files/file44593.pdf>. (15.04.2018).

⁵⁵ J. Sootak. *op. cit.* 51, lk 55.

⁵⁶ N. Baird. Criminal Law, Title I, Series II. London: Cavendish Publishing Limited, 1995, p 41.

arvestab kohus kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid. Relatiivsele teooriale toetudes püüab KarS § 56 karistuseesmärkide antinoomia raames ühendada seega süüühimõtet ning kahte karistuseesmärki- eripreventsiooni ja üldpreventsiooni.⁵⁷ Ka Riigikohus on leidnud, et kuivõrd kriminaalõiguse ülesanne on kaitsta individuaalset vabadust ja seda teenivat ühiskonda, siis tuleb karistuse eesmärgiks pidada kuritegude ärahoidmist- niisiis üld- ja eripreventsiooni.⁵⁸

Juriidiliste isikute osas on õiguskirjanduses karistamise eesmärkide määratlemisega seonduv diskussioon taandunud kahele põhiküsimusele – kas juriidilise isiku karistamise eesmärk on vaid süüteo toimepanemisega saadud majandusliku kasu äravõtmine või konkreetse süüteo toime pannud juriidilisele isikule etteheite tegemine. Mõlemad eesmärgid vastavad mitmele klassikalistest karistusteooriatest lähtuval karistuspõhjendusele. Nii on majandusliku kasu äravõtmine vaadeldav positiivse üldpreventsiooni ja negatiivse üld- ning eripreventsioonina, etteheite tegemine aga positiivse eri- ja üldpreventsioonina.⁵⁹

Õiguskirjanduses on leitav ka selline arvamus, milles tuuakse välja, et äriühingute karistamise eesmärgiks on eelkõige kahju ära hoidmine, mitte niivõrd süüdistamine omaette. Leitakse, et ettevõtte nimel tegutsenud füüsilise isiku vastutusest ainuüksi ei piisa, kuna äriühingute tegevuse mõjutamiseks seaduskuulekaks käitumiseks on vaja tõhusat vastutuse regulatsiooni ning et ainuüksi võlaõiguslikust regulatsioonist selleks ei piisa.⁶⁰

Karistamise eesmärgid taanduvad seega karistatavate tegude hukkamõistule ja/või nende toimepanemisest hoidumisele tulevikus. KarS § 56 toetab karistuseesmärkidenä eelkõige eri- ja üldpreventsivseid eesmäärke, olles suunatud seega teo toimepanija käitumise muutmisele. Autori arvates tõusetub öeldu valguses põhjendatult küsimus selle kohta, kas juriidilise isiku ja teda esindanud füüsilise isiku tegude samastamist saab pidada õigustatuks. Just karistuseesmäärke silmas pidades tuleks vastata küsimusele, mida oleks pidanud juriidiline isik tegema selleks, et

⁵⁷ M. Ernits jt. *op. cit.* 9, § 59 kumm 1.

⁵⁸ J. Ginter, S. Laos, J. Sootak. Eesti karistuspoliitika: üleminek totalitaarriiklikust õigusriiklikku kriminaalõigusesse. Tallinn: Juura 2002, lk 31.

⁵⁹ R. Rask, M. Kairjak. Kriminaalvastutus juriidilise isiku jagunemisel. Tractatus terribiles. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009, lk 40.

⁶⁰ W. Wilson. Criminal Law, Doctrine and Theory. Third Edition, 2008. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=UDtjSTQF5uoC&pg=PA598&lpg=PA598&dq=C.+Wells.+Corporations+and+Criminal+Responsibility.+Oxford:+Clarendon+Press,+1993&source=bl&ots=2I46DjyZ1_&sig=qrUSegvcfJV_LMB-IWdx0gqI0JeM&hl=et&sa=X&ved=0ahUKEwiAx871rfnZAhUqP5oKHUj9C-gQ6AEIUzAF#v=onepage&q=corporate&f=false. (15.04.2018)

tema esindaja tegu ära hoida. Ei piirdu juriidiline isik ju reeglina üksnes tema esindusorganiga. Karistuseesmärke silmas pidades tõusetub ka vastuoluline küsimus seonduvalt n-ö ühemeheühingutega, kus ainsaks karistusadressaadiks ehk isikuks, kes oma käitumist korrigeerima peaks on sama füüsiline isik. Öeldut silmas pidades leiab autor, et seonduvalt n-ö ühemeheühingutega ei kannu juriidilise isiku karistamine seega täiendavat üld- ja eripreventiivset mõju.

1.4. Juriidilise isiku süü

Karistusseadustiku § 32 lg 1 sätestab karistusõiguse olulise põhimõtte- süüpõhimõtte (*nulla poena sine culpa*), mis tähendab sisuliselt seda, et isikut saab õigusvastase teo eest karistada vaid siis, kui ta on selle toimepanemises süüdi. Sama paragrahvi teine lõige määrab ära, et toimepanijat karistatakse vastavalt tema süüle, sõltumata teiste toimepanijate süüst. Juriidilise isiku süü küsimust karistusseadustikus eraldi ei käsitleta, kuna KarS § 14 lg-s 1 sätestatud derivatiivsuspõhimõttest on see tuletatud juriidilist isikut esindanud füüsilise isiku süü kaudu, mis tähendab seda, et füüsilisest isikust juriidilise isiku esindaja süü on omistatav ka juriidilisele isikule. Ainsaks kohaks, kus juriidilise isiku süüküsimust lahendatakse on KarS §-s 37¹, kus on sätestatud, et juriidilisel isikul puudub süü, kui tema pädeva esindaja toimepandud tegu oli juriidilise isiku jaoks vältimatu. Välistamaks juriidilise isiku vastutuse kohaldumist juhul, kui juriidilisel isikul ei olnud võimalik vältida pädeva esindaja poolt juriidilise isiku huvides süüteo toimepanemist, täiendati KarS-i kõnealuse paragrahviga. Kui juriidilisel isikult puudus võimalus vältida süüteo toimepanemist – st ta oli omalt poolt teinud kõik, et vältida pädeva esindaja sellist käitumist, ei saa talle seda tegu ka ette heita. Paragrahv ei kohaldu juhtudel, kui juriidilise isiku vastutuse kohaldamise aluseks on juhtivtöötaja, organi või selle liikme poolt juriidilise isiku huvides toime pandud süütegu.⁶¹ Juriidilise isiku süüvõime on karistusseadustikus lahendatud õigusvõime olemasolu tunnistamise kaudu (KarS § 37).

Eelmises lõigus märgitud juriidilise isiku süüd välistava asjaolu (KarS § 37¹) juures tõusetub paratamatult küsimus selle kohta, kes on see „juriidiline isik“, kelle jaoks peab olema tema pädeva esindaja poolt toimepandud tegu vältimatu. Üldreegli kohaselt tuleks ju esindaja tegu juriidilisele isikule omistada KarS § 14 lg 1 alusel. On ilmne, et silmas on peetud juriidilise isiku teisi pädevaid organeid, kes juriidilise isiku sisesuhtes oleksid pidanud ette nägema nt teatavad reeglid või meetmed, mis oleksid pidanud tema esindaja süüteo toimepanemise, kas

⁶¹ Seletuskiri 554 SE, lk 21

ära hoidma või toimepanemise võimalikkust vähendama. Seega KarS § 37¹ ilmestab selgelt asjaolu, et juriidiline isik on midagi enam, kui vaid tema esindaja ja tema poolt toime pandud teod. Juriidiline isik omab reeglina teatud organisatsioonilist ülesehitust ning autori hinnangul just KarS §-s 37¹ sätestatud süüd välistav asjaolu viitabki asjaolule, et juriidilisele isikule tehtav etteheide seisneb eelkõige süüteo toimepanemiseni viinud organisatsiooniliste puuduste etteheidetavuses. Organisatsiooniliste puuduste etteheidetavus ja esindaja toime pandud konkreetset süüteod oma sisult aga erinevad teod. Seega kui lahendada juriidilise isiku süü küsimust, tuleks autori arvates seda teha just juriidilisele isikule etteheidetavate tegude valguses.

Kuigi KarS § 37¹ sätestatud süüd välistav asjaolu ei kohaldu juhtudel, kui juriidilise isiku vastutuse kohaldamise aluseks on juhtivtöötaja, organi või selle liikme poolt juriidilise isiku huvides toime pandud süütegu⁶², tekib sarnane olukord ka siin. Nimelt olukorras, kus nt äriühingu juhatuse liige paneb toime süüteo, võib ometigi äriühingu sisesuhtest tuleneda hukkamõist sellisele teole⁶³. Sellele vaatamata vastutab juriidiline isik oma esindaja poolt toime pandud süüteo eest KarS § 14 lg 1 omistamisnormi alusel. Omaette küsimuseks jääb aga see, kas juriidiline isik saaks sellises olukorras tema vastu pööratud karistusõigusliku nõude nt tsiviilkorras oma kohustusi (nt hoolekohustust) rikkunud juhatuse liikme vastu pöörata. Kui see peaks osutama võimalikuks, siis tõusetuvad taaskord küsimused juriidilisele isikule omistatava teo ja süü identsuse ja sellest tulenevate karistusadressaatide ning karistuse eesmärkide osas.

Autor leiab, et juriidilise isiku esindaja süü seadustehniliselt juriidilisele isikule omistamise korral jäetakse vastamata küsimusele, milles seisneb juriidilisele isikule (loe juriidilise isiku taga seisvatele inimestele) tehtav konkreetne etteheide ning mida peaks juriidiline isik (ehk selle taga seisvad inimesed) oma käitumises muutma, et tulevikus juriidilise isiku sarnaste süütegude toimepanemise võimalikkust välistada. See tähendab, et etteheidetav tegu ise ei kajasta juriidilise isiku seisukohast olulisi asjaolusid, mille pinnalt oleks juriidilisel isikul võimalik aru saada, mida ta oleks pidanud tegema teisiti (st nt millised eeskirjad või käitumisjuhised välja töötama või järelevalve palkama), et tema esindaja poolset süüteo toimepanemist vältida. Viimati sõnastatud küsimuse pinnalt võib järeldada, et oma sisult on juriidilise isiku ja tema esindaja teod ja nende järgi omistatavad süü mõisted erinevad. Nimelt,

⁶² *Ibid.*

⁶³ Nt äriühingu juhatuse liige soovib ettevõtte kasumi maksimeerimise eesmärgil (millest sõltub nt tema enda tulemustasu) toim panna soodustuskelmuse.

kui füüsilisele isikule heidetakse ette konkreetse süüteo toimepanemist, siis juriidilisele isikule samal ajal tegelikkuses konkretiseerimata kujul organisatsioonilisi puudujääke, mis sellise teo toimepanemiseni viisid.

Etteheide organisatsiooniliste puudujääkide kohta võib olla küll toime pandud süüteoga põhjuslikus seoses, kuid sellegipoolest mitte etteheidetav süütegu ise. Karistusõiguses peaks vastutuse aluseks olema siiski konkreetne süüteokoosseisule vastav tegu ning konkreetse isiku süü. Juriidilisele isikule kui isikutest koosnevale ühendusele süü omistamine esindajaks oleva ühe isiku või organi tegevuse läbi sarnaneb oma olemuselt n-ö kollektiivsele süüteovastutusele, mis on aga vastuolus karistusõiguse üldpõhimõtetega. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on ühes oma otsuses öelnud, et PS §-s 10 sätestatud inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetest tuleneb, et isikut tohib karistada konkreetse teo eest ja mitte enam, kui seda nõuab toimepandud süüteo raskus (individuaalse süü printsiip)⁶⁴. Viimati nimetatut toetab ka KarS § 32 lg 1, mille kohaselt saab toimepanijat karistada üksnes vastavalt tema süüle, sõltumata teiste toimepanijate süüst.

1.5. Juriidilise isiku karistus

KarS kehtestamisel 2002. aastal sätestati juriidilisele isikule kohaldatavana kaks põhikaristusliiki – rahaline karistus ning sundlõpetamine. Rahalises karistuses nähti juriidilisele isikule sobivaimat karistusliiki.⁶⁵ Karistusõiguslik sundlõpetamine KarS §-s 46 nähti ette eesmärgiga karistada neid ühinguid, kus kuritegude toimepanemine on saanud juriidilise isiku tegevuse osaks. Tegemist oli juriidilisele isiku kõige raskema põhikaristusega, mida võib võrrelda füüsilisele isikule kohaldatava eluaegse vangistusega ning mida võisid tingida üksnes ekstreemsed preventiivsed kaalutlused.⁶⁶ Alates 1. jaanuarist 2015 on tulenevalt karistusõiguse revisjoni käigus tehtud muudatusest ainukeseks juriidilisele isikule kohaldatavaks põhikaristusliigiks rahaline karistus. Revisjoni raames läbiviidud karistusõiguse korrastamisel on lähtutud *ultima ratio* põhimõttest, mille kohaselt on karistusõiguslik sekkumine põhjendatud üksnes siis, kui õigushüvede kaitse ei ole tagatav tsiviil- või haldusõiguslike meetmetega.⁶⁷ Leiti, et juriidilise isiku sundlõpetamise kohaldamiseks sobivad alused eksisteerivad väljaspool karistusõigust, kuna TsÜS § 40 kohaselt saab juriidilise isiku lõpetada kohtumäärusega

⁶⁴ RKPSJKo 3-4-1-13-15 p 39.

⁶⁵ M. Ernits jt. *op. cit.* 9, lk 126-128, lk 31.

⁶⁶ J. Sootak, P. Pikamäe. *op. cit.* 13, lk 168.

⁶⁷ M. Kairjak. Majanduskaristusõigus karistusõiguse revisjoni raames. *Juridica VIII*, 2014, lk 633.

siseministri või muu selleks seadusega õigustatud isiku või asutuse nõudel. Revisjoni käigus algatatud karistusseadustiku muutmisel põhjendati sundlõpetamise kaotamist KarS-st sellega, et kuna tegemist on tsiviil- ja haldusõigusliku meetmega, ei saa sundlõpetamist lugeda karistuseks kuriteo eest.⁶⁸

Praegu on ainukeseks juriidilise isiku põhikaristusliigiks rahaline karistus. KarS § 44 lg 8 kohaselt võib juriidilisele isikule kuriteo eest mõista 4000 – 16 000 000 euro suuruse karistuse. Väärteo eest võib juriidilisele isikule tulenevalt KarS § 47 lg-st 2 määrata karistuse summas 100 – 400 000 eurot. Tegemist on üldiste karistusraamidega, mille poole tuleb pöörduda siis, kui vastavas eriosa koosseisus on karistus määratletud abstraktselt rahalise karistusena. Muudel juhtudel tuleb lähtuda eriosas näidatud sanktsioonimäärast. Lisaks põhikaristusele võib KarS §-st 55¹ alusel juriidilisele isikule kohaldada kahte liiki lisakaristusi, milleks on riigisaladuse ja salastatud välisteabe töötlemise õiguse äravõtmine ning loomapidamisõiguse äravõtmine, kui juriidiline isik on toime pannud vastavat kaitseala puudutava süüteo.

1.6. Juriidilise isiku süüteovastutuse kohtupraktika Eestis

1.6.1. Juriidilise isiku esindajad ja nende vastutuse juriidilisele isikule omistamise kohtupraktika

Riigikohus on oma otsustes korduvalt märkinud, et juriidiline isik kui õiguslik abstraktsioon saab tegutseda vaid füüsiliste isikute kaudu⁶⁹, mistõttu saab juriidilisele isikule omistada vaid inimeste tegusid. Sellisel omistamisel tuleb juhtida kõigepealt tähelepanu TsÜS § 31 lg-le 5, mis sätestab, et juriidilise isiku organi tegevus loetakse juriidilise isiku tegevuseks. Eraõigusliku juriidilise isiku organ on muu hulgas juhatus (TsÜS § 31 lg 1). ÄS § 181 lg 1 esimene lause määrab, et osauhingut võib kõikide tehingute tegemisel esindada iga juhatuse liige, kui põhikirjaga ei ole ette nähtud, et juhatuse liikmed esindavad osauhingut mitmekesi või ühiselt.⁷⁰

Seetõttu vastutab juriidiline isik KarS § 14 lg 1 kohaselt üksnes teo eest, mille on toime pannud tema organ, selle liige, juhtivtöötaja või pädev esindaja. Riigikohus leiab, et karistusõiguses kehtiva individuaalvastutuse põhimõtte järgimiseks on tähtis, et juriidilise isiku vastutusele võtmisel selgitataks välja isik, kes vastutab konkreetse kohustuse täitmise eest. Selleks võib

⁶⁸ Seletuskiri 554 SE, lk 22.

⁶⁹ RKKKo 3-1-1-66-04 p 6; RKKKo 3-1-1-7-04 p 10; RKKKo 3-1-1-88-12 p 7.

⁷⁰ RKKKo 3-1-1-15-14 p 9, RKKKo 3-1-1-82-04 p 11, RKKKo 3-1-1-7-04 p 10.

juhatuse liikme kõrval olla ka muu juhtivtöötaja (alates 28. juulist 2008 kehtivas KarS § 14 sõnastuses võib selleks olla ka äriühingu pädev esindaja).⁷¹ Pärast tegutsemiskohustuse aluse tuvastamist tuleb hinnata, kas kohustatud isik on vastavat tegutsemiskohustust rikkunud. Selleks tuleb välja selgitada, kas isiku toimepandud tegu - tegevusetuks jäämine - on vastuolus temalt nõutava teoga. Nõutava teona tuleb konstrueerida konkreetne tegu, mida isik pidi selles olukorras tegema, kuid mille ta jättis tegemata⁷². Näiteks juhatuse liikme tegevuse juriidilisele isikule omistamise korral on nõutavaks teoks tema kohustuste täitmine korraliku ettevõtja hoolega (nt ÄS § 187 lg 1). See tähendab, et juhatuse liige peab kohustuste täitmisel tegutsema heas usus ja ühingu huvides, olema otsuste vastuvõtmiseks piisavalt informeeritud ega tohi ühingu võtta põhjendamatuid riske⁷³. Juhatuse liige on jätnud nõutava teo tegemata ennekõike juhul, kui ta ei ole oma kohustuste täitmisel näidanud üles hoolt, mida mõistlik inimene sellises ametis sarnastel tingimustel ilmutaks⁷⁴. Nii tegevus- kui tegevusetusdeliktide puhul tuleb ära näidata, millest tulenevalt leitakse, et tegutsemiskohustus oli just konkreetsel füüsilisel isikul ja milline oli nõutav tegu, mille ta tegemata jättis, samuti see, millises vormis oli täidetud subjektiivne koosseis.⁷⁵

Riigikohus leiab, et kuna KarS § 2 lg 2 kohaselt on karistatav üksnes tegu, mis vastab süüteo koosseisule, on õigusvastane ja mille toimepanemises on isik süüdi, vastutab juriidiline isik üldjuhul vaid siis, kui tema organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja käitumises esinevad kõik deliktstruktuuri elemendid.⁷⁶ Seetõttu eeldab juriidilise isiku karistusõiguslik vastutus süüteo koosseisu, õigusvastasuse ja süü tuvastamist konkreetse teo toime pannud juriidilise isiku organi liikmete või nt juhtivtöötaja (füüsilised isikud) käitumises (KarS § 14 lg 1). Kui mõni deliktstruktuuri elementidest teo toimepannud füüsilise isiku käitumises puudub, on juriidilise isiku karistamine välistatud.⁷⁷ Kui füüsilise isiku teos pole aga deliktstruktuuri elemente tuvastatud, ei ole juriidilisele isikule süüteo omistamine võimalik ning menetlus tuleb lõpetada.⁷⁸ Ühtlasi on Riigikohus mitmetes vääriteoasjades leidnud, et juhul kui vääriteoprotokollist ei tulene, milline isik juriidilise isiku huvides koosseisupärase, õigusvastase ja süüülise teo toime pani, siis ei ole võimalik teo omistamine juriidilisele isikule ning teo osas tuleb

⁷¹ RKKKo 3-1-1-43-08 p 9.2.

⁷² RKKKo 3-1-1-79-10 p 25.

⁷³ RKTko 3-2-1-197-13 p 19; RKTko 3-2-1-54-17 p 13.1; RKTko 3-2-1-129-15 p 17.

⁷⁴ RKTko 3-2-1-41-05 p 31; RKTko 3-2-1-54-17 p 13.1.

⁷⁵ RKKKo 3-1-1-43-08, p 9; RKKKo 3-1-1-84-07 p 8, 27; RKKKo 3-1-1-9-05 p 8, 10.

⁷⁶ RKKKo 3-1-1-82-04 p 11; RKKKo 3-1-1-84-16 p 27.

⁷⁷ RKKKo 3-1-1-7-04, p 10; RKKKo 3-1-1-88-12, p 7; RKKKo 3-1-1-66-14, p 6; RKKKo 3-1-1-82-04, p 11; RKKKo 3-1-1-90-14, p-d 37–38.

⁷⁸ RKKKo 3-1-1-64-05 p 10; RKKKo 3-1-1-9-08 p 8; RKKKo 3-1-1-30-11 p 15.1.

menetlus lõpetada.⁷⁹ Ka täpsustab Riigikohus, et kuna karistusseadustik sätestab juriidilise isiku vastutuse tuletatud (derivaatse) vastutuse põhimõttel, siis on ühe subjekti (füüsilise isiku) tegevus teise subjekti (juriidilise isiku) vastutuse eelduseks. Seetõttu tuleb rääkida kahest ühe ja sama teo eest eraldi vastutavast isikust, eristades seda osavõtust ja kaastäideviimisest.⁸⁰

Kollegiaalse organi puhul on Riigikohus välja toonud, et nt osahingu efektiivse juhtimise tagamiseks võivad juhatuse liikmed korraliku ettevõtja hoolsuse raamides kohustusi omavahel jaotada. Sellise tööjaotuse korral rakendub usalduspõhimõte, mille alusel võivad juhatuse liikmed üldjuhul tugineda eeldusele, et jaotatud kohustused saavad nõuetekohaselt täidetud. Näiteks kui tööjaotuse kohaselt raamatupidamise eest vastutav juhatuse liige jätab teiste juhatuse liikmete teadmata raamatupidamise korraldamata, võivad teised juhatuse liikmed usalduspõhimõttele tuginedes endiselt eeldada, et kohustus on nõuetekohaselt täidetud. Sellisel juhul on teised juhatuse liikmed tegutsenud kohustuse täitmisel korraliku ettevõtja hoolsusega, mistõttu ei saa neile ette heita nõutava teo tegemata jätmist. Nii langeb ära ka teiste juhatuse liikmete teo koosseisupärasus ning seega ka nende karistusõiguslik vastutus. Eelnev aga ei tähenda, et igasugune tööjaotus välistab automaatselt kõigi teiste juhatuse liikmete vastutusele võtmise. Muu hulgas ei saa usalduspõhimõttele tugineda juhul, kui sellise tööjaotuse rakendamine on juba iseenesest vastuolus korraliku ettevõtja hoolsuse standardiga. See tuleb kõne alla näiteks olukorras, kus juba tööjaotuses kokkuleppimisel on selge, et selline tööjaotus ei taga kohustuse nõuetekohast täitmist (nt tööjaotusega pannakse kohustus isikule, kes ei ole valmis või võimeline konkreetset kohustust täitma). Samuti ei saa usalduspõhimõttele tugineda näiteks juhul, kui tööjaotuse rakendamise ajal ilmnevad asjaolud, mis annaksid korraliku ettevõtja hoolsusega tegutsevale juhatuse liikmele aluse kahelda jaotatud kohustuse nõuetekohases täitmisel. Näiteks kui juhatas saab teada, et konkreetne juhatuse liige ei ole oma kohustust täitnud (nt EMTA⁸¹ juhib juhatuse tähelepanu esitamata deklaratsioonidele) või et ta ei ole valmis või võimeline kohustust edaspidi nõuetekohaselt täitma (nt haigestumine või tema poolt osahingu vastu suunatud süüteo toimepanemise tuvastamine vms), ei saa teised juhatuse liikmed enam tugineda eeldusele, et konkreetne juhatuse liige täidab edaspidi kohustust nõuetekohaselt. Kui ilmnevad asjaolud, mis viitavad kohustuse mittenõuetekohasele täitmisele, on nõutav, et ka teised juhatuse liikmed, kes korraliku ettevõtja hoolsuse ülesnäitamisel peaksid sellisest asjaolust teadlikud olema, astuksid täiendavaid samme kohustuse nõuetekohase täitmise tagamiseks. Selliste sammude astumata jätmisel on ka teised juhatuse liikmed jätnud

⁷⁹ RKKKo 3-1-1-84-07 p 11; RKKKo 3-1-1-82-04 p 11; RKKKo 3-1-1-22-05 p 12-13; RKKKo 3-1-1-4-06 p 6; RKKKo 3-1-1-19-07 p 8.

⁸⁰ RKKKo 3-1-1-137-04 p 14.3.

⁸¹ Eesti Maksu- ja Tolliamet

tegemata neilt nõutava teo, mistõttu tuleb kõne alla ka nende karistusõiguslik vastutus kohustuse täitmata jätmise eest.⁸²

Kui osaühingu juhatuse liikmed ei ole omavahel kohustusi jaotanud, ei saa juhatuse liige korraliku ettevõtja hoolsuse standardist tulenevalt eeldada, et konkreetse kohustuse täidab omal algatusel mõni teine juhatuse liige. Tööjaotuse puudumisel peavad üldjuhul kõik juhatuse liikmed astuma samme konkreetse kohustuse nõuetekohase täitmise tagamiseks. Seega kui juhatuse liikmete vahel puudub tööjaotus ning osaühingu juhatuselt nõutav tegu jääb tegemata, on üldjuhul kõik juhatuse liikmed jätnud neilt nõutava teo tegemata. Seetõttu tuleb tööjaotuse puudumise korral kõne alla kõigi juhatuse liikmete vastutus konkreetse kohustuse täitmata jätmise eest.⁸³ Seega tuleb alati kindlaks teha, kuidas olid asjassepuutuvad ülesanded jagatud juhatuse liikmete ja teiste töötajate vahel- see võimaldab anda hinnangut menetlusalusele isikule etteheidetavale teole. Vastasel juhul oleks juriidilise isiku vastutuse kindlakstegemisel tegevusetusdeliktide puhul alati võimalik viidata sellele, et äriühingu kohustuste täitmise eest vastutab tema juhatus ja sellega ka piirduda.⁸⁴

Juriidilise isiku organi - üldkoosoleku või juhatuse deliktistruktuuri elementide tuvastamisel tuleb minna alati kuni konkreetse füüsilise isikuni ja tuvastada deliktistruktuur selle füüsilise isiku käitumises ehk teisisõnu tuleb juriidilise isiku vastutus avada tema organi liikmete, juhtivtöötaja või pädeva esindaja tegevuse kaudu. Vaid erandjuhtudel (nt organisisesse salajase hääletuse puhul) ei ole vajalik välja selgitada organi iga konkreetse liikme tegevust, kui on ilmne, et õiguserikkumisele viinud otsuse langetamisel vastas organi liikmete tegevus tervikuna deliktistruktuuri kõigile elementidele. Viimati öeldu täienduseks märgib Riigikohus, et organisisesse salajase hääletamise puhul ei ole organi iga liikme tegevust võimalik tõendada.⁸⁵

Tõlgendades KarS § 14 lg-s 1 sisalduva mõiste "juhtivtöötaja" sisu on Riigikohus asunud seisukohale, et juhtivtöötajateks karistusseadustiku viidatud sätte mõttes võib lugeda ka keskastme juhti, kellele on juriidilise isiku organi või tippjuhi poolt vastutus delegeeritud ja kes seetõttu on konkreetsetes valdkonnas pädev tegema iseseisvaid otsustusi ning sellega suunama juriidilise isiku tahet.⁸⁶

⁸² RKKKo 4-17-1195/22 p 8-9.

⁸³ RKKKo 3-1-1-137-04 p 19.

⁸⁴ RKKKo 3-1-1-43-08 p 9.2.

⁸⁵ RKKKo 3-1-1-137-04 p 14.2.

⁸⁶ RKKKo 3-1-1-137-04 p 14.4.

KarS § 14 lg-s 1 kohaselt võib juriidiline isik vastutada ka kuriteo eest, mille on juriidilise isiku huvides toime pannu tema pädev esindaja. Pädeva esindaja mõiste toodi karistusseadustikku juba 2008. aastal, kuid kuna antud mõiste määratlus on sedavõrd laialivalgud, siis peab selle sisustama kohus praktika käigus. Paraku on antud juhul jäänud ka kohtupraktika olematuks.

Siiski vaatamata eelmises lõigus märgitud juriidilise isiku pädeva esindajaga seonduva vähesele kohtupraktikale ei ole kohtud KarS § 14 lg-s 1 loetletud isikute ringi pidanud lõplikuks. Just eelkõige väärtekoosseisude puhul on Riigikohus tõdenud, et mitmed väärtekoosseisud, mille eest on ette nähtud juriidilise isiku vastutus, on oma olemuselt sellised, mida ei pane toime mitte juhtivtöötaja või juriidilise isiku organ, vaid tavatöötajad.⁸⁷ Samas on oluline tähele panna, et vastavalt kohtupraktikale peab tavatöötaja poolt süüteo toimepanemiseks tavatöötajal olema juriidilise isiku organi või juhtivtöötaja heakskiit.⁸⁸ Ka tavatöötaja poolt juriidilise isiku nimel toimepandud süüteo korral tuleb analüüsida temale etteheidetava teo koosseisupärasust, õigusvastasust ja süülisust.⁸⁹ Samuti tuleb väärteprotokollis kajastada see, millest lähtuvalt on tavatöötajale antud nõusolek või korraldus tuvastatud ning kelle poolt see antud oli.⁹⁰ Kui heakskiitu või korraldust lihttöötajale teo toimepanemiseks antud pole, siis juriidiline isik ei vastuta. Heakskiidu tuvastamise nõue on oluline seetõttu, et heakskiidu andmine tavatöötajale juhtivtöötaja või organi liikme poolt väljendab juriidilise isiku huvi teo toimepanemiseks.⁹¹

1.6.2. Juriidilise isiku huvi kohtupraktikas

Kohtupraktika kohaselt on juriidilise isiku vastutuse üheks põhieelduseks see, et teda esindava organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja koosseisupärane, õigusvastane ja süüline tegu oleks toime pandud juriidilise isiku huvides (KarS § 14 lg 1). Just huvikriteerium ongi olnud aluseks süütegude omistamisel juriidilisele isikule. Juriidilise isiku huvi mõiste kaudu välistatakse juriidilisele isikule selliste tegude omistamine, mis on toime pandud töötaja erahuvides ja väljaspool juriidilise isiku tegevusvaldkonda.⁹² Nagu teistegi koosseisutunnuste puhul, on tegemist õigusliku hinnanguga, mis tugineb kriminaalasja faktilistele asjaoludele.⁹³

Juriidilise isiku organi või juhtivtöötaja tegutsemine juriidilise isiku huvides ei ole mitte deliktistruktuuri iseseisev neljas element vaid süüteokoosseisu kui deliktistruktuuri elemendi

⁸⁷ RKKKo 3-1-1-145-05 p 6 ja RKKKo 3-1-1-9-08 p 9.

⁸⁸ RKKKo 3-1-1-82-04 p 11.

⁸⁹ RKKKo 3-1-1-21-12, p 6.2.

⁹⁰ RKKKo 3-1-1-21-12, p 6.1.

⁹¹ RKKKo 3-1-1-84-16 p 17; RKKKo 3-1-1-90-14 p 37-38.

⁹² RKKKo 3-1-1-108-03 p 7.

⁹³ RKKKo 3-1-1-67-09 p 9.1.

osis. See tähendab, et juriidilise isiku organi või juhtivtöötaja poolt juriidilise isiku huvides tegutsemine peab olema tuvastatud koos teiste objektiivse ja subjektiivse koosseisu tunnustega enne kui asutakse vaagima õigusvastasuse küsimust.⁹⁴ Nõudes, et tegu oleks toime pandud juriidilise isiku huvides, väljendub juriidilise isiku ja teo vaheline side. Riigikohus on leidnud ka, et olukorras, kus ei ole välja selgitatud, milline juhtivtöötaja või organ ja miks teo toime pani, ei ole võimalik hinnata ka seda, kas tegu on pandud toime juriidilise isiku huvides.⁹⁵

Juriidilise isiku organi või juhtivtöötaja tegutsemine juriidilise isiku huvides peab olema tuvastatud koos objektiivse ja subjektiivse koosseisu tunnustega enne teo õigusvastasuse analüüsi.⁹⁶ Kindlasti on huvi näol tegemist laiemas vaatenurgaga kui üksnes varalise kasu saamine. Huvi võib puudutada ka valdkondi, mis jäävad juriidilise isiku põhitegevusest väljapoole. Järelikult tähendab huvi juriidilisele isikule soodsat seisundit, st peab tooma kaasa positiivse tulemuse ning huvi ei ole seotud pelgalt näiteks juriidilise isiku põhikirjas sätestatuga. Huvi ei tähenda seda, et süütegu peab olema toime pandud juriidilise isiku tegevusvaldkonnas ning et juriidilise isik peaks süüteo läbi rikastuma.⁹⁷

Riigikohus on leidnud ka, et kuna juriidilise isiku huvi ei ole alati seotud tema tegevusvaldkonnaga, ei olegi võimalik ühest kriteeriumi huvi määramiseks ette näha ning iga vaidluse korral tuleb huvi olemasolu eraldi tõendada.⁹⁸ Järelikult on juriidilise isiku huvides tegutsemist võimalik tõlgendada väga laialt. Kindlasti ei piisa üksnes tõdemusest, et juriidilise isiku huvi teo toimepanemiseks eksisteerib, vaid huvi olemasolu kontrollimiseks on vajalik ka selle põhjendamine.⁹⁹ Väljendit „huvides“ tuleks aga mõista juriidilise isiku mingil moel rikastumisena. Samas võivad juriidilise isiku huvid olla kahtlemata laiemad kui üksnes varalise kasu saamine ning puudutada ka valdkondi, mis jäävad tema põhitegevusest (äriregistrisse kantud tegevusaladest) väljapoole.¹⁰⁰

Eeltoodust nähtub seega, et juriidilise isiku huvi ei piirdu vaid n-õ bilansilise määratlusega ning võib olla oluliselt laiem ning ulatuda tegevusaladest sootuks kaugemale. Et juriidilise isiku huvi võib olla märksa laiem kui vaid tegevusvaldkonnaga seonduv selgitab ka asjaolu, miks

⁹⁴ RKKKo 3-1-1-84-16 p 29.

⁹⁵ RKKKo 3-1-1-9-05 p 9.

⁹⁶ RKTko 3-1-1-137-04, p 14.3.

⁹⁷ RKKKo 3-1-1-9-05 p 9.

⁹⁸ RKKKo 3-1-1-84-16 p 29.

⁹⁹ RKKKo 3-1-1-145-05, p 7.

¹⁰⁰ RKKK 3-1-1-9-05 p 9.

juriidilise isiku vastutust ette nägevaid kuriteokoosseise märkimisväärselt laiendati ning välja jäeti vaid üksikud koosseisud, mida juriidiline isik oma olemuse tõttu toime panna ei saaks.¹⁰¹

1.6.3. Juriidilise ja füüsilise isiku paralleelne süütevastutus

Riigikohus on märkinud, et KarS § 14 lg-st 2 tuleneb, et kui füüsiline isik, kelle poolt juriidilise isiku huvides toime pandud koosseisupärase, õigusvastase ja süülise teo eest juriidilist isikut karistatakse, on personaalselt tuvastatud, ei vabasta juriidilise isiku karistamine karistusest füüsilist isikut. Seda põhjusel, et juriidiline ja füüsiline isik on erinevad õigussubjektid. Riigikohus mõonab seejuures, et juriidilise isiku karistamisel võib olla teatud negatiivseid tagajärgi ka selle juriidilise isiku osanikele, aktsionäridele, liikmetele, töötajatele või isegi võlausaldajatele. Kuid põhjendab, et selliseid negatiivseid mõjusid ei saa käsitada mitte karistusena, vaid majanduslikust riskist tuleneva kahjuna.¹⁰² Juriidiline isik on iseseisev õigussubjekt, keda ei saa samastada tema osanikeks, aktsionärideks, liikmeteks või juhtivtöötajateks olevate füüsiliste isikutega.¹⁰³ Siinjuures ei tee kohus vahet, kas tegemist on n-ö ühemeheühingutega, kus ainuosanikuks ja juhatuse liikmeks on sama isik või siis olukorraga, kus nimetatud isikud on erinevad.

Üks põhjalikumaid lahendeid, kus Riigikohus käsitleb juriidilise isiku vastutusega seonduvaid küsimusi, sh ka kahekordse karistamise keelu mitte rikkumist on tehtud kohtuasjas nr 3-1-1-7-04. Sellest kohtuasjast nähtub, et osaühingu ainuosanik ja juhataja korraldas ebaseadusliku raide osaühingu huvides. Ebaseaduslik raide pandi toime põhjusel, et äriühingul tekkisid makseraskused ja puidu müügist saadud raha kasutati osaühingu võlgnevuste tasumiseks. Süüdistatavatena olid kohtu alla antud nii juriidiline isik kui ka selle ainuosanik ja juhatuse liige. Kassaator leidis, et kuna juhatuse liige ja ainuosanik on ebaseadusliku raide eest süüdi tunnistanud osaühingu esindajana, rikub tema üheaegne karistamine füüsilise isikuna sama teo eest *ne bis in idem* – kahekordse karistamise – keeldu. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi leidis aga, et kassaator on teinud eksliku järelduse, nagu oleks juriidilise isiku karistamine käsitatav selle juriidilise isiku esindaja (füüsilise isiku) karistamisena. Riigikohus tõi enda seisukohtade põhjenduseks välja asjaolu, et juriidilise isiku karistusõiguslik vastutus mitte ei asenda, vaid täiendab füüsilise isiku vastutust. Selline järeldus tuleneb Riigikohtu põhistuste kohaselt KarS § 14 lg-st 2, mille kohaselt juriidilise isiku vastutusele võtmine ei välista süüteo toimepannud

¹⁰¹ Seletuskiri 554 SE, lk 42.

¹⁰² RKKKo 3-1-1-7-04 p 9.

¹⁰³ RKKKo 3-1-1-53-12 p 11.

füüsilise isiku vastutusele võtmist. Samuti ei sisalda karistusseadustiku eriosa ühtegi kuritegu, mille subjektiks oleks üksnes juriidiline isik.¹⁰⁴ Ka märgitakse karistusseadustiku eelnõu seletuskirjas KarS § 14 lg 2 (eelnõu algses redaktsioonis § 13 lg 2) kohta järgmist: "Nähes seega ette nii juriidilise isiku kui ka süüteo toimepannud füüsilise isiku üheaegse karistamise võimaluse, on selle lõike eesmärgiks vältida olukordi, kus juriidilise isiku karistatavuse taha püütaks maskeerida füüsiliste isikute poolt toimepandud süütegusid."¹⁰⁵

Oma seisukohtade põhjenduseks toob Riigikohus välja ka asjaolu, et tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 24 lg 1 esimese lause kohaselt on juriidiline isik seaduse alusel loodud õigussubjekt. Seega on juriidiline isik iseseisev õigussubjekt, keda ei saa samastada tema osanikeks, aktsionärideks, liikmeteks või juhtivtöötajateks olevate füüsiliste isikutega. Kuna juriidiline isik saab olla õiguslike kohustuste adressaat, võib ta neid kohustusi eirates toime panna ka õiguserikkumisi, sealhulgas süütegusid.¹⁰⁶

Riigikohus toob füüsilise ja juriidilise isiku samaaegse karistamise õigustava argumendina välja veel asjaolu, et tulenevalt põhiseaduse § 12 lg 1 lauses 1 sätestatud üldisest võrdsuspõhiõigusest, puudub võimalus teha KarS § 14 lg-s 2 sätestatud juriidilise ja füüsilise isiku karistusõigusliku vastutuse kumulatiivsuse põhimõttest erandit ka juhtudel, mil juriidilisele isikule omistatava süüteo toime pannud isik on ühtlasi selle juriidilise isiku ainuke osanik (aktsionär) ja ainuke organi liige. Vastasel juhul sõltuks võimalus karistada juriidilise isiku huvides süüteo toime pannud füüsilist isikut asjaolust, kas juriidilisel isikul on veel teisi osanikke (aktsionäre) või mitte. Sellist piiritlemiskriteeriumi peab Riigikohus aga ilmselgelt meelevaldseks. Ühtlasi oleks ainuosanikest (ainuaktsionäridest) ühingujuhtidele loodud alusetu soodusolukord äriühingu huvides süütegude toimepanemisel.¹⁰⁷

Kuigi karistusseadustikus on juriidilisele isiku süüteovastutuse küsimus seadustehniliselt ära lahendatud, ei kõrvalda see konstruktsioon olulisi õigusdogmaatilisi probleeme, mis antud süüteovastutusega kaasnevad. Töö autori hinnangul ei tohiks juriidiliste ja füüsiliste isikute karistamisel ära unustada, kes on tegelikud karistamise adressaadid ja mis on karistusega taotletavad eesmärgid. Vaatamata asjaolule, et juriidilise isiku puhul on tegemist juriidilise fiktsiooniga ning et tegemist on seaduse alusel loodud iseseisva õigussubjektiga, ei saa ometigi juriidiline isik toimida ilma inimese osavõtuta, mida kinnitab ka Riigikohus.¹⁰⁸ Õeldu pinnalt

¹⁰⁴ RKKKo 3-1-1-7-04 p 11.

¹⁰⁵ RKKKo 3-1-1-7-04 p 5, 7-9.

¹⁰⁶ RKKKo 3-1-1-7-04 p 11.

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ RKKKo 3-1-1-66-04 p 6; RKKKo 3-1-1-7-04 p 10; RKKKo 3-1-1-88-12 p 7.

ei ole raske järeldada, et igasugune karistamine on suunatud siiski inimese, olgu ta siis kas füüsiline isik või mõne juriidilise isiku ehk organisatsiooni liige, teatavale mõjutamisele. Kannab ju KarS § 56 endas üld- ja eripreventiivseid eesmärke. Seega selleks, et mõjutada juriidilise isiku taga seisvaid inimesi kujundama juriidilise isiku käitumist õigusnormidele vastavaks tuleks juriidilisele isikule esitada ka vastavasisuline etteheide, nt etteheide organisatsiooniliste puudujääkide kohta. Selleks tuleks aga formaalsest süü omistamise normist kaugemale vaadata. Väljaöeldud seisukohtade valguses tõusetub sootuks küsimus, kas nimetatud eesmärkide saavutamine peaks üldse olema reguleeritud karistusõigusliku sekkumisega.

Puutuvalt n-õ ühemeheühingute ja n-õ isikuteühingute süüteovastutusse leiab autor, et kuigi õigustehniliselt on selline süüteovastutus karistusseadustiku kontekstis täiesti aktsepteeritav, taandub selline vastutusele võtmine siiski *ne bis in idem* põhimõtte võimalikule rikkumisele. Antud küsimusele vastamiseks tuleb heita pilk karistusadressaatidele, milleks nagu eelnevalt öeldud, tuleks omakorda juriidilise isiku fiktiivsest loomusest kaugemale vaadata. Kõnealuse näite toomiseks on kõige sobilikum hinnata juriidiliseks isikuks oleva täisühingu võimaliku karistamisega kaasnevaid tagajärgi. Vastavalt eelnevalt käsitletule, tuleb juriidilise isiku vastutus süüte toimepanemise eest tuletada teda esindanud füüsilise isiku teo kaudu, mis peab omakorda vastama deliktstruktuurile ja olema toime pandud juriidilise isiku huvides. Täisühingu seaduslikeks esindajateks ühingu juhtimisel on täisühingu osanikud. Täisühingu ühinguõiguslikust olemusest tuleneb see, et osanikud vastutavad ühingu kohustuste eest kogu oma varaga. Kui nüüd järgida karistusseadustikus toodud deliktstruktuuri ja karistada süüte toimepanemise eest täisosanikku ja ühingut samaaegselt, siis nt just täisosaniku täieliku isikliku vastutuse tõttu ühingu kohustuste täitmise eest tõusetub põhjendatult kahtlus, et sellise vastutusele võtmisega rikutakse *ne bis in idem* põhimõtet. Autori arvates oleks sellist karistamist raske nimetada ka kumulatiivseks ehk vastutust täiendavaks. Lisaks öeldule seab autor kahtlus alla ka n-õ ühemeheühingute kriminaalvastutuse mõttekuse. Seda nimelt põhjusel, et isegi kui peaks eitama *ne bis in idem* põhimõtte rikkumist, on sellise vastutuse otstarbekus küsitav. Kui võtta aluseks asjaolu, et karistus peaks olema suunatud eelkõige füüsilise isiku mõjutamisele, siis millist otstarvet kannaks juriidilise isiku vastutusele võtmine, kui ainsaks karistusadressaadiks olev füüsiline isik on sama. Autor leiab, et sellisel puhul piisaks juriidilise isiku puhul vaid majandusliku kasu ehk kuriteoga saadu äravõtmisest.

2. Juriidilise isiku vastutus rahvusvahelises õiguses, EL õiguses ning Euroopa Kohtu ja EIÕK praktikas

2.1. Juriidilise isiku vastutuse õigusliku reguleerimise arengusuunad rahvusvahelises õiguses ja EL-i õiguses

Olukorras, kus äriühingute majanduslik ja poliitiline võim võib muutuda märkimisväärseks ning selliste äriühingute poolt kuritegelikust käitumisest tulenevad kahjud võivad olla võrreldamatult suured, siis sellest tulenevalt tekkis vajadus kehtestada ka tõhusad vastutusmeetmed juriidilistele isikute vastutust ettenägevate sanktsioonide näol. Üha enam globaliseerivas majandusruumis, kus äriühingute tegevus ei piirdunud üksnes oma koduriigiga, tuli hakata täiendavalt mõtlema ka tõhusale riikide vahelisel koostööle ja mõjusatele juriidiliste isikute vastutusmeetmete rahvusvahelisel tasandil.

Rahvusvahelisel tasandil on märkimisväärne tõus juriidilise isiku kriminaalvastutust puudutavates regulatsioonides toimunud 21. sajandi esimesel kümnendil, mil võeti vastu hulgaliselt rahvusvahelisi lepinguid, soovitusi ning Euroopa õiguse akte, milles sisalduvatest juriidilise isiku vastutust puudutavatest sätetest tuleb liikmesriikidel siseriikliku õiguse kujundamisel lähtuda.¹⁰⁹

Eesti on Euroopa Liidu liige ning samuti liitunud mitmete oluliste rahvusvaheliste organisatsioonidega nagu näiteks ÜRO, Euroopa Nõukogu ja OECD. Tulenevalt Euroopa Liidu õigusloomest, aga samuti nimetatud organisatsioonide poolt koostatud soovitustest ja väljatöötatud konventsioonidest on Eestil kohustus muu hulgas teatud juriidiliste isikute kohta vastutuse kohta käivaid sätteid järgida. Nimetatud regulatsioonide rohkust arvestades käsitleb autor neist vaid olulisemaid, mis on tinginud muu hulgas ka karistusseadustiku muutmise vajalikkuse juriidilise isiku vastutust puudutavas osas.

2.1.1. Juriidilise isiku vastutuse reguleerimine ÜRO konventsioonides

2.1.1.1. Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon

Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon¹¹⁰ võeti vastu 09.12.1999. Konventsiooni artikkel 5 lg 1 sisaldab nõuet osalisriigile, mille kohaselt tuleb oma õigussüsteemi kohaselt võtta tarvitusele meetmed, mis võimaldavad võtta tema territooriumil

¹⁰⁹ M. Donaldson, R. Watters. *op. cit.* 3.

¹¹⁰ Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon. – RT II 2002, 12, 45.

asuva või tema seaduste alusel asutatud juriidilise isiku kriminaal-, tsiviil- või haldusvastutusele, kui juriidilise isiku juhtimise eest vastutav või selle üle kontrolli omav füüsiline isik sooritab oma ametikohal konventsioonis nimetatud kuriteo. Täiendavalt ütleb konventsioon, et selline vastutus ei mõjuta kuritegusid sooritanud füüsiliste isikute kriminaalvastutust. Artiklis sisaldub ka nõue selle kohta, et osalisriik kindlustab esmajoones, et vastutusele võetud juriidiliste isikute suhtes rakendatakse tõhusaid ja kohaseid kriminaal- või tsiviilõiguslikke või haldussanktsioone, kaasa arvatud ka rahalisi sanktsioone. Seega nähtub antud konventsioonist, et juriidilise isiku vastutus ei pea olema tingimata karistusõiguslik. Kuna Eesti on juriidiliste isikute vastutusena ette näinud kriminaalvastutuse, siis on ka konventsioonis ettenähtud kuritegude puhul juriidilise isiku kriminaalvastutus ette nähtud KarS 15. peatüki 3. jaos.

2.1.1.2. Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon

Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon¹¹¹ võeti vastu 12.12.2000. Konventsiooni artiklis 10 on sätestatud, et osalisriik võtab oma õiguspõhimõtete kohaselt meetmeid, et kindlaks määrata juriidilise isiku vastutus organiseeritud kuritegeliku ühenduse toimepandud raskest kuriteost osavõtmisel ning artiklite 5, 6, 8 ja 23 kohaselt kuritegudena määratletud tegude ehk organiseeritud kuritegelikku ühendusse kuulumise, rahapesu, korrupsiooni ning õigusemõistmise takistamise eest. Samuti sisaldab konventsiooni artikkel 10 nõuet selle kohta, et juriidilise isiku võib võtta vastutusele kriminaal-, tsiviil- või halduskorras, kui osalisriigi õiguspõhimõtted ei näe ette teisiti. Samuti on välja toodud, et juriidilisele isikule vastutuse kehtestamine ei välista õigust võtta kuriteo toimepannud füüsiline isik kriminaalvastutusele ning et osalisriik peab tagama, et artikli kohaselt vastutusele võetud juriidilisele isikule kohaldatakse hoiatuseks tõhusat ja proportsionaalset kriminaalkaristust või rahalisi või muid karistusi.¹¹² Eeltoodust selgub samuti, et juriidilise isiku vastutus ei pea ilmingimata olema karistusõiguslik. Eestis on konventsioonis nimetatud kuritegude eest ette nähtud juriidiliste isikute kriminaalkorras karistamine vastavalt KarS §§-des 237¹, 394 ning 17. ja 18. peatükis.

¹¹¹ Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon. – RT II 2003, 1, 1.

¹¹² *Ibid.*, art 10.

2.1.1.3. Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja – pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll

Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja –pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll¹¹³ jõustus 18.01.2002. Antud protokollis artikkel 3 sisaldab tegude kirjeldusi, mis peavad osalisriigi poolt olema kriminaalkorras karistatavad ning olenevalt oma siseriiklikust õigusest peab protokolliosaline rakendama vajaduse korral abinõusid, et võtta juriidilisi isikuid protokollis sätestatud kuritegude eest vastutusele. Samas jäetakse protokolliosalistele valikuvabadus enda riigi õiguspõhimõtetest olenevalt juriidilise isiku võtta vastutusele kriminaal-, tsiviil- või halduskorras.¹¹⁴ Protokollis artikkel 1 kohaselt tuleb protokolliosalistel keelata laste müük, lasteprostitutsioon ning lastepornograafia. Eesti on valinud karistusõigusliku lähenemise, sätestades juriidilise isiku kriminaalvastutuse protokollist lähtuvate kuritegude eest KarS-i 11. peatüki 1. jaos §-des 173, 178 ja 179.

2.1.1.4. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korrupsioonivastane konventsioon

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korrupsioonivastane konventsioon¹¹⁵ võeti vastu 31.10.2003. Konventsiooni artikkel 26 näeb ette nõuded juriidiliste isikute vastutuse kehtestamise kohta. Sarnaselt rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise konventsioonile võib osalisriik vastavalt enda õiguspõhimõtetele kehtestada juriidilistele isikutele vastutuse kriminaal-, tsiviil- või halduskorras. Ka antud konventsioon nõuab, et osalisriik peab tagama, et antud artikli kohaselt vastutusele võetud juriidiliste isikute suhtes kohaldatakse tõhusaid, proportsionaalseid ja hoiatavaid kriminaal- või teisi karistusi, sealhulgas rahalisi karistusi.¹¹⁶ Eestis on konventsioonis nimetatud kuritegude eest ette nähtud juriidiliste isikute kriminaalkorras karistamine 17. peatükis.

2.1.2. Euroopa Nõukogu soovitused ja juriidilise isiku vastutuse reguleerimine konventsioonides

Euroopa Nõukogu on juba oma 1988. aasta soovituses¹¹⁷ liikmesriikidele märkinud, et liikmesriigid peavad võtma vastu meetmeid, millistega oleks võimalik panna juriidiline isik õigusrikkumiste eest

¹¹³ Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja –pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll. – RT II 2004, 23, 94.

¹¹⁴ *Ibid.*, art 3.

¹¹⁵ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korrupsioonivastane konventsioon. – RT II 2010, 4, 10.

¹¹⁶ *Ibid.*, art 26.

¹¹⁷ Committee of Ministers of the Council of Europe on 20 October 1988 recommendation no. R (88) 18. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16804c5d71>. (15.04.2018)

tõhusamalt vastutama. Väljapakutud meetmed olid suunatud era- või avalik-õiguslike juriidilistele isikutele, kes tegelevad majandustegevusega. Nii toodi soovitusena välja asjaolu, et juriidiliste isikute suhtes vastutuse kohaldamine peaks olema võimalik süütegude puhul ka siis, kui juriidilise isiku nimel teo toime pannud füüsilist isikut ei ole võimalik tuvastada, aga ka siis kui süütegu on toime pandud küll juriidilise isiku majandustegevuse käigus, kuid otseselt mitte juriidilise isiku tegevusaladega seonduvalt. Euroopa Nõukogu jättis siinjuures sanktsioonide kohaldamise valikuvõimaluse lahtiseks ning võimaldades riikidel ise kaaluda, kas sanktsioonide rakendamiseks rakendatakse karistusõigust või muid süsteeme, mis on riigi haldusametuste ja kohtute järelevalve all. Samuti tuuakse soovitusena välja, et juriidiline isik peaks olema vabastatud vastutusest, kui tema juhtkond ei ole süüteoga seotud ja on võtnud tarvitusele kõik vajalikud meetmed selle vältimiseks. Ka tuuakse soovitustes välja, et karistamine ei peaks tingimata olema peamiseks eesmärgiks ning et erilist tähelepanu tuleks pöörata sellistele eesmärkidele nagu kuriteo ennetus ja kuriteoohvritele kahju hüvitamine. Ka tuuakse antud dokumendis välja, et karistusõiguslik süüteovastutuse kehtestamine on vaid üks valikuvariantidest, mida võib kasutada soovitude elluviimisel.¹¹⁸ Siinjuures märgib komitee, et traditsiooniliste kriminaalkaristuste hulka kuuluvad üksnes rahalised karistused ja vara konfiskeerimine. Komitee seadis vaid antud meetmete kasutamise tõhususe kahtluse alla ning tõi välja nimekirja tõhusaks peetavatest ja äriühingutele suunatud meetmetest, mida pidas oluliselt tõhusamateks kui rahalisi karistusi. Klassikalistest rahalistest karistustest tõhusamaks pidas komitee kannatanutele hüvitiste maksmist, erinevate litsentside ja tegevuslubade äravõtmist või tegevuse piiramist ning äriühingute sundlõpetamist ja seda juhul kui nende meetmete rakendamisel oleksid piisavalt kaitstud puudutatud isikute (töötajad, võlausaldajad) huvid.¹¹⁹

Peamiselt on Euroopa Nõukogu reguleerinud oma konventsioonidega rahapesu, keskkonna, korruptsiooni, terrorismi ja inimkaubanduse vastast tegevust.¹²⁰ Järgnevalt käsitletakse vaid kahte olulisemat konventsiooni, mis on juriidiliste isikute vastutust sätestavas osas teiste konventsioonidega¹²¹ sarnased.

¹¹⁸ *Ibid*, art 26.

¹¹⁹ *Ibid*, art 28.

¹²⁰ Rohkem infot Euroopa Nõukogu konventsioonide kohta Euroopa Nõukogu kodulehel – <http://conventions.coe.int>. (15.04.2018)

¹²¹ Nt Arvutikuritegevusvastane konventsioon. – RT II 2003, 9, 32; Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon. – RT II, 23.12.2014, 2.

2.1.2.1. Korruptsiooni kriminaalõigusliku reguleerimise konventsioon

Korruptsiooni kriminaalõigusliku reguleerimise konventsioon¹²² võeti vastu 27.01.1999. Konventsiooni artikli 18 kohaselt peab konventsiooniosaline võtma tarvitusele seadusandlikud ja muud meetmed, et karistada juriidilist isikut, kui altkäemaksu on andnud, mõjujõudu kasutanud või kui rahapesukuriteo on toime pannud enda või juriidilise isiku organi liikme huvides juriidilises isikus juhtival ametikohal olev füüsiline isik, kelle tegutsemise alus on, kas juriidilise isiku volitus, õigus vastu võtta otsuseid juriidilise isiku nimel või õigus kontrollida juriidilise isiku tegevust. Sama kehtib ka nimetatud kuriteole kaasaaitamise ja kuriteole kihutamise kohta. Lisaks nimetatud juhtudele on konventsiooniosalistel ka kohustus kehtestada seadusandlikud ja muud meetmed, et karistada juriidilist isikut järelevalve- ja kontrollkohustuse täitmata jätmise eest, mis on võimaldanud füüsilisel isikul nimetatud kuritegu toime panna juriidilise isiku volitusel. Ka on konventsioonis märgitud, et juriidilise isiku vastutus eelpool nimetatud kuritegude eest ei välista füüsilise isiku karistamist, kui kuriteo toimepanija, kuriteole kihutaja või kuriteole kaasaaitaja on füüsiline isik. Karistuste osas on konventsioonis antud suunis tagada juriidilistele isikutele eelnevalt nimetatud kuritegude raskusastet arvestav tõhusa ja hoiatava rahalise või muu karistuse või mõjutusvahendi kohaldamine.¹²³ Ka eeltoodust nähtub asjaolu, et konventsioon nõuab küll juriidilise isiku vastutusele võtmist ja karistamist, kuid ei nimeta, et see peab aset leidma just kriminaalkorras.

2.1.3. Juriidilise isiku vastutuse reguleerimine OECD konventsioonides¹²⁴

2.1.3.1. Rahvusvahelistes äriühingutes välisriigi ametiisikutele altkäemaksu andmise vastu võitlemise konventsioon

Rahvusvahelistes äriühingutes välisriigi ametiisikutele altkäemaksu andmise vastu võitlemise konventsioon¹²⁵ võeti vastu 21.11.1997. Konventsiooni eesmärgiks on võtta tarvitusele meetmeid, et tunnistada konventsiooniosaliste õigusaktidega kriminaalkorras karistatavaks teoks alusetu rahalise või muu hüve tahtlik pakkumine, lubamine või andmine otse või vahendajate kaudu välisriigi ametiisikule või kolmandale isikule selleks, et ametiisik teeks ametiülesandeid täites mingi teo või hoiduks selle tegemisest, mille tulemusel altkäemaksu

¹²² Korruptsiooni kriminaalõigusliku reguleerimise konventsioon. – RT II 2001, 28, 140.

¹²³ *Ibid.* Art 18, 19.

¹²⁴ Rohkem infot Eesti ja OECD suhete kohta leiab Välisministeeriumi kodulehelt : <http://vm.ee/et/eesti-ja-oecd-suhted>. (15.04.2018)

¹²⁵ Rahvusvahelistes äriühingutes välisriigi ametiisikutele altkäemaksu andmise vastu võitlemise konventsioon. - RT II 2009, 5, 11.

pakkuja saab või säilitab rahvusvahelise äritegevusega seotud ebaseaduslikke soodustusi. Samuti oli konventsiooni alusel soov kehtestada kriminaalvastutus välisriigi ametiisikule altkäemaksu andmise kuriteos osalemise, sealhulgas kihutamise, soodustamise ning sellele kaasaaitamise, või selleks loa andmise eest. Konventsioon kirjutab ette ka, et välisriigi ametiisikule altkäemaksu andmise katse ja altkäemaksu andmise salajane kokkulepe on samal määral kriminaalkorras karistatavad teod nagu selle konventsiooniosalise ametiisikule altkäemaksu andmise katse ja altkäemaksu andmise salajane kokkulepe.¹²⁶

Juriidilise isiku vastutusena on konventsioonis kohustatud tarvitusele võtta meetmed, et kehtestada oma õiguspõhimõtete kohaselt juriidiliste isikute vastutus välisriigi ametiisikule altkäemaksu andmise eest. Konventsiooni artiklis 3 lg-s 2 märgitakse, et kui konventsiooniosalise õigussüsteemis ei kohaldata juriidiliste isikute kriminaalvastutust, peab ta tagama, et juriidiliste isikute suhtes rakendatakse välisriigi ametiisikutele altkäemaksu andmise eest tõhusaid, proportsionaalseid ja hoiatavaid mittekriminaalseid karistusi, sealhulgas rahalisi karistusi.¹²⁷

Kuigi artikkel 2 ei kirjuta ette liikmesriigile kohustust juriidilise isiku vastutuse sätestamiseks, on Eesti valinud karistusõigusliku lähenemise, millest tulenevalt on juriidiline isik kriminaalkorras karistatav KarS 17. peatüki 2. jaos §§ 293 – 298¹ sätestatud korruptsioonikuritegude eest.

2.1.4. Juriidilise isiku vastutuse reguleerimine Euroopa Liidu õigusaktides

2.1.4.1. Euroopa ühenduste finantshuvide kaitse konventsiooni teine protokoll

Euroopa Ühenduste finantshuvide kaitse konventsiooni teine protokoll¹²⁸ anti välja 19.06.1997 Euroopa Liidu Nõukogu poolt. Protokoll eesmärgiks oli reguleerida juriidiliste isikute vastutuse ning konfiskeerimise ja rahapesu küsimusi ning liikmesriikide ja komisjoni koostööd Euroopa ühenduste finantshuvide ja nendega seotud isikuandmete kaitsmiseks. Artiklis 3 sätestatakse, et iga liikmesriik peab võtma vajalikke meetmeid tagamaks võimalused juriidiliste isikute vastutusele võtmiseks kelmuste, aktiivse korruptsiooni ja rahapesu eest, mille on nende kasuks toime pannud suvaline isik kas individuaalselt või juriidilise isiku organi liikmena, mille juhtiv seisund juriidilise isiku suhtes põhineb, kas õigusel juriidilist isikut esindada või õigusel

¹²⁶ *Ibid.* Art 1.

¹²⁷ *Ibid.* Art 2 ja 3.

¹²⁸ Euroopa Ühenduste finantshuvide kaitse konventsiooni teine protokoll. – RT II 2005, 1, 1.

juriidilise isiku nimel otsuseid teha või õigusel juriidilist isikut kontrollida. Ka näeb sama artikkel ette, et vastutuse ka sellisest kelmusest, aktiivsest korruptsioonist või rahapesust või sellise kelmuse katsest kaasaaitajana või kihutajana osavõtu eest. Lisaks nimetatud juhtudele peab liikmesriik võtma tarvitusele vajalikke meetmeid tagamaks võimalused juriidiliste isikute vastutusele võtmiseks juhtudel, mil juriidilisele isikule alluva isiku kelmust või aktiivset korruptsiooni või rahapesu juriidilise isiku huvides on võimaldanud juriidilise isiku poolse järelevalve või kontrolli puudumine. Juriidilise isiku vastutus ei välista sama protokollis kohaselt kriminaalmenetlust füüsiliste isikute suhtes, kes on olnud kelmuse, aktiivse korruptsiooni või rahapesu täideviijad või on neile kihutanud või kaasa aidanud.¹²⁹ Kuigi antud konventsiooni teises protokollis nõutakse juriidilise isiku vastutuse kehtestamist, ei ole siin ette kirjutatud, et kehtestama peaks tingimata kriminaalvastutuse.

Protokollis loetletud süütegude eest on Eestis sätestatud juriidiliste isikute osas kriminaalvastutus vastavalt KarS-i §-le 209, 17. peatüki 1. jaole ning §-le 394.

2.1.4.2. Lissaboni leping

Euroopa liidu tasandil on karistusõiguse valdkonna seisukohalt olulisemaks dokumendiks Lissaboni leping¹³⁰, mis allkirjastati 2007. aasta 13. detsembril Lissabonis Euroopa Liidu tippkohtumisel. Lepingu jõustumiseks pidid selle ratifitseerima kõik 27 liikmesriiki ning see jõustus 1. detsembril 2009. Leping muutis Euroopa Liidu lepingut ning Euroopa Ühenduse asutamislepingut. Aluslepingute muutmise eesmärgiks oli tagada efektiivselt toimiv Euroopa Liit ka pärast laienemist, kuna kuue riigi jaoks mõeldud süsteem ei andnud 27 ja enama liikmesriigi puhul sama häid tulemusi. Oluline on siinjuures rõhutada, et ulatuslike institutsiooniliste muudatustega ei muutunud siiski liidu põhiolemus – rõhutati, et Euroopa Liit jääb ka tulevikus riikide liiduks. Erinevalt põhiseaduse lepingust ei sisalda Lissaboni leping ühtegi artiklit, milles oleks sätestatud ametlikult liidu õiguse ülimuslikkus liikmesriikide õiguse suhtes, kuid siiski on lepingule lisatud deklaratsioon (deklaratsioon nr 17) soovitatud juhinduda Euroopa Kohtu praktikas väljakujunenud praktikast Euroopa Liidu ja riikide vaheliste õigussuhete kohta.¹³¹ Lissaboni lepingu järgselt tuleneb Euroopa Liidu õigus reguleerida karistusõigust Euroopa Liidu toimimise lepingu artiklist 83 lg-st 1, mille kohaselt on Euroopa Parlamendil ning Nõukogul õigus kehtestada seadusandliku tavamenetluse kohaselt

¹²⁹ *Ibid.* Art 3.

¹³⁰ Lissaboni leping (ELT C 306, 17.12.2007).

¹³¹ Põhjalikumalt saab lugeda Euroopa Parlamendi kodulehelt. Arvutivõrgus:

http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/et/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.5.html. (15.04.2018)

direktiivide abil miinimumeeskirjad kuritegude ja karistuste määratlemiseks eriti ohtlike piiriülese mõõtmega kuriteoliikide puhul nende kuritegude olemusest, mõjust või erivajadusest võidelda nende vastu ühisel alusel. Kuriteoliikideks on terrorism, inimkaubandus, rahapesu, ebaseaduslik relvaäri, korrupsioon, maksevahendite võltsimine, arvutikuriteod ja organiseeritud kuritegevus. Artiklist 83 lg-st 2 nähtub, et kui kriminaalõiguse alaste õigus- ja haldusnormide lähendamine osutub möödapääsmatuks liidu poliitika tulemusliku elluviimise tagamiseks valdkonnas, kus on rakendatud ühtlustamismeetmeid, võidakse direktiividega kehtestada asjaomases valdkonnas kuritegude ja karistuste määratlemise miinimumeeskirjad. Samas kui nõukogu liige leiab, et artikli lõikes 1 või 2 osutatud direktiivi eelnõu mõjutaks tema kriminaalõigussüsteemi aluspõhimõtteid, võib ta nõuda, et direktiivi eelnõu esitataks Euroopa Ülemkogule. Sellisel juhul seadusandlik tavamenetlus peatatakse. Pärast arutelu ja konsensuse korral saadab Euroopa Ülemkogu nelja kuu jooksul pärast asjaomase menetluse peatamist eelnõu tagasi nõukogule, kes lõpetab seadusandliku tavamenetluse peatamise.¹³²

Eeltoodust nähtub seega, et isegi olukorras, kus Euroopa Parlamendi ja Euroopa Liidu Nõukogu volitusi Euroopa Liidu õiguskorra ühtlustamiseks on oluliselt suurendatud, ei ole ometigi need õigused absoluutsed ning igale riigile on jäetud võimalus oma riigi kriminaalõigussüsteemi aluspõhimõtteid kaitsta. Artikli kolmandast lõikest nähtub, et Euroopa Liidu seadusandliku menetlusega mittenõustumise korral tuleks menetluse jätkamiseks saavutada konsensus, mis tähendab oma kriminaalõigussüsteemi aluspõhimõtteid kaitsva riigi seisukohtadega arvestamist.

2.2. Euroopa Kohtu praktika füüsiliste ja juriidiliste isikute karistamisel ja *ne bis in idem* põhimõte

Euroopa Kohtu praktika osas on üheks värskemaks lahendiks seonduvalt *ne bis in idem* põhimõtte käsitlemisega 05.04.2017 kohtulahend Orsi & Baldetti¹³³ juhtumi kohta. Itaalia ametivõimud esitasid Euroopa kohtule eelotsusetaotlused kahes kriminaalasjas, milles olid süüdistatavad Massimo Orsi, Luciano Baldetti. Kuna kriminaalasjade sisu puudutas samasid asjaolusid, siis menetlused liideti.

¹³² Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid. – ELTL 2010/C 083/01, 30.03.2010.

¹³³ EK otsus nr C-217/15 – Orsi & Baldetti.

Eelotsusetaotlused puudutasid Euroopa Liidu põhiõiguste harta¹³⁴ artikli 50 ning Roomas 4. novembril 1950 allkirjastatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹³⁵ protokoll nr 7 artikli 4 tõlgendamist seonduvalt käibemaksu valdkonnas toimepandud rikkumisetega. Mõlemad konventsioonid näevad ette *ne bis in idem* ehk topelt karistamise põhimõtte rikkumise keeldu.

Antud kohtuasjast nähtub, et enne kriminaalmenetluse alustamist oli maksuamet teinud põhikohtuasjas vaidlusaluste käibemaksusummade kohta maksuotsuse ning lisaks maksuvõla sissenõudmisele määranud äriühingutele ka rahatrahvi suurusega 30% tasumisele kuuluvast käibemaksusummast. Maksuvõla suhtes jõuti kokkuleppele, mille tulemusena jõustusid maksuotsused lõplikult, ilma et neid oleks vaidlustatud. Kuna sama juhtumiga seonduvalt anti kriminaalkorras kohtu alla ka juriidiliste isikute nimel tegutsenud füüsilised isikud, siis soovis Itaalia kohus eelotsusetaotlusega teada saada Euroopa Kohtu seisukohti seonduvalt võimaliku *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega.

Euroopa Kohus leidis, et kuna maksuõiguslikud sanktsioonid olid määratud kahele juriidilisest isikust äriühingule, samas kui põhikohtuasja kriminaalmenetlused puudutasid M. Orsit ja L. Baldettit, kes on füüsilised isikud, siis ilmneb, et *ne bis in idem*'i põhimõtte kohaldamise tingimus, mille kohaselt sanktsioon ja kriminaalmenetlus peavad puudutama sama isikut, on täitmata. Euroopa Kohus leidis seega, et Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklit 50 tuleb tõlgendada nii, et sellega ei ole vastuolus sellised siseriiklikud õigusnormid, nagu on arutusel põhikohtuasjas, mis lubavad läbi viia kriminaalmenetlust käibemaksu tasumata jätmise asjas pärast seda, kui sama teo eest on määratud lõplik maksuõiguslik sanktsioon, juhul kui sanktsioon on määratud juriidilisest isikust äriühingule, aga kriminaalmenetlust on alustatud füüsilise isiku suhtes.

Ühe isiku karistuste kumulatiivse käsitlemise kohta ning seonduvalt võimaliku *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega tegi Euroopa Kohus (suurkoda) otsuse 26.02.2013 kohtuasjas Åkerberg Fransson¹³⁶. Antud asjas esitas Rootsi kohus Euroopa Kohtule eelotsusetaotluse seonduvalt *ne bis in idem* põhimõtte tõlgendamisega Euroopa Liidu õiguses. Kohtuasja sisu kohaselt esitasid Rootsi ametivõimud H. Åkerberg Franssonil le süüdistuse maksupettuse toimepanemises olukorras, kus talle oli maksuameti poolt samadel asjaoludel määratud maksuõiguslik sanktsioon. Sanktsioonide määramise otsused põhinesid samadel valeandmete esitamise tehivoludel, millele

¹³⁴ Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2012/C 326/02).

¹³⁵ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon- RT II 2000, 11, 57.

¹³⁶ Åkerberg Fransson, C-617/10.

prokurör viitas põhikohtuasja kriminaalmenetluses. Seonduvalt eeltooduga esitas Rootsi kohus Euroopa Kohtule eelotsusetaotluse selgitamiseks välja, kas H. Åkerberg Franssoni suhtes algatatud kriminaalmenetlus tuleb lõpetada põhjusel, et teises menetluses on teda samade tegude eest juba karistatud, mis oleks vastuolus Euroopa Inimõiguste Konventsiooni lisaprotokoll nr 7 artiklis 4 ja harta artiklis 50 sätestatud teistkordse karistamise keeluga.

Euroopa Kohus selgitas selles kohtuasjas, et puutuvalt Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 50 sätestatud *ne bis in idem* põhimõtte kohaldamise, siis selle põhimõtte kohaldamise eelduseks on see, et meetmed, mis on kahtlustatava suhtes juba jõustunud otsusega võetud, on kriminaalkaristuslikku laadi.¹³⁷

Kohus selgitas seejuures, et harta artikliga 50 ei ole vastuolus, kui liikmesriik näeb käibemaksu deklareerimise kohustuse rikkumistega seonduva samadel tehivoludel põhineva teokoosseisu jaoks ette kombineeritud karistuse maksuõiguslikust sanktsioonist ja kriminaalkaristusest. Liikmesriikidel on selleks, et tagada käibemaksutulu laekumine täies ulatuses ja kaitsta sealjuures liidu finantsõigusi, kohaldatavate karistuste osas valikuvabadus. Lisaks märgib kohus, et need karistused võivad olla nii väärteokaristuse kui ka kriminaalkaristuse vormis või neist kahest kombineeritud. Vaid siis, kui maksuõiguslik sanktsioon on kriminaalkaristuslikku laadi Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 50 tähenduses ning on juba jõustunud, on selle sättega vastuolus algatada sama isiku suhtes samadel tehivoludel kriminaalmenetlus.¹³⁸ Kohus juhtis siinjuures tähelepanu, et sanktsioonide kriminaalkaristusliku laadi hindamiseks sobivad kolm kriteeriumi. Esimene kriteerium on rikkumise formaalne liigitus siseriiklikus õiguses, teine on rikkumise laad ning kolmas on selle karistuse laad ja raskusaste, mille asjaomane isik võib saada¹³⁹.

Eeltoodust tulenevalt leidis kohus, et kui liikmesriik näeb käibemaksu deklareerimise kohustuse rikkumistega seonduva samadel tehivoludel põhineva teokoosseisu jaoks ette järjestikku maksuõigusliku sanktsiooni ja kriminaalkaristuse, siis eeldusel, et esimesena nimetatu ei ole kriminaalkaristus ei ole tegemist *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega.¹⁴⁰

Puutuvalt kriminaalkaristusega võrdsustatava karistuse kontrollimisse on kohane välja tuua 05.06.2012 Euroopa Kohtu otsus Łukasz Marcin Bonda kohtuasjas¹⁴¹. Poola kohus esitas

¹³⁷ Euroopa Kohtu otsus Åkerberg Fransson, C-617/10, p 33.

¹³⁸ *Ibid*, p 36.

¹³⁹ Euroopa Kohtu otsus Bonda- C-489/10, p 37.

¹⁴⁰ Euroopa Kohtu otsus Åkerberg Fransson, C-617/10, p 37.

¹⁴¹ Euroopa Kohtu otsus Bonda- C-489/10.

Euroopa Kohtule eelotsusetaotluse Ł. M. Bonda suhtes algatatud menetluse raames, kus teda süüdistati pettuses ühtse pindalatoetuse kõlbliku põllumajandusmaa kohta andmete esitamisel. Nimelt esitas Ł. M. Bonda valeandmeid talle kuuluva haritava põllumajandusmaa suuruse ja sellel kasvatatavate põllukultuuride kohta, hinnates põllumajandusliku otstarbega maa suuremaks. Nimetatud pettuse tõttu keelduti Ł. M. Bonda`le toetuse andmisest ning sellele lisaks määrati ka karistus jättes ta ilma pindalatoetuse saamise õigusest valeandmete esitamise kalendriaastale järgneval kolmel kalendriaastal summas, mis vastab deklareeritud ja tegeliku pindala vahele. Lisaks määratud karistusele karistati Ł. M. Bonda`t ka kriminaalkorras soodustuskelmuse toimepanemises ning mõisteti talle karistuseks kaheksakuulise vangistus tingimisi katseajaga kaks aastat ja rahatrahv 80 päevamäära ulatuses, üks päev 20 Poola zlotti. Antud kohtuotsuse peale esitas Ł. M. Bonda apellatsioonikaebuse ning kõrgemal seisev kohus tühistas selle otsuse ning välistas kriminaalmenetluse, kuna Ł. M. Bondale oli sama teo eest varem määratud halduskaristus. Prokurör esitas järgneval kassatsioonikaebuse ning Poola kõrgeim kohus esitas omakorda eelotsusetaotluse Euroopa Kohtule, milles palus Euroopa Kohtul hinnata milline õiguslik olemus on sanktsioonil, mis jätab põllumajandustootja ilma otsetoetustest kalendriaastatel, mis järgnevad kalendriaastale, mil ta esitas valeandmeid ühtse pindala toetuse aluseks oleva maa pindala suuruse kohta. Euroopa Kohus leidis, et saadud soodustuse täielik või osaline äravõtmine isegi siis, kui ettevõtja on saanud soodustusest üksnes osalist kasu, ning soodustuse andmisest keeldumine või soodustuse äravõtmine teatavaks eiramisele järgnevak ajavahemikuks kujutavad endast halduskaristusi. Kohus põhjendab, et need meetmed kujutavad endast eriomast haldusinstrumenti, mis on abikava lahutamatu osa ja mille eesmärk on tagada liidu avalike vahendite nõuetekohane haldamine ning neid võib kohaldada mis tahes kriminaalkaristusest sõltumata, kui ja kuivõrd need ei ole selliste karistustega samaväärsed.¹⁴²

Euroopa Kohus viitab antud lahendis ka Euroopa Inimõiguse kohtu praktikale mõiste „kriminaalkaristus” osas protokoll nr 7 artikli 4 lõike 1 tähenduses. Antud kohtu hinnangul on selles osas asjakohased kolm kriteeriumi. Esimene kriteerium on rikkumise formaalne liigitus siseriiklikus õiguses, teine on rikkumise laad ning kolmas on selle karistuse laad ja raskusaste, mille asjaomane isik võib saada.¹⁴³

Esimese kriteeriumi puhul juhib kohus tähelepanu, et ette nähtud meetmeid (pindalatoetuste taotlemise õiguse äravõtmine) ei saa käsitleda kriminaalõiguslikena, kuna kriminaalõiguslikke

¹⁴² *Ibid.*, p 16-25.

¹⁴³ *Ibid.*, p 37.

meetmeid tuleks Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt samastada eeskätt „riikliku õigusega”.¹⁴⁴

Teist ja kolmandat kriteeriumit vaatleb kohus koosmõjus. Nii toob kohus välja, et teise kriteeriumi osas tuleb kontrollida, kas ettevõtjale määratud karistus täitis eelkõige karistuslikku (ehk repressiivset) eesmärki. Teise kriteeriumi põhistuseks märgib kohus, et ette nähtud meetmeid võib kohaldada üksnes nende ettevõtjate suhtes, kes on taotlenud toetust selle määrusega kehtestatud abikavast, ning kuna toetuste taotlemine on vabatahtlik, siis leiab, et need meetmed ei ole mitte repressiivse eesmärgiga, vaid selle põhisisu on tagada liidu avalike vahendite nõuetekohane haldamine, arvates ajutiselt välja selle toetuse saaja, kes oma toetuse saamise taotluses on esitanud valeandmeid.¹⁴⁵

Kolmanda kriteeriumi osas märgib kohus, et lisaks teise kriteeriumi põhistustele on toetuste jagamist reguleerivas määruses ette nähtud karistuste ainus eesmärk jätta asjaomane põllumajandusettevõtja ilma toetuse saamise võimalusest. Eeltoodust tulenevalt leidis Euroopa Kohus, et kohaldatud sanktsiooni ei saa samastada kriminaalkaristusega.¹⁴⁶

Eeltoodud kohtuotsuste pinnalt järeldub kokkuvõtvalt, et Euroopa Kohus näeb vastutuse omistamisel juriidilist isikut ning selle taga seisvat füüsilist isikut eraldiseisvate subjektidena, keda on võimalik sama teo eest teineteisest sõltumatult vastutusele võtta. Kui tegemist peaks olema aga sama isiku karistamisega, siis on lubatav küll erinevate karistuste kombineerimine, kuid seda tingimusel, et mõlemad karistused ei ole kriminaalvastutuse laadsed. Puutuvalt Euroopa Liidu õigusesse märgib kohus, et kriminaalõigust tuleb samastada riikliku õigusega. Kuigi Euroopa Kohus käsitles juriidilist isikut ja selle taga seisvat füüsilist isikut eraldiseisvateks, on siiski küsitav, kas kohus oleks jõudnud samale järeldusele ka olukorras, kui mõlema sanktsiooni puhul oleks tegemist olnud kriminaalvastutusega ning seda näiteks olukorras, kus vastutusele oleks võetud teatud riikides juriidilise isikuna käsitletav täieliku isikliku vastutusega täisühing.

¹⁴⁴ *Ibid.*, p 38.

¹⁴⁵ *Ibid.*, 39-40.

¹⁴⁶ *Ibid.*, p 43-44.

2.3. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika füüsiliste ja juriidiliste isikute karistamisel ja *ne bis in idem* põhimõtte

Seonduvalt juriidilise ja füüsilise isiku samaaegse karistamise keelu võimaliku rikkumisega tuleb esile tõsta Euroopa Inimõiguste Kohtu 20.05.2014 lahendi Pirttimäki vs Soome.¹⁴⁷ Antud kohtuasja sisust tuleneb, et füüsilist isikut süüdistati kriminaalasjas selles, et ta jättis äriühingute nimelt esitama nõutavad maksudeklaratsioonid ning valeandemete esitamise teel vältis maksude tasumist Soome riigile. Teistes menetletavates asjades olid maksualaseid rikkumisi puudutavas haldusmenetluses menetlusalusteks isikuteks sama füüsilise isikuga seotud äriühingud, kes deklareerimiskohustust rikkusid.¹⁴⁸

Euroopa Inimõiguste Kohus tuletas meelde, et siseriikliku õiguse kohase menetluse õiguslik kvalifikatsioon ei saa olla protokoll nr 7 artikli 4 lõike 1 alusel *ne bis in idem* põhimõtte kohaldatavuse ainus kriteerium. Vastasel juhul võib juhtuda, et seda kohaldamise sätet rakendatakse osalisriikide äranägemisel viisil, mis võib olla vastuolus konventsiooni mõtte ja eesmärgiga. Euroopa Kohtu väljakujunenud kohtupraktikas on sätestatud kolm kriteeriumit, mida üldiselt nimetatakse Engeli kriteeriumideks¹⁴⁹, mida tuleb uurida, otsustamaks, kas tegemist on "kriminaalvastutusega". Esimene kriteerium on õigusrikkumise õiguslik klassifikatsioon siseriikliku õiguse alusel, teine on süüteo olemus ja kolmas on karistuse raskusaste, mis asjaomasele isikule võib kaasneda. Teine ja kolmas kriteerium on alternatiivsed ja mitte tingimata kumulatiivsed. See aga ei välista kumulatiivset lähenemisviisi, kus iga kriteeriumi eraldi analüüs ei võimalda kriminaalsüüdistuse olemasolu kohta teha selget järeldust. Kohus viitas varasemale otsusele Jussila vs Soome¹⁵⁰, milles leidis, et täiendavat maksukohustust ei saa pidada karistuslikuks, vaid need on maksusüsteemi loomulik osa. Seevastu leidis kohus, et määratud trahvide eesmärgiks ei olnud niivõrd kahjude hüvitamine, vaid karistamine eesmärgiga mõjutada uusi rikkumist toime panemast. Sellega luges kohus tuvastatuks, et trahvidel oli heidutav ja karistuslik iseloom. Engeli kolmanda kriteeriumi osas märkis kohus, et kohaldatavate määratud trahvide vähene suurus ei mõjuta asjaolu, et trahvidel oli karistusõiguslik iseloom.¹⁵¹

¹⁴⁷ EIÖK 20.5.2014 otsus Pirttimäki vs. Soome. Arvutivõrgus: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-144113%22%5D%7D>. (15.04.18)

¹⁴⁸ *Ibid.*, p 7-12.

¹⁴⁹ EIÖK 08.06.1976 otsus Engel jt vs. Holland, seeria A, nr 22.

¹⁵⁰ EIÖK 23.11.2006 otsus Jussila vs Soome. Arvutivõrgus: <http://eurokohtud.blogspot.com/2009/09/jussila-vs-soome.html>. (15.04.2018)

¹⁵¹ EIÖK 20.5.2014 otsus Pirttimäki vs. Soome, p 45-48.

Ka analüüsis kohus, kas erinevate menetluste faktilised asjaolud on samad. Esmalt leidis kohus, et menetlused viid läbi erinevate isikute ehk juriidilise ja füüsilise isiku suhtes. Kohus mõõnis, et isegi kui lugeda teo toimepanijaks sama isiku, siis sellegipoolest oleksid teod, mille eest karistused mõisteti erinevad. Ühel juhul oli tegemist füüsilise isiku maksukohustuse rikkumisega ning teisel juhul juriidilise isiku maksukohustuse rikkumisega.¹⁵²

Eeltoodust järeldeb, et sarnaselt Euroopa Kohtule näeb ka Euroopa Inimõiguste Kohus vastutuse omistamisel juriidilist isikut ning selle taga seisvat füüsilist isikut eraldiseisvate subjektidena, keda on võimalik teineteisest sõltumatult vastutusele võtta. Lisaks leidis kohus, et juriidilise isiku ning füüsilise isiku teod tuleb lugeda erinevate, so juriidilise ja füüsilise isiku tegutsemiskohustuste tõttu erinevateks.

Puutuvalt käesoleva peatüki esimeses alajaotuses käsitletud Eestile siduvatesse rahvusvahelistesse konventsioonidesse ja muudesse õigusaktidesse, oleksid nimetatud suunised juriidiliste isikute vastutuse kehtestamiseks sõltumata nende paigutusest tsiviil-, haldus- või karistusõigusesse oma taotlevate eesmärkide ja mõju poolest Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukohti arvestades ilmselt karistusõigusliku iseloomuga.

¹⁵² *Ibid*, p 51.

3. Juriidilise isiku karistusõigusliku vastutuse alternatiivid Saksa õiguse näitel ja Eesti õiguse muutmise vajalikkus

3.1. Saksamaa õiguspoliitilised diskussioonid juriidiliste isikute kriminaalvastutuse kehtestamise kohta

Ka Saksamaa, kelle kohta on teada, et ta on oma regulatsioonides juriidiliste isikute kriminaalvastutuse välistanud on antud temaatikat eelnevalt väga põhjalikult analüüsinud. Juriidiliste isikute vastutuse välistamise põhjuseks on olnud juriidiliste isikute erinevad õigusdogmaatilised vastuolud¹⁵³. Samas juriidiliste isikute kriminaalvastutuse üha laiaulatuslikum kasutusele võtmine rahvusvahelisel tasandil ning rahvusvahelisest õigusest tulenevad nõuded juriidiliste isikute vastutuse karmistamiseks on seadnud Saksamaa surve alla oma seniseid seisukohti ümber hindama. Järgnevalt käsitletaksegi Saksa õigusteadlaste seisukohti juriidiliste isikute kriminaalvastutuse võimalikkuse kohta ning põhjendusi, miks Saksamaa on endale siiski kindlaks jäänud vaatamata üha globaliseeruvale survele juriidiliste isikute kriminaalvastutuse kehtestamiseks.

Üks põhjalik diskussioon tõusetus 1999. aastal, mil loodi Saksamaa Justiitsministeeriumi juurde komisjon hindamaks kriminaalsanktsioonide süsteemi reformimise vajadust. Komisjoni töö tulemusena valmis lõpparuanne¹⁵⁴, kus muu hulgas käsitleti juriidiliste isikute kriminaalvastutusega seonduvaid küsimusi. Komisjoni eesmärgiks oli kohandada Saksamaal kehtivat karistusseadustikku (*Strafgesetzbuch*¹⁵⁵, StGB) muutunud sotsiaalsete, tehniliste ja kriminaalpoliitika raamtingimustega. Üks töörihm moodustati, selgitamaks välja juriidiliste isikute kriminaalvastutuse kehtestamise vajalikkus ning võimalikkus, sh võimalike deliktstruktuuride ja sanktsioonisüsteemide väljatöötamiseks. Ka arutas antud töörihm ettevõtte sanktsioonide muutmise vajadust vastavalt Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitudele (R 88/17). Lõpphinnanguna leidis komisjon, et enamus selles osutatud sanktsioonidest on Saksamaal mitte küll kriminaalõiguses, aga haldusõigusrikkumiste seaduses ja eriti haldusõiguses juba olemas. Täiendavalt leidis komisjon, et kriminaalõigus on juba niigi ülekoormatud ja juriidiliste isikute kriminaalvastutus koormaks seda veelgi rohkem. Karistusõigust tohiks sekkumiseks kasutada üksnes siis, kui muud võimalused on

¹⁵³ J. Vogel, Unrecht und Schuld in einem Unternehmensstrafrecht. München, 2012. Arvutivõrgus: http://www.strafverteidiger-stv.de/system/files/users/user5/StV-07-2012_Beitrags.pdf. (15.04.2018)

¹⁵⁴ Abschlußbericht der Kommission zur Reform des strafrechtlichen Sanktionensystems, März, 2000. Arvutivõrgus: <https://www.bib.uni-mannheim.de/fileadmin/pdf/fachinfo/jura/abschlussber-der-komm-strafreform.pdf>. (15.04.2018)

¹⁵⁵ Strafgesetzbuch.- 13.11.1998 BGBI. I S. 3322 ... 21. 01.2015 BGBI. I S. 10.- Arvutivõrgus: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf> (15.04.2018)

ammendunud, läbi karistusõiguse ei tohiks asuda kontrollima ja suunama ühiskonna sotsiaalset arengut. Juriidiliste isikute karistusõiguslik mudel tekitab tõsiseid probleeme ka karistusõiguslikust süü põhimõttest lähtudes, seda eriti isikuühingute ja „sütute“ ehk kahju kanatavate aktsionäride, osanike või liikmete karistamise osas. Samuti leiti, et juriidiliste isikute karistusõigusliku vastutuse kehtestamine rahvusvahelise suundumuse põhjendusel on vale. Leitakse, et antud põhjenduste tagamaaks on asjaolu, et nt Anglo-Ameerika õigussüsteemiga riikides on haldusõigus vähem arenenud ning paljusid olukordi, mida reguleeritakse seal karistusõiguse valdkonnas, on Saksamaal reguleeritud muudes õigusvaldkondades. Samuti ei tunne paljud riigid õigusrikkumisi käsitleva süsteemi jagunemist kuritegudeks ja haldusõigusrikkumisteks.¹⁵⁶

Veel üks selline viimase perioodi kaalutlus kehtestada Saksamaal juriidilise isiku kriminaalvastutus pärineb 2013. aasta septembrist, mil Nordrhein-Westfalen liidumaa valitsus tutvustas avalikkusele äriühingute ja teiste ühenduste kriminaalvastutusele võtmise seaduse eelnõu, mis hiljem sattus terava kriitika alla ning „õiguspoliitiliseks zombiks“ nimetatuna läbi kukkus. Samas tekitas antud eelnõu tugeva diskussiooni juriidiliste isikute vastutuse teema osas.¹⁵⁷

Nordrhein-Westfaleni liidumaa esitles 14.11.2013 justiitsministrite 84. konverentsil oma seaduse eelnõud ettevõtte kriminaalõiguse kehtestamiseks (*Verbandstrafgesetzbuch*, "VerbStrG-E")¹⁵⁸. Nordrhein-Westfalen esitas toona küsimuse liidunõukogule selle kohta, kas juriidiliste isikute ja ühenduste vastutusele võtmine on võimalik ja kuidas see on võimalik, kuna antud temaatika on üks kõige vastuolulisemaid teemasid õiguspoliitikas ja karistusõiguses. Nordrhein-Westfaleni seaduseelnõu juriidilise isiku vastutuse kohta käivaks olulisimaks sätteks on § 2 (VerbStrG-E), kus oli ette nähtud kaks teo alternatiivi. Esiteks nähti sarnaselt Eesti regulatsioonile ette juriidilise isiku vastutus karistusseadustikus ettenähtud juhtudel läbi juriidilise isiku nimel ja huvides tegutseva pädeva esindaja tahtliku või hooletu tegevuse omistamise juriidilisele isikule. Teiseks nähti ette vastutus juriidilise isiku hoolsus- või järelevalvemeetmete tahtlikus korraldamata jätmises või hooletus korraldamises, mis oleks võinud juriidilise isiku nimel tegutseva pädeva esindaja õigusrikkumised ära hoida või

¹⁵⁶ Abschlußbericht der Kommission zur Reform des strafrechtlichen Sanktionensystems. *op. cit.* 154, p 12.

¹⁵⁷ K-H. Krems. Der NRW-Entwurf für ein Verbandsstrafgesetzbuch Gesetzgeberische Intention und Konzeption. Arvutivõrgus: http://www.zis-online.com/dat/artikel/2015_1_889.pdf. (15.04.2018)

¹⁵⁸ Entwurf eines Gesetzes zur Einführung der strafrechtlichen. Verantwortlichkeit von Unternehmen. Arvutivõrgus: <https://www.landtag.nrw.de/Dokumentenservice/portal/WWW/dokumentenarchiv/Dokument/MMI16-127.pdf;jsessionid=2AAEE73D29DC034E2F7DDC994322BC2D.ifxworker>. (15.04.2018)

õigusrikkumiste toimepanemise riski oluliselt vähendada. Mõlemal juhul nähti seega ette juriidilise isiku vastutus organisatsiooniliste puuduste eest. Ehk siis ühest küljest vastutaks juriidiline isik selle eest, et valis enda pädevaks esindajaks füüsilise isiku, kes kuriteo toime pani ning teisel juhul vastutaks selle eest, et ei suutnud ette näha meetmeid, mis juriidilise isiku huvides tegutsevate füüsiliste isikute poolt toime pandavaid kuritegelikke käitumisi ära hoiaksid või nende aset leidmise võimalikkust vähendaksid. Juriidiliste isikute karistustena nähti eelnõus ette võimalused juriidiliste isikutele rahalise karistuse määramist (§ 6 VerbStrG-E), süüdimõistmise kohta avalikku teavitamist (§ 7 VerbStrG-E), riigihangetel osalemise keelamist (§ 10 VerbStrG-E), riiklikest toetustest kõrvale jätmist (§ 11 VerbStrG-E) ja juriidilise isiku likvideerimist (§ 12 VerbStrG-E). Eelnõus nähti ette ka, et juhul kui juriidilise isiku tegevuses esinevad kergendavad asjaolud, nt põhjustatud kahjud on olulises osas hüvitatud või nt juriidiline isik on tarvitusele võtnud piisavad organisatsioonilised abinõud vähendamaks tulevikus kuritegeliku käitumise võimalikkust, siis võidakse juriidiline isik vastutusest vabastada (§ 5 VerbStrG-E). Seega oli seaduseelnõu suunatud eeskätt juriidilise isiku organisatsiooniliste puuduste kõrvaldamisele, aga samuti ka juriidiliste isikute poolt põhjustatud kahjulike tagajärgede kõrvaldamise stimuleerimiseks.¹⁵⁹

Üks peamisi õigusdogmaatilisi lähtekohti, miks Saksamaa ei ole kehtestanud juriidiliste isikute kriminaalvastutust peitub karistusõiguse traditsioonilises olemuses. Nimelt arvatakse, et juriidilised isikud ei saa olla kriminaalvastutusvõimelised, seda saavad olla üksnes füüsilised isikud. Leitakse, et füüsilise isiku individuaalset kriminaalvastutust ei saa juriidilistele isikutele üle kanda. Ühingud ei tegutse kunagi iseenesest, vaid alati füüsiliste isikute kaudu. Sama kehtib ka sõltumatu tahte kujunemise kohta. Seega on vastutuse aluseks füüsilise isiku süü ja süüvõime. Ühingud ei saa olla füüsilise isikuga võrreldavad, nad ei tunne head ja halba, et vältida karistatavate tegude toimepanemist. Tegemist on väga erinevate süü mõistetega, samuti erinevate vastutuste ja tegudega.¹⁶⁰ Öelduga peetakse silmas asjaolu, et kui füüsilisele isikule heidetakse karistusõiguslikult ette konkreetse kuriteo toimepanemist, siis juriidilisele isikule heidetakse samal ajal ette n-ö organisatsioonipuudusi, mille tõttu füüsilise isiku tegu kuriteo toimepanemisena realiseeruski. Füüsilise isiku tegu on seejuures konkreetse karistusseadustikus ettenähtud kuriteo faktiline toimepanemine, kuid juriidilisele isikule

¹⁵⁹ M. Löffelmann. EINFÜHRUNG EINER VERBANDSSTRAFBARKEIT? – Ausgabe 1/2014. Arvutivõrgus: <http://www.recht-politik.de/einfuehrung-einer-verbandsstrafbarkeit/>. (15.04.2018)

¹⁶⁰ *Ibid.*

etteheidetavaks teoks on samal ajal n-õ organisatsioonipuuduste kõrvaldamata jätmine või hooletus, mis on aga füüsilise isiku teost sootuks erinev.¹⁶¹

Saksa õiguskirjanduses kirjeldatakse ka, et karistusõigus tuleneb suuresti üksikindiviidi intuiitiivsest veendumusest sotsiaalse käitumise vastavusstandardist karistusõiguse normidele ning teatud karistusõigusliku sekkumise ettenähtavusest normikohase käitumise tagamiseks. Kui nüüd sotsiaalse käitumisstandardi adressaadid ja sanktsioonide assotsieerunud adressaadid ei ole identsed, kaotab kriminaalõigus oma veenmisvõime ja tõhususe.¹⁶²

Lisaks tuuakse Saksa õiguskirjanduses juriidiliste isikute vastutuse puhul välja vastuolu põhiseaduses kehtiva õiguskindluse põhimõttega. Nimelt leitakse, et juriidilise isiku kriminaalvastutuse sätestamise korral tuleks konkretiseerida juriidilise isiku süüline tegevus saavutamaks ettenähtavus ning võimalus oma käitumist vastavalt korrigeerida. Tagantjärele võidakse muidugi õigusrikkumiseni viinud organisatsioonilisi puudujääke tuvastada, kuid ettenähtavuse tagamiseks peaks olema sätestatud, milliseid konkreetseid meetmeid peaks juriidiline isik vastutuse vältimiseks ette võtma. Vastasel juhul jääb temale esitatav süüdistus liialt abstraktseks ja rikub seeläbi õiguskindluse põhimõtet. Teisisõnu leitakse, et karistusõigus ei peaks olema pelgalt vahendiks seadusandja huvide läbisurumiseks, vaid siiski rikkumise eest karistamiseks.¹⁶³

Juriidilisele isikule teda esindanud füüsilise isiku poolt toime pandud kuritegude omistamise kohta on Saksa õiguskirjanduses avaldatud arvamust, et selline põhimõte on vastuolus nii süütuse presumptsiooni kui ka kahekordse karistamise keeluga. Süütuse presumptsiooni rikkumise ohtu nähakse olukorras, kus juriidilisele isikule esitatava kahtlustuse puhul on tegemist n-õ kollektiivse vastutuse vormiga, kus tuvastatakse vaid ühe isiku süü ja läbi tema tahtliku, hooletu või ettevaatamatu tegevuse omistatakse süü ka teistele. Samas süütuse presumptsiooni eesmärk on kahtluse korral rakendada menetlust individuaalse süü tuvastamiseks. Seevastu, kui juriidilise isiku esindaja on ühtlasi ka juriidilise isiku

¹⁶¹ B. Schünemann, Zur Frage der Verfassungswidrigkeit und der Folgen eines Strafrechts für Unternehmen. Rechtsgutachten zum Gesetzesantrag des Landes Nordrhein-Westfalen. München, 2013, lk 17, 26. Arvutivõrgus: http://www.familienunternehmen.de/media/public/pdf/publikationen-studien/studien/Studie_Stiftung_Familienunternehmen_Unternehmensstrafrecht.pdf. (15.04.2018)

¹⁶² M. Löffelmann. *op. cit.* 159.

¹⁶³ F. Osterloh, Strafrechtsdogmatische und strafprozessuale Probleme bei der Einführung und Umsetzung einer Verbandsstrafbarkeit, Frankfurt/M, 2016, lk 173-174. Arvutivõrgus: <https://d-nb.info/1108410987/34>. (15.04.2018)

ainuaktsionär või osanik, siis on Saksa õiguskirjanduses valitseva seisukoha järgi tegemist kahekordse karistamisega.¹⁶⁴

Lisaks eelnevalt öeldule tuuakse Saksa õiguspoliitilises arutelus välja ka, et Nordrhein-Westfaleni liidumaa esitatud seaduseelnõu juriidiliste isikute kriminaalkorras karistamise kohta ei ole arvestanud ka proportsionaalsuse põhimõtteid puudutavaid põhiseaduslikke probleeme. Nimelt ei esita eelnõu kergemaid alternatiive selle kohta, kuidas ühenduste (juriidiliste isikute) ennetavate kontrollimehhanismide loomist oleks võimalik saavutada teisiti. Näidetena tuuakse välja, et alternatiivselt oleks pidanud mõtlema näiteks vilepuhujate¹⁶⁵ süsteemi¹⁶⁶ tõhusamaks muutmisele või edendada eetiliste äriühingute poliitika väljatöötamist ja levitamist. Karistades juriidilisi isikuid riigihangetel osalemise keelamisega (§ 10 VerbStrG-E) või riiklikest toetustest kõrvale jätmisega (§ 11 VerbStrG-E) võib teatud valdkondades tegutsevate juriidiliste isikute eksisteerimise võimalikkus kahtluse alla sattuda ning seeläbi tõusetub taaskord küsimus seaduseelnõu proportsionaalsuse osas. Samuti leitakse, et ühingu lõpetamise meede (§ 12 VerbStrG-E) peaks *ultima ratio* korras olema kasutatav vaid viimase abinõuna võrreldes teiste kergematele mõjutamise võimalustele – näiteks äriühingule n-ö kuraatori määramine ehk järelevalvele allutamine teatud ajaks. Lisaks eelnevale leitakse, et samavõrd ebaproportsionaalne on ka eelnõus ette nähtud võimalus rahalise karistuse määra arvutamise aluseks võtta ühe majandusüksusena ehk kontsernina tegutsevate juriidiliste isikute ülemaailmset päevakäivet. Ülemaailmsete korporatsioonide puhul võib see endaga kaasa tuua ülemäära suured karistused võrreldes rikkumise suurusega.¹⁶⁷

Ja lõpuks tuuakse välja, et mainitud seaduseelnõu puhul ei võeta arvesse võimalikke menetluslikke moonutusi, mis kaasnevad paratamatult juriidilise isiku kui organisatsiooni ja individuaalse isiku vastutuse vahel. Siin tuuakse argumendina välja asjaolu, et juhul kui menetlus käib vaid nt juriidilist isikut esindanud tegevdirektori poolt sooritatud tegude suhtes,

¹⁶⁴ Stellungnahme zum Entwurf eines Gesetzes zur Einführung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit von Unternehmen und sonstigen Verbänden. BDI - Bundesverband der Deutschen Industrie e.V., 31.01.2014. Arvutivõrgus: https://bdi.eu/media/themenfelder/recht/downloads/20140131_BDI-BDA-Stellungnahme_Unternehmensstrafrecht.pdf. (15.04.2018)

¹⁶⁵ **Vilepuhujaks** (inglise keeles *whistleblower*) nimetatakse isikut, kes annab teada avaliku huvi seisukohalt olulisest vääritud teost (ebaseaduslikust ja ebaeetilisest käitumisest, sh korruptsioonist) ning sellest tekkinud või tekkida võivast kahjust asutuse- või organisatsioonisisestele või -välistele uurimisorganitele või avalikkusele. Vääritud teost teavitamist nimetatakse **vilepuhumiseks** (inglise keeles *whistleblowing*).

¹⁶⁶ Vt Saksamaa seaduseelnõud vilepuhujate kaitse kohta (BT-Drucks. 17/8567). Arvutivõrgus: <http://dipbt.bundestag.de/dip21/btd/17/085/1708567.pdf>. (15.04.2018)

¹⁶⁷ M. Löffelmann. *op. cit.* 159.

siis see menetlus jääb suhteliselt piiratuks ning ei hõlma nt juriidilise isiku taga seisvate tegelike omanike või huvitatud isikute tegevusi.¹⁶⁸

Kõiki eelkirjeldatud probleemkohti kokku võttes seavad Saksa õigusteadlased juriidiliste isikute karistusõigusliku vastutuse instituudi kahtluse alla. Seaduseelnõus on püütud küll igati õigustada juriidiliste isikute kriminaalvastutuse vajalikkust, kuid seda on tehtud enamasti seadusandliku tegevuse vajalikkust õigustades ja jättes arvesse võtmata kaasnevad õigusdogmaatilised probleemid. Lõppkokkuvõttes leitakse, et on kaheldav, kas juriidilise isiku kriminaalvastutuse kontseptsioon on kasulikum kui seni kasutuses olnud haldusõiguslikud ja haldusõigusrikkumiste eest karistusi ette nägevad vahendid¹⁶⁹.

Ühe väga huvitava argumendina nenditakse ka asjaolu, et majanduskuritegevuse vastu võitlemine on olnud problemaatiline ebapiisava inimressursi tõttu õiguskaitseorganites. Juriidiliste isikute kriminaalvastutuse kehtestamisega kasvaks eelduslikult ka õiguskaitseorganite töökoormus ning ainuüksi selle asjaolu tõttu ei muutuks olukord paremuse suunas. Juhul kui aga on oodata, et läbiviidavaid kriminaalmenetlusi asutakse paljudel juhtudel oportuuniteedi põhimõttel lõpetama (§ 5 VerbStrG-E), siis tõusetub paratamatult küsimus juriidiliste isikute kriminaalvastutust sisaldava eelnõu otstarbekuses. Alternatiivina juriidiliste isikute vastutuse instituudi loomisele tuleks tegeleda majanduskuritegevuse vastases võitluses haldusõigusrikkumiste, aga samuti tsiviil- ja haldusõiguse valdkondade täiustamisega, sh tugevdades ka õiguskaitseorganite vastavat suutlikkust¹⁷⁰.

Kõrvutades Saksa õiguses domineerivaid seisukohti Eesti õiguses omaks võetud seisukohtadega tuleb nentida kardinaalset erinevust juriidilise isiku kriminaalvastutuse küsimuses. Kui Saksa õigusruumis leitakse, et füüsilise isiku süül põhinevat kriminaalvastutust ei ole võimalik juriidilisele isikule üle kanda, kuna juriidilised isikud ei tegutse kunagi iseenesest ja neil ei ole inimesele omast tahet, siis Eesti karistusõiguses on selle kitsaskoha ületamiseks konstrueeritud derivatiivse ehk tuletatud vastutuse põhimõte. Derivatiivse ehk tuletatud vastutuse põhimõtet rakendatakse Saksa õiguses juriidilistele isikutele haldusõigusrikkumiste eest vastutusele võtmisel, kus isiku süü tuvastamine ei ole nõutav.

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ B. Schünemann, lk 34, *op. cit.* 161.

¹⁷⁰ M. Löffelmann. *op. cit.* 159.

3.2. Juriidilise isiku vastutus Saksa haldusõigusrikkumiste seadustiku järgi

Kuigi Saksamaa õiguskord on juriidilise isiku kriminaalvastutuse enda riigis välistanud, ei tähenda see ometi seda, et antud küsimusele ei oleks tähelepanu pööratud. Saksamaal on juriidiliste isikute vastutus reguleeritud haldusõigusrikkumiste seadustikus (*Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*¹⁷¹, OWiG). Juriidiliste isikute vastutust reguleerivateks olulisemateks säteteks on OWiG §§ 30 ja 130.

OWiG § 30 lg-s 1 on sarnaselt Eesti karistusseadustikus KarS § 14 lg-le 1 sätestatud derivatiivse ehk juriidilise isiku tuletatud vastutuse alused. OWiG § 30 lg 1 näeb ette loetelu füüsilistest isikutest või organitest, kelle teod omistatakse juriidilisele isikutele. Sellisteks füüsilisteks isikuteks ja organiteks on: äriühingu esindusorgan või niisuguse organi liige, mitteõigusvõimelise ühenduse eestseisja või eestseisuse liige, äriühingut esindav osaline, peavolinik või juhtivas seisundis prokurist, mitteõigusvõimelise ühenduse või äriühingut esindava osalise ühenduse volinik. Antud üldistatud nimekiri peab silmas Saksamaal tegutsevate juriidiliste isikute erinevaid vorme ning nende võimalikke esindajaid. Sama paragrahvi punkt 5 laiendab võimalike esindajate ringi veelgi ning nimetab võimalike esindajatena ka mistahes muid volitatud isikuid, kes vastutavad juriidilise isiku juhtimise või järelevalve teostamise eest. Nimetatud isikute teod on OWiG § 30 lg 1 kohaselt omistatavad juriidilisele isikule ning rahatrahviga karistatavad, kui nad rikuvad kohustusi, mis on seotud juriidilise isiku tegevusega või isikuühendusega või kui juriidiline isik rikastub või võiks rikastuda läbi selliste tegude.¹⁷²

Sama paragrahvi teine lõige näeb trahvi suurusena ette tahtliku kuriteo puhul, summas kuni 10 miljonit eurot ning hooletuse korral, summas kuni 5 miljonit eurot. OWiG § 30 lg 2 kolmas lause sätestab, et haldusõiguserikkumise korral määratakse trahvi maksimumsumma kindlaks toimepanud rikkumise ulatust arvestades ning et eelpool nimetatud trahvimäärasid kohaldatakse vaid seaduses ettenähtud juhtudel. Samades määrades trahve kohaldatakse ka rikkumiste korral, mis vastavad nii kuriteole kui ka haldusõigusrikkumisele, juhul kui rikkumise ulatus ületab ühe miljoni euro piiri.¹⁷³

¹⁷¹ Gesetz über Ordnungswidrigkeiten.- 19. 02.1987 BGBl. I S. 602 ...10.10.2013 BGBl. I S. 3786.

Arvutivõrgus: http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/owig_1968/gesamt.pdf. (15.04.2018)

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ *Ibid.*

Alates 2013.a juunist on Saksamaa seadusandja sätestanud OWiG-sse otseselt võimaluse kohaldada teatavatel juhtudel ilma majandusliku identiteedi tuvastamise vajaduseta rahatrahvi ka õigusjärglasele õiguseellase poolt toimepandud süüteo eest. Täpsemalt täiendas Saksamaa seadusandja juriidilise isiku suhtes rahatrahvi kohaldamist käsitlevat OWiG §-i 30 lõikega 2a (jõustus 30.06.2013.a). Eelkõige oli seadusandja poolt sellise sätte loomise ajendiks asjaolu, et tulenevalt kartellikaristuste praktikast oli tekkinud rida probleeme, mis üldiselt ohustasid õiguskaitse kehtivust. Olukordades, kus majandusliku identiteedi äratundmine aset ei leidnud, puudus varasemalt ka alus rahalise karistuse kohaldamiseks õigusjärglasele.¹⁷⁴

Antud sättega viis Saksamaa juriidilise isiku suhtes rahatrahvi kohaldamise sätted kooskõlla Euroopa Liidu õigusest tuleneva kohustusega tagada tõhus kartellide vastane menetlus ja juriidiliste isikute poolt toimepandud rikkumiste karistamise süsteem. Seega võib nimetatud muudatuste üheks initsiaatoriks pidada muuhulgas Euroopa õiguses sätestatud kartelliõiguse efektiivse elluviimise poliitikat ning Saksamaa BGH kartelli senatit, kes tegi seadusandjale vastava ettepaneku seaduse muutmiseks.¹⁷⁵

OWiG § 30 lg 3 viitab sama seaduse §-le 17 lg 4, mis näeb omakorda ette asjaolu, et määratav trahv peab ületama majanduslikku kasu, mille haldusõigusrikkumise toimepanija sai. Kui seadusega kehtestatud trahvi maksimummäär osutub majanduslikust kasust madalamaks, siis lubab säte seaduses ettenähtud trahvi maksimummäära ületada. Antud säte on seega mõeldud karistuse suuruse määramisel.¹⁷⁶ Just antud sätetes toodud karistuse määramise põhimõtteid rakendades osutus võimalikuks hiiglaslike trahvide määramine kahes kuulsas Siemensi altkäemaksu juhtumises. Ühe menetluse puhul määrati ettevõttele 201 miljoni euro suurune rahatrahv ning teise menetluse käigus määrati trahviks 395 miljonit eurot.¹⁷⁷

¹⁷⁴ G. Dannecker, N. Müller. Normadressaten der Bussgeldvorschriften und Ahndung juristischer Personen. Rn 141.- H-B. Wabnitz, T. Janovsky (Hrsg.). Handbuch Wirtschafts und Steuerrecht. 4 Aufl. München: C.H. Beck 2014, lk 143-144.

¹⁷⁵ C. Höll, T. Reichling. Verschärfung der Sanktionsmöglichkeiten gegen juristische Personen und Personenvereinigungen. Frankfurt a.M: IWW Institut. Ausgabe 7/2012. Arvutivõrgus: <http://www.iww.de/pstr/schwerpunktthema/gesetzestwurf-verschaerfung-der-sanktionsmoeglichkeiten-gegen-juristische-personen-und-personenvereinigungen-f58156>. (15.04.2018)

¹⁷⁶ M. Petrovic, Geschäftspartnerprüfungen als *Maßnahme* zur Korruptionsprävention. Dissertation Universität Siegen, 2017, lk 242. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=bBQwDwAAQBAJ&pg=PA242&lpg=PA242&dq=30+owig+siemens&source=bl&ots=H9fzQawjoY&sig=JqsODZR_4D4oEdGSRnN5XAviHmk&hl=et&sa=X&ved=0ahUKEwjV87GE2q3aAhUDOpKHagAAAtAQ6AEIQTAC#v=onepage&q=30%20owig%20siemens&f=false. (15.04.2018)

¹⁷⁷ Siemens AG (except Telecommunications Unit) [2008 Germany Settlement]. Published on - StAR Stolen Asset Recovery Initiative – Settlements, 11.05.2013. Arvutivõrgus: https://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwiEvO7W563aAhVrApoKHViyAPAQFggxMAA&url=http%3A%2F%2Fstar.worldbank.org%2Fcorruption-cases%2Fprintpdf%2F20243&usq=AOvVawliBYfAMnLKzzAG_RbwWbXu. (15.04.2018)

Lisaks eeltoodule viitab OWiG § 30 lg 3 ka OWiG §-le 18, mis sätestab, et juhul kui rikkumise toimepanija majanduslikust olukorrast tulenevalt ei saa eeldada trahvisumma viivitamatud tasumist, siis võib selle tasumiseks määrata tähtaja või määrata tasumine osamaksetena.

OWiG § 30 lg 4 sätestab asjaolu, et kui kriminaalmenetlust või haldusõigusrikkumise menetlust seoses kriminaal- või haldusõiguserikkumisega ei algatata või kui need menetlused lõpetatakse, kuid karistus on rikkumise eest ettenähtud, siis võib trahvi määrata ka menetluste läbiviimisest sõltumata. Antud sätte juures peetakse silmas olukordi, kus juriidilise isiku nimel tegutsenud füüsiline isik või organ ei ole tuvastatav, kuid tegu on juriidilise isiku tegutsemise käigus siiski toime pandud. Sellistel puhkudel võib juriidilisele isikule määrata trahvi ka konkreetse teo toimepanija tuvastamiseta.¹⁷⁸

Kui sama kuriteo või haldusõigusrikkumise korral kohaldatakse vara konfiskeerimist karistusseadustiku või haldusõigusrikkumiste seadustiku alusel, siis vastavalt OWiG §-le 30 lg 5 välistatakse sama kuriteo või haldusõigusrikkumise eest trahvi määramine. OWiG § 30 lg 6 kohaselt võib trahvi tagamiseks arestida ka toimepanija vara.

Juriidilise isiku organisatsioonipuuduste eest on Saksa haldusõigusrikkumiste seadustikus ettenähtud eraldi vastutus. Nimelt OWiG § 130 lg 1 sätestab, et äriühingut või äriühingu omanikku, kes tahtlikult või hooletusest ei võta tarvitusele vajalikke järelevalvemeetmeid, mis peavad olema äriühingus kehtestatud selleks, et vältida äriühingu poolt oma kohustuste rikkumist võidakse karistada rahatrahviga, kui haldusõigusrikkumine on toime pandud, kuid seda oleks võinud nõuetekohaste järelevalvemeetmete abil ära hoida või toimepanemist raskendada. Järelevalvemeetmed hõlmavad endas ka valiku tegemist äriühingu esindajate määramisel, nende hoolikat valimist ja järelevalve korraldamist nende tegevuse üle. Sama paragrahvi teine lõige näeb sama vastutuse ette ka avalik-õiguslikele äriühingutele. Sama paragrahvi lõige 3 näeb ette, et sellise rikkumise eest võidakse karistada kuni ühe miljoni euro ulatuses. Kui aga haldusõigusrikkumise ulatus ületab nimetatud trahvi ülempiiri, siis võidakse ettenähtud trahvisummat suurendada kuni kümme korda ehk kuni kümne miljoni euroni. Samas määras trahvi kohaldatakse ka rikkumise korral, mis vastab nii kuriteole kui ka haldusõigusrikkumisele, juhul kui rikkumise ulatus ületab ühe miljoni euro piiri (OWiG § 30

¹⁷⁸ T. Noak, Rostock. Einführung ins Ordnungswidrigkeitenrecht – Teil 2* Rechtsfolgen, lk 331. Arvutivõrgus: http://www.zjs-online.com/dat/artikel/2012_3_567.pdf. (15.04.2018)

lg 2 3. lause)¹⁷⁹. OWiG §-i 130 saab rakendada koos OWiG §-ga 30, mis omakorda viitab toime pandud kuriteole, tehes seejuures vahet selle raskusastmel ja kahju ulatusel. Seega juriidiline isik vastutaks tema esindaja poolt toime pandud kuritegude eest nimetatud paragrahvide koosmõjus ehk alati organisatsiooniliste puuduste ees.

OWiG § 130 ei eelda konkreetse teo toimepanija tuvastamist ning juriidilist isikut on võimalik vastutusele võtta autonoomselt. Siiski ei välista antud koosseis ka konkreetse füüsilise isiku vastutusele võtmist, kui OWiG §-s 130 kirjeldatud teo toimepanija ehk organisatsiooniliste puuduste eest vastutav isik on tuvastatav. Füüsilise isiku vastutus antud rikkumise toimepanemise eest tuleneb sel juhul OWiG §-st 130 koosmõjus OWiG §-ga 9, mis näeb ette isikute loetelu, keda peetakse vastutavateks juriidiliste isikute ja isikuühingute eest. OWiG § 9 lg-s 1 on nimetatud juriidilise isiku esindusorgani või sellise institutsiooni liikmeid või isikuühingute volitatud esindajaid või muid seaduslikke esindajaid, kelle eriliste isikuomaduste tõttu võib pidada vastutavateks juriidiliste isikute või isikuühingute tegevuse eest. Sama paragrahvi teine lõige näeb ette juriidiliste isikute tegevuse omistamise ka isikutele, kes on muul viisil volitatud juriidilise isiku teatud operatsioonide täieliku või osalise läbiviimise eest, aga samuti isikutele, kes on volitatud täitma juriidilise isiku nimel ülesandeid, mille eest vastutab äriühingu omanik (aktsionär, osanik), kui nende isikute eriliste isikuomaduste tõttu võib neid pidada vastutavateks juriidiliste isikute või isikuühingute tegevuse eest. Sama paragrahvi kolmanda lõike kohaselt kohaldatakse lõigetes 1 ja 2 sätestatud ka siis kui esindusõigus on lõppenud või vastav lepinguline suhe lõpetatud.¹⁸⁰ Samas sõnastuses säte, mis näeb ette isikute loetelu, keda peetakse vastutavateks juriidiliste isikute ja isikuühingute eest sisaldub ka StGB §-s 14, mis annab võimaluse ka toime pandud kuritegudes omistada nimetatud isikutele vastutuse OWiG § 130 alusel juriidilisele isikule. OWiG § 130 on kohaldatav ka kontsernide puhul, kus järelevalvekohustus võib lasuda sootuks emaettevõtte mõnel organil sõltumata emaettevõtte eraldiseisvaks õigussubjektiks olemisest. Ka kirjeldatud juhul ei ole konkreetse hooldusmeetmete eest vastutava füüsilise isiku või organi tuvastamine vastutuse kohaldamise võimalikkuse osas määrava tähtsusega¹⁸¹.

Lisaks juriidiliste isikute trahvimisele on Saksa haldusõigusrikkumiste seadustikus ette nähtud ka haldusõigusrikkumisena saadud tulu konfiskeerimine. Nimelt OWiG § 29a lg 1 näeb ette võimaluse konfiskeerida haldusõigusrikkumise toimepanija vara rikkumise teel saadu ulatuses

¹⁷⁹ Gesetz über Ordnungswidrigkeiten, *op. cit.* 171.

¹⁸⁰ *Ibid.*

¹⁸¹ OLG München (3. Strafsenat), Beschluss vom 23. September 2014 - Az. 3 Ws 599/14, 3 Ws 600/14; siehe hierzu Entscheidungsbesprechung von *Caracas* in CCZ 2016, S. 44 ff.

ning seda juhul kui talle rikkumise toimepanemise eest trahvi ei määrata. Vastava konfiskeerimisnõude võib sama paragrahvi teise lõike kohaselt suunata ka kolmandate isikute vastu, kes on omandanud vara, kuna õigusrikkumise toimepanija tegutses tema huvides. Samuti võib konfiskeerida kolmanda isiku vara juhul kui õigusrikkumise toimepanemisega saadud vara anti talle üle tasuta või õigusliku aluseta või siis vara anti talle üle ning ta sai aru või oleks pidanud aru saama, et vara on omandatud õigusrikkumise tulemusena. Ka on ette nähtud vara konfiskeerimise võimalus kolmandalt isikult, kui ta on selle teo toimepanijalt pärinud või muul viisil õigusjärgluse korras või annakuna omandanud. Vara võib konfiskeerida ka sõltumata rikkumise toime pannud isiku suhtes menetluse algatamisest või selle lõpetamisest.¹⁸²

OWiG § 30 ja § 29a rakendamisel tuleb silmas pidada, et neid sätteid ei saa koos kohaldada. Kui OWiG § 29a on suunatud vaid majandusliku kasu äravõtmisele, siis OWiG § 30 kannab endas lisaks majandusliku kasu äravõtmise eesmärgile ka karistamise eesmärki.¹⁸³ Nimetatud põhjusel ongi OWiG § 30 lg-s 3 koosmõjus § 17 lg 4 ette nähtud, et karistusena määratav rahasumma peab ületama rikkumisega saadud kasu.

Saksamaal kehtivast haldusõigusrikkumiste seadustikust tuleneb, et vastutuse omistamisel juriidilisele isikule ei lähtuta teda esindanud füüsilise isiku süüst- see omistatakse objektiivse teopildi järgi. Oluline on vaid tuvastada, et tegu pandi toime juriidilise isiku esindaja poolt juriidilisel isikul lasuvaid kohustusi rikkudes või seda, et juriidiline isik rikastus või võib selliste tegude tulemusena rikastuda. Nimetatud eelduste tuvastamisel võib juriidilise isiku vastutusele võtta ka siis, kui konkreetne füüsiline isik jääb tuvastamata. Juriidilise isiku vastutuse kehtestamisega organisatsioonipuuduste eest OWiG §-s 130 antakse aga juriidilise isiku taga seisvatele füüsilistele isikutele (nt osanikud, aktsionärid) selge sõnum juriidilise isiku tegevuse vastavusse viimiseks. Lisaks öeldule kannab sellise vastutuse kehtestamine endas nii üld- kui ka eripreventiivseid eesmärke ning tagab ühtlasi ka piisava õigusselguse ja ettenähtavuse. Antud säte osutuks autori hinnangul väga tõhusaks ka kontsernisiseses suhtes, kus on võimalik organisatsioonipuuduste korral vastutusele võtta ka emaühing, takistades sellisel moel n-ö tahtlikku vastutuse hajutamist.

OWiG-is sätestatud karistusmäärade osas leiab autor, et sidudes need toimepandud rikkumise ulatusega jäävad nad alati rikkumise tõsidust arvesse võttes proportsionaalseks. Väga

¹⁸² Gesetz über Ordnungswidrigkeiten, *op. cit.* 171.

¹⁸³ M. A. Zöllner, Zur Frage der Einführung eines Unternehmensstrafrechts in Deutschland. Gutachten zur Erforderlichkeit und rechtssystematischen Einordnung. München 2017, S. 52.

efektiivseks tuleb pidada ka sätteid, mis näevad ette vastutuse ülemineku juriidilise isiku õigusjärglasele või eellasele. Nimetatud sätete puhul tegemist väga tõhusate meetmetega, mis välistavad juriidilise isiku vastutusest vabanemise võimalikkuse.

3.3. Juriidilise isiku süüteo vastutuse probleemid Eesti õiguses

Juriidiline isik on seaduse alusel loodud eraldiseisev õigussubjekt, kes on ka iseseisvaks õiguste ja kohustuste kandjaks ning on vaadeldav täiesti autonoomse isikuna. Siiski kaasneb juriidilise isiku olemusega tõsiasi, et see on kõigest fiktsioon. Ühiskonna vajadusi arvestades on seadusandja näinud ette erinevad juriidiliste isikute liigid ning juriidiliste isikute tahte teostamiseks näinud ette ka vajaminevad organid. Nii eksisteerib nt piiratud vastutusega kui ka täieliku isikliku vastutusega äriühinguid. Karistusseadustik sellistel juriidilistel isikutel vahet ei tee ning autor näeb nt täieliku isikliku vastutusega äriühingute puhul ohtu *ne bis in idem* põhimõtte rikkumises. Lisaks öeldule näeb autor seonduvalt juriidiliste isikute kriminaalvastutusega probleemi ka juriidilisele isikule etteheidetava teo määratletuses ehk õigusselguses. Autor peab siin silmas asjaolu, et juriidilisele isikule süüks arvatav tegu erineb tegelikkuses juriidilisele isikule tegelikult etteheidetavast teost. Nimetatud probleemkoti käsitletaksegi põhjalikumalt järgnevatel alajaotustel.

3.3.1. *Ne bis in idem* põhimõttega seotud probleemid

Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 23 sätestab, et kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks. Autori hinnangul taandub juriidiliste isikute ja füüsiliste isikute paralleelse vastutuse korral *ne bis in idem* küsimus juriidiliste isikute ühinguõiguslikule olemusele. Juriidilised isikud on oma olemuselt füüsiliste isikute kollektiivsed ühendused, mis on loodud füüsiliste isikute teatud eesmärkide saavutamiseks. Seadusandja on tulenevalt ühiskondlikest vajadustest ette näinud teatud juriidiliste isikute vormid ning tegutsemise reeglid. Nagu käesoleva töö alajaotusest 1.2. nähtub, on Eestis kasutusel väga erinevaid juriidiliste isikute vorme. *Ne bis in idem* põhimõtte võimaliku rikkumise seisukohast omavad tähtsust eelkõige sellised juriidilised isikud, kus süüteo toime pannud juhtorganiks olnud füüsiline isik on samal ajal ka juriidilise isikuga n-ö materiaalses seoses. Selline seos võib tuleneda läbi osakute või aktsiate omamise aktsiaseltsi või osahingute puhul, aga samuti läbi täieliku või osalise isikliku vastutuse nt täis- või usaldusühingu ja ka teatud juhtudel korteriühingute puhul. Vaatamata asjaolule, et Riigikohus, aga samuti ka nii Euroopa Kohus kui ka Euroopa Inimõiguste kohus ei näinud juriidilise isiku ja teda esindava omaniku samaaegsel karistamisel *ne bis in idem* rikkumist, on autori arvates sellise rikkumise võimalikkus siiski olemas. *Ne bis in idem* võimaliku rikkumisega seotud küsimused tõusetuvad eriti teravalt üles näiteks isikuühingute puhul, kus täisosanik vastutab niigi kogu oma varaga juriidilise isiku kohustuste eest ning paralleelselt vastutab ka füüsilise

isikuna toimepandud süüteo eest. Sarnane küsimus tõusetub ka juriidilisteks isikuteks olevate korteriühistute puhul, kus juhatuse liikmeks olev füüsiline isik peab karistusest tulenevaid kahjulikke tagajärgi taluma nii füüsilisest isikust teo toimepanijana, kui ka läbi korteriühistu liikmelisuse. Näiteks Saksa õiguskirjanduses valitseva seisukoha järgi oleks olukorras, kus kriminaalkorras karistatava juriidilise isiku esindaja puhul on tegemist ühtlasi ka juriidilise isiku ainuaktsionäri või osanikuga tegemist kahekordse karistamisega.¹⁸⁴ Ka autor nõustub selle seisukohaga ning leiab, et vaatamata asjaolule, et juriidilise isiku puhul on tegemist eraldiseisva õigussubjektiga, ei saa siiski mööda vaadata karistusadressaatide kokkulangemisest.

Juriidiline isik on küll õiguslikult konstrueeritud eraldiseisev õigussubjekt, kuid karistamisel ei tohiks ära unustada, et see on vaid õiguslik fiktsioon, karistamise adressaatideks on ikkagi konkreetsed inimesed, kes selle taga seisavad, mitte juriidiliseks isikuks nimetatav abstraktne inimkogu. Asjaolu, et juriidilise isiku formaalse olemuse taga nähakse midagi enam kui vaid selle esindajat ja tema tegusid mõonab ka seadusandja, kes KarS § 14 lg-s 3 on selgesõnaliselt välistanud riigi, riikidevahelise organisatsiooni, kohaliku omavalitsuse üksuse ja avalik-õigusliku juriidilise isiku süüteovastutuse, kuna vastasel korral karistaks ta otseses või kaudsemas mõttes iseennast.

Ne bis in idem põhimõtte järgimist tuleks kontrollida ka karistuseesmärkide ja –adressaatide võtmes. KarS § 56 tekstist tuleneb, et seadusandja on süüdlase hukkamõistmisest *expressis verbis* lahti öelnud. Antud sättest tuleneb, et karistuse kohaldamisel arvestab kohus kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid. Relatiivsele teooriale toetudes püüab KarS § 56 karistuseesmärkide antinoomia raames ühendada seega süüpeõhimõtet ning kahte karistuseesmärki- eripreventsiooni ja üldpreventsiooni.¹⁸⁵ Kui nüüd juriidilise isiku karistamisega taotletakse teo toimepanija käitumise muutumist, siis tuleb tõdeda, et karistus on adresseeritud juriidilise isiku taga seisvatele inimestele ning neilt oodatakse teatud käitumisstandardi järgimist tulevikus. Seega ka karistuseesmärkidest tulenevalt nähakse karistamisel juriidiliste isikute taga eelkõige füüsilisi isikuid, kelle käitumise muutumist läbi karistamise ka oodatakse. Seega ei saaks ka karistuseesmärke silmas pidades mööda vaadata kokku langevatest karistusadressaatidest ja seega vastuolust *ne bis in idem* põhimõttega. Lisaks öeldule ei saa märkimata jätta, et ka Inglismaa õiguskirjanduses välja toodud seisukohta

¹⁸⁴ Stellungnahme zum Entwurf eines Gesetzes zur Einführung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit von Unternehmen und sonstigen Verbänden, *op. cit.* 164.

¹⁸⁵ M. Ernits jt. *op. cit.* 9, § 59 komm 1.

seonduvalt n-ö „ühemeheühingute“ kriminaalkorras karistamise välistamisega. Nimelt leitakse, et vaatamata asjaolule, et juriidilist isikut võib pidada füüsilisest isikust eraldi seisvaks isikuks, ei saa nende kahe isiku vahel tekkida n-ö kahe mõistuse vahelist kokkulepet kuriteo toimepanemiseks. Selline konstruktsioon oleks kunstlik ning leitakse, et isegi kui karistamise võimalikkust möönda, siis kaotaks selline vastutus juriidilise isiku karistusõigusliku mõjutamise seisukohast igasuguse mõtte¹⁸⁶.

3.3.2. Juriidilise isiku süü ning õiguskindluse ja –selguse põhimõttega seotud probleemid

Juriidilise isiku esindaja süüteo seadustehniliselt juriidilisele isikule omistamise korral jäetakse autori hinnangul vastamata küsimusele, milles seisneb juriidilisele isikule (loe juriidilise isiku taga seisvatele inimestele) tehtav konkreetne etteheide ning mida peaksid need inimesed oma käitumises muutma, et tulevikus juriidilise isiku sarnaste süütegude toimepanemise võimalikkust välistada. Viimati sõnastatud küsimuse pinnalt ei ole raske järeldada, et oma sisult on juriidilise isiku ja tema esindaja teod erinevad. Nimelt, kui füüsilisele isikule heidetakse ette konkreetse süüteo toimepanemist, siis juriidilisele isikule samal ajal tegelikkuses konkretiseerimata kujul organisatsioonilisi puudujääke (nt nõutavate kontrollmehhanismide puudumine), mis oleks pidanud ära hoidma teda esindava füüsilise isiku karistatavad teod. Just eelkõige organisatsioonilistele puudustele suunatud etteheite tegemise kohta annab tunnistust ka 01.01.2015 karistusseadustikus jõustunud säte juriidilise isiku süü puudumise kohta (KarS 37¹). Antud sätte kohaselt puudub juriidilisel isikul süü, kui tema pädeva esindaja toimepandud tegu oli juriidilise isiku jaoks vältimatu. Seaduseelnõu seletuskirja kohaselt ei vastuta juriidiline isik KarS § 37¹ alusel pädeva esindaja toime pandud süüteo eest, kui juriidilisel isikul puudus võimalus vältida süüteo toimepanemist- st ta oli omalt poolt teinud kõik, et vältida pädeva esindaja sellist käitumist.¹⁸⁷

Ka Saksa õiguskirjanduses ollakse arvamusel, et juriidilise isiku vastutuse puhul tekib vastuolu õiguskindluse põhimõttega. Nimelt leitakse, et juriidilise isiku kriminaalvastutuse sätestamise korral tuleks konkretiseerida juriidilise isiku süüline tegevus saavutamaks ettenähtavus ning võimalus oma käitumist vastavalt korrigeerida. Tagantjärele võidakse muidugi õigusrikkumiseni viinud organisatsioonilisi puudujääke tuvastada, kuid ettenähtavuse

¹⁸⁶ Card, Cross & Jones, Criminal Law, 22nd Edition, Oxford 2016, lk 540-541. Arvutivõrgus: <https://books.google.ee/books?id=SzVnDAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=et#v=onepage&q&f=false>. (15.04.2018)

¹⁸⁷ Seletuskiri 554 SE, lk 21.

tagamiseks peaks olema sätestatud, milliseid konkreetseid meetmeid peaks juriidiline isik vastutuse vältimiseks ette võtma. Vastasel juhul jääb temale esitatav süüdistus liialt abstraktseks ja rikub seeläbi õiguskindluse põhimõtet. Teisisõnu leitakse, et karistusõigus ei peaks olema pelgalt vahendiks seadusandja huvide läbisurumiseks, vaid siiski rikkumise eest karistamiseks.¹⁸⁸ Ka leitakse Saksa õiguskirjanduses, et kui sotsiaalse käitumisstandardi adressaadid ja sanktsioonide assotsieerunud adressaadid ei ole identsed, kaotab kriminaalõigus oma veenmisvõime ja tõhususe.¹⁸⁹

Kõiki käsitletud asjaolusid arvesse võttes leiab autor, et füüsilisele ja juriidilisele isikule karistusõiguslikult etteheidetavad teod on oma sisult erinevad. Etteheide organisatsiooniliste puudujääkide kohta võib küll olla toime pandud kuriteoga põhjuslikus seoses, kuid sellegipoolest mitte etteheidetav süütegu ise. Autori arvates on selline vastutuse tuletamine omane pigem tsiviilõigusele, karistusõiguses peaks vastutuse aluseks olema siiski konkreetne süüteokoosseisule vastav etteheide ning konkreetse inimese süü. Juriidilisele isikule kui isikutest koosnevale ühendusele süü omistamine esindajaks oleva ühe isiku või organi tegevuse läbi sarnaneb oma olemuselt n-ö kollektiivsele vastutusele, mis on aga vastuolus karistusõiguse üldpõhimõtetega. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on ühes oma otsuses öelnud, et PS §-s 10 sätestatud inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetest tuleneb, et isikut tohib karistada konkreetse teo eest ja mitte enam, kui seda nõuab toimepandud süüteo raskus (individuaalse süü printsiip).¹⁹⁰ Vastavalt KarS § 32 lg 1 karistatakse toimepanijat vastavalt tema süüle, sõltumata teiste toimepanijate süüst. Seega karistusseadustikus juriidilistele isikule tuletatav kriminaalvastutus tekitab küsitavusi ka kooskõla osas PS §-s 10 sätestatud õiguskindluse põhimõttega.

Karistusseaduse tõlgendamisel on jällegi väga oluline roll *nullum crimen nulla poena sine lege* põhimõttel, mis määrab ära mitmeid piire, millest üleastumine on keelatud. Põhimõtte *nullum crimen, nulla poena sine lege* sõnastas P. J. A. von Feuerbach, kes oli saksa klassikalise kriminaalõiguse koolkonna rajaja. Eesti keelde võiks selle lause tõlkida nii - ei ole kuritegu ega karistus ilma seaduseta. Tegemist on õigusriikliku kriminaalõiguse põhiprintsiibiga. Vähemasti just niisugusel kujul on Feuerbachi legalismiõpetuse kokkuvõtte levinud selles maailma osas, mis tahab oma kriminaalõigust näha demokraatliku ja õigusriiklikuna. Tegelikult on siin üks oluline sõna kaotsi läinud. Feuerbachi enese väljenduses oli selle printsiibi lõpp: „...

¹⁸⁸ M. Löffelmann, *op. cit.* 159.

¹⁸⁹ *Ibid.*

¹⁹⁰ RKKKo 3-4-1-13-15 p 39.

sine lege stricta“ – ilma selge seaduseta. Ehk karistamise aluseks saab olla ainult selge seadus.¹⁹¹

Määratletuse ehk õigusselguse põhimõtte kohaselt peavad karistatav tegu ja karistus olema seaduses täpselt määratletud. Seetõttu ei tohi karistusseaduses esineda teokoosseise, mis on ebamäärased. Karistusõigusliku määratletuse põhimõtte sätestab põhiseadus. Määratletuse põhimõtet on tuletatud kahest põhiseaduse sättest. PS § 23 ja § 13 lg 2. Esimene neist sätestab mitu *nullum crimen* põhimõttest tulenevat printsiipi. Teine aga sätestab seaduse kaitse riigivõimu omavoli eest.¹⁹² Nendest sätetest tuleneb õigusselguse põhimõte. Õigusnormid peavad olema piisavalt arusaadavad, et üksikisikul oleks võimalik avaliku võimu organi käitumist teatava tõenäosusega ette näha ja oma käitumist sellekohaselt reguleerida.¹⁹³

Eelnimetatud seisukohti aluseks võttes, leiab autor, et juriidiliste isikute vastutuse kontseptsioon ei ole karistusseadustikus piisavalt selgelt määratletud. Juriidilisele isikule ja füüsilisele isikule karistusõiguslikult etteheidetavad teod oma sisult erinevad. Kui füüsilisele isikule etteheidetavad teod on määratletud väga konkreetselt, siis juriidilise isiku vastutus on tuletatud ning paratamatult tõusetub küsimus, mida konkreetselt oleks juriidiline isik (nt organid sisesuhtes) pidanud tegema või tegemata jätma, et juriidilise isiku vastutust ära hoida (ettenähtavus, õigusselgus). Karistusseadustik antud küsimusele konkreetset vastust ei anna ning lahendab vastutuse küsimuse formaalselt läbi KarS §-s 14 lg-s 1 sätestatud omistamisnormi. Õeldu pinnalt tõusetubki kahtlus, et olemasolev karistusõiguslik juriidiliste isikute vastutuse kontseptsioon seab määratletuse ja õigusselguse põhimõtte tagatavuse kahtluse alla.

3.4. Eesti õiguse muutmise ettepanekud

Eelmistes peatükkides käsitletut arvesse võttes leiab autor, et Eestis kehtiv juriidilise isiku süüteo vastutuse kontseptsioon ei ole oluliste käsitletud õigusdogmaatiliste vastuolude, aga samuti Saksa õigussüsteemiga välja toodud võrdluses efektiivsuse kitsaskohtade tõttu kõige õnnestunud. Näiteks, kõrvutades Saksamaa juriidiliste isikute vastutuse regulatsiooni Eesti

¹⁹¹ Luts, M. Õigusnormide tõlgendamise meetoditest ja teooriatest. *Juridica* 1998/III.

¹⁹² M. Ernits jt, Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, 2017, § 13 komm. Arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&p=13>. (15.04.2018)

¹⁹³ K. Saaremäel-Stoilov. Õigusselguse põhimõtte Riigikohtu praktikas. Õiguskeel 2008/1. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/katrin_saaremael-stoilov_oigusselguse_pohimote_riigikohtu_praktikas.pdf. (15.04.2018)

omaga järeldub, et Saksa süsteem on oluliselt tõhusam, nähes oskuslikult ette juriidilise isiku vastutuse ka olukordades, kuhu Eesti süüteo vastutus ei ulatu või kus see on ennast juriidilise isiku eraldiseisvaks subjektiks olemise fiktiivsest loomusest kinni hoidmise tõttu ise n-ö „nurka mänginud“. Sellisteks olukordadeks on näiteks juriidiliste isikute vastutus jagunemisel ja ühinemisel, kus Saksa haldusõigusrikkumiste seadustikus on ette nähtud vastavad sätted, mis võimaldavad vastutust kohaldada ka õiguseellase või- järglase suhtes. Eesti regulatsiooni kohaselt tuleks sellistes olukordades süüteomenetlus juriidilise isiku suhtes lõpetada, kuna vastutuselise subjekt lakkaks eksisteerimast¹⁹⁴.

Lisaks öeldule on Saksa haldusõigusrikkumiste seadustik OWiG §-s 130 näinud ette ka vastutuse juriidiliste isikute organisatsiooniliste ehk järelevalvekohustusi käsitletavate puuduste eest, mis juriidilise isiku süüteo toimepanemiseni viisidki. Eestis kehtiv süüteo vastutuse regulatsioon sellist vastutuse liiki ei tunne. Juriidiliste isikute esindajate kaudu juriidilisele isikule omistatavate süütegude puhul on selline etteheide küll kaudselt tuletatav, kuid just sellise umbmäärasuse tõttu rikub autori arvates õiguskindluse ja -selguse põhimõtet. Võrreldav Saksa juriidiliste isikute vastutuse süsteem on palju konkreetsemalt keskendunud preventiivsetele eesmärkidele ning läbi vastutuse aluseks oleva oluliselt konkreetsema teokirjelduse annab juriidiliste isikute taga seisvatele vastutavatele füüsilistele isikutele otsese signaali juriidilise isiku organisatsiooniliste puuduste kõrvaldamiseks.

Ei saa märkimata jätta ka asjaolu, et Saksa haldusõigusrikkumiste seadustiku kohaselt on võimalik juriidiline isik vastutusele võtta ka siis kui konkreetne teo toime pannud füüsiline isik või organ ei ole tuvastatav. Öeldu kehtib ka kontsernisestest suhete puhul, kus juriidilise isiku eest vastutavaks on nt emaühing¹⁹⁵. Eestis regulatsioon on antud küsimuses oluliselt piiratum. Eestis peetakse juriidilise isiku vastutusele võtmist ilma tema esindajaks oleva konkreetse füüsilise isiku tuvastamiseta võimalikuks vaid olukordades, kus juriidilise isiku huvides tehtud otsustus on langetatud salajase hääletamise teel¹⁹⁶. Muudel puhkudel loetakse juriidilise isiku huvi mittetuvastatuks ning vastav menetlus tuleks lõpetada¹⁹⁷. Viimati nimetatud asjaolude tõttu vastab Saksa juriidiliste isikute vastutuse süsteem väga hästi ka rahvusvahelises õiguses esitatud suunistele, mida Eesti vastutuse süsteemi puhul tuleb lugeda küsitavaks. Nimelt käesoleva töö teises peatükis käsitletud Eestile siduvatest rahvusvahelistest konventsioonide sõnastustest tuleneb, et juriidilise isiku vastutusele võtmine ei välista füüsiliste isikute

¹⁹⁴ RKKKo 3-1-1-133-13, p 12.

¹⁹⁵ OLG München (3. Strafsenat), Beschluss vom 23. September 2014, *op. cit.* 185.

¹⁹⁶ RKKKo 3-1-1-137-04 p 14.2.

¹⁹⁷ RKKKo 3-1-1-30-11 p 16; RKKKo 3-1-1-84-07 p 8; RKKKo 3-1-1-82-04 p 11.

vastutusele võtmist, mis autori arvates positsioneerib juriidiliste isikute vastutuse füüsilise isiku vastutusest ettepoole, mitte vastupidi nagu see Eesti süüteo vastutuse regulatsioonist nähtub.

Võttes arvesse antud töös kirjeldatud juriidilise isiku süüteo vastutusega kaasnevaid probleemkohti, aga samuti süüteo vastutusele alternatiivse ja autori arvates paremini sobiva vastutuse mudeli näite olemasolu teeb autor ettepaneku:

1. Luua juriidiliste isikute vastutuse eriregulatsioon, mille paiknemine võiks jääda KarS üldossa.
2. Loobuda töös käsitletud õigusdogmaatiliste vastuolude tõttu juriidiliste isikute süül põhinevast vastutuse kontseptsioonist.
3. Näha ette juriidilise isiku enda või tema eest vastutava isiku (sh emaühingu) vastutus organisatsioonipuuduste eest OWiG § 130 ja § 30 eeskujul nii kuritegude kui ka väärtegude korral, nähes siiski ette vastutust piiravad sätted selleks puhuks, kui rikkumise toimepanija on ühtlasi ka juriidilise isiku taga seisvaks omanikuks (osanimine, aktsionär) või juriidilise isiku kohustuste eest varaliselt vastutavaks isikuks. Sellistel puhkudel teeb autor ettepaneku piirduda juriidilise isiku puhul üksnes süüteo läbi saadu äravõtmise kontseptsiooniga OWiG § 29a eeskujul. Selline piirang peaks muuhulgas võimaldama vältida ka võimalikke olukordi, kus sama teo eest karistatakse sisuliselt kaks korda ning kus juriidilise isiku eraldiseisev mõjutamine ei kanna sama füüsilise isiku kokkulangemise tõttu preventiivset mõju.
4. Karistustsüsteemi puhul siduda sarnaselt OWiG § 30 lg-le 3 koosmõjus § 17 lg-ga 4 karistuse ülempiir toimepandud rikkumise ulatusega.
5. Näha ette juriidilise isiku vastutuse ülemineku sätted ka õiguseellase ja- järglase suhtes.
6. Näha ette võimalused juriidilise isiku vastutusele võtmiseks ka siis, kui ta on toimepandud teost kasu saanud või kui rikkumine on toime pandud tema tegevuse käigus, kuid konkreetne toimepanija jääb tuvastamata.

Autor lisab siinjuures, et olgugi, et tehtud ettepanekud aitaksid olulisel määral täpsustada karistusadressaati ning etteheidetavaid tegusid, aga samuti takistada vastutusest pääsemist, tuleks ka antud juhul esitada küsimus, kas karistamise alternatiivina eksisteerib lisaks teisi võimalusi juriidiliste isikute mõjutamiseks hoidumaks karistatavate tegude toimepanemisest. Autor leiab sarnaselt Saksa õiguskirjanduses väljendatud seisukohtadele, et karistuse kohaldamise suhtes proportsionaalsemate meetmetena tuleks täiendavalt ette näha ka võimalused juriidiliste isikute mõjutamiseks läbi tsiviil- ja haldusõiguse valdkondade, milleks

tuleks neid vajadusel täiustada¹⁹⁸. Lisaks oleks kohane mõelda ka nt eetiliste äriühingute poliitika väljatöötamisele ja levitamisele, et üldised juriidiliste isikute hoolsusmeetmete standardid juurduksid ning karistussanktsioonid muutuksid veelgi ettenähtavamateks. Ka tuleks juriidiliste isikute käitumise suunamiseks ette näha sobivad haldussunni meetmed, et oleks tagatud võimalus karistussundi kohaldamata õigusrikkumiste toimepanemisi vältida või sundida rikkujat ebakohast käitumist korrigeerima.

¹⁹⁸ M. Löffelmann, *op. cit.* 159.

KOKKUVÕTE

Olukorras, kus juriidiliste isikute, aga eelkõige äriühingute majanduslik ja poliitiline võim on olnud üha kasvavas trendis ning sageli ei ole piirdunud üksnes ühe riigi territooriumiga, tekkis tugev vajadus juriidiliste isikute tõhusate vastutusmeetmete kehtestamiseks ning seda lausa rahvusvahelisel tasandil. Eesti kehtestas juriidilise isiku vastutuse oma karistusseadustikus alates 01.09.2002. KarS § 14 lõikes 1 kohaselt vastutab juriidiline isik seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mis on toime pandud tema organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt juriidilise isiku huvides. Tegemist on omistamisnormiga, mille abil on võimalik füüsiliste isikute tegusid juriidiliste isikute enda tegudeks lugeda. Siiski leidis autor, et teatud juriidiliste isikute vorme aluseks võttes võib sellise vastutuse omistamisega kaasneda *ne bis in idem* põhimõtte rikkumine. Õeldut aluseks võttes püstitaski autor hüpoteesina selle, et Eestis kehtiv juriidilise isiku kriminaalvastutuse kontseptsioon on isikuühingute (täisühing, usaldusühing) puhul vastuolus *ne bis in idem* põhimõttega selle osanike isikliku täieliku vastutuse tõttu ühingu kohustuste eest. Tulenevalt püstitatud hüpoteesist sõnastas autor ka puutumuses olev uurimisküsimuse selle kohta, kas ka n-ö ühemeheühingute puhul, kus ühingu omaniku ja selle esindaja puhul on tegemist ühe ja sama isikuga võib teatud juhtudel vaatamata juriidilise isiku iseseisvaks subjektiks olemise juriidilisele fiktsioonile kõne alla tulla *ne bis in idem* põhimõtte rikkumine.

Nimetatud hüpoteesi ja sellest omakorda tuletatud uurimisküsimuse kontrollimiseks analüüsiti töö esimeses peatükis esmalt juriidilise isiku olemust ja selle erinevaid vorme, samuti juriidiliste isikute süüteo vastutuse aluseid, karistamise eesmärgid ning kohtupraktikat. Puutuvalt n-ö isikuteühingute (täisühing, usaldusühing) süüteo vastutusse leiab autor kokkuvõtlikult, et kuigi õigustehniliselt on selline süüteo vastutus karistusseadustiku kontekstis täiesti aktsepteeritav, taandub selline füüsilise ja juriidilise isiku paralleelne vastutusele võtmine siiski *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisele. Seda just esimeses peatükis käsitletud isikuühingute ühinguõigusliku olemuse tõttu, mille kohaselt vastutab täisosanik niigi kogu oma varaga juriidilise isiku kohustuste eest ning paralleelselt vastutab süüteo eest ka füüsilise isikuna. Autori arvates oleks sellist karistamist raske nimetada ka kumulatiivseks ehk vastutust täiendavaks.

Puutuvalt antud hüpoteesist tuletatud uurimisküsimusse n-ö ühemeheühingute puhul *ne bis in idem* võimalikku rikkumisse märgib autor, et nii riigikohus kui ka Euroopa Kohus ja Euroopa

Inimõiguste kohus on pidanud sellist vastutust võimalikuks põhjendades seda erinevate vastutuse subjektidega. Euroopa Inimõiguste Kohus möönis lahendis *Pirttimäki vs Soome tõsiasja*, et n-õ ühemeheühingu puhul võib karistusadressaat kokku langeda, kuid siiski välistas *ne bis in idem* põhimõtte rikkumise, kuna leidis, et juriidilise isiku ning füüsilise isiku teod tuleb lugeda erinevate, so juriidilise ja füüsilise isiku tegutsemiskohustuste tõttu erinevateks. Siiski seab autor sellise kriminaalvastutuse mõttekuse kahtluse alla. Seda nimelt põhjusel, et isegi kui peaks eitama *ne bis in idem* põhimõtte rikkumist, on sellise vastutuse otstarbekus küsitav. Seda nimelt põhjusel, et juriidiline isik on küll õiguslikult konstrueeritud eraldiseisev õigussubjekt, kuid karistamisel ei tohiks ära unustada, et see on vaid õiguslik fiktsioon, karistamise adressaatideks on ikkagi konkreetsed inimesed, kes selle taga seisavad, mitte juriidiliseks isikuks nimetatav abstraktne inimkogu. Asjaolu, et juriidilise isiku formaalse olemuse taga nähakse midagi enam kui vaid selle esindajat ja tema tegusid möönab ka seadusandja, kes KarS § 14 lg-s 3 on selgesõnaliselt välistanud riigi, riikidevahelise organisatsiooni, kohaliku omavalitsuse üksuse ja avalik-õigusliku juriidilise isiku süüteo vastutuse, kuna vastasel korral karistaks ta otseses või kaudsemas mõttes iseennast. Kui võtta aluseks asjaolu, et karistus peaks KarS § 56 mõttes kandma endas nii üld- kui ka eripreventiivseid eesmärgi ja olema suunatud eelkõige toimepanija käitumise mõjutamisele, siis tuleb tõdeda, et karistus on adresseeritud juriidilise isiku taga seisvatele inimestele ning neilt oodatakse ka teatud käitumisstandardi järgimist tulevikus. Eeltoodut arvesse võttes tõusetubki küsimus, millist otstarvet kannaks juriidilise isiku vastutusele võtmine olukorras, kus ainsaks karistusadressaadiks olev füüsiline isik on sama. Karistuseesmärgi silmas pidades ei saaks autori arvates siiski mööda vaadata ka kokku langevatest karistusadressaadidest ja seega vastuolust *ne bis in idem* põhimõttega. Autor leiab, et sellisel juhul piisaks juriidilise isiku puhul vaid majandusliku kasu ehk kuriteoga saadu äravõtmisest.

Magistritöö teiseks hüpoteesiks on see, et juriidilise isiku vastutuse kontseptsioon on vastuolus õigusselguse ja – kindluse põhimõttega, kuna juriidilisele isikule ja tema esindajale omistatavad teod on oma sisult erinevad. Antud hüpoteesi kontrollimiseks uuris autor lisaks eelmises lõigus käsitletud karistuseesmärkidele ka karistusõiguslikult juriidilisele isikule etteheidetava teos sisu. Autor on leidis, et juriidilise isiku esindaja süüteo seadustehniliselt juriidilisele isikule omistamise korral jäetakse vastamata küsimusele, milles seisneb juriidilisele isikule (loe juriidilise isiku taga seisvatele inimestele) tehtav konkreetne etteheide ning mida peaksid need inimesed oma käitumises muutma, et tulevikus juriidilise isiku sarnaste süütegude toimepanemise võimalikkust välistada. Viimati sõnastatud küsimuse pinnalt ei ole raske järeldada, et oma sisult on juriidilise isiku ja tema esindaja teod erinevad. Nimelt, kui füüsilisele

isikule heidetakse ette konkreetse süüteo toimepanemist, siis juriidilisele isikule samal ajal tegelikkuses konkretiseerimata kujul organisatsioonilisi puudujääke (nt nõutavate kontrollmehhanismide puudumine), mis oleks pidanud ära hoidma teda esindava füüsilise isiku karistatavad teod. Just eelkõige organisatsioonilistele puudustele suunatud etteheite tegemise kohta annab tunnistust ka 01.01.2015 karistusseadustikus jõustunud sätte juriidilise isiku süü puudumise kohta (KarS 37¹). Antud sätte kohaselt puudub juriidilisel isikul süü, kui tema pädeva esindaja toimepandud tegu oli juriidilise isiku jaoks vältimatu. Seaduseelnõu seletuskirja kohaselt ei vastuta juriidiline isik KarS § 37¹ alusel pädeva esindaja toime pandud süüteo eest, kui juriidilisel isikul puudus võimalus vältida süüteo toimepanemist - st ta oli omalt poolt teinud kõik, et vältida pädeva esindaja sellist käitumist. Eelnevast järeldub, et etteheidetav tegu ise ei kajasta juriidilise isiku seisukohast olulisi asjaolusid, mille pinnalt oleks juriidilisel isikul võimalik aru saada, mida ta oleks pidanud tegema teisiti (st nt millised eeskirjad või käitumisjuhised välja töötama või järelevalve palkama), et tema esindaja poolset süüteo toimepanemist vältida. Õeldust nähtub seega, et oma sisult on juriidilise isiku ja tema esindaja teod ja nende järgi omistatavad süü mõisted erinevad. Nimelt, kui füüsilisele isikule heidetakse ette konkreetse süüteo toimepanemist, siis juriidilisele isikule samal ajal tegelikkuses konkretiseerimata kujul organisatsioonilisi puudujääke, mis sellise teo toimepanemiseni viisid.

Etteheide organisatsiooniliste puudujääkide kohta võib olla küll toime pandud süüteoga põhjuslikus seoses, kuid sellegipoolest mitte etteheidetav süütegu ise. Karistusõiguses peaks aga vastutuse aluseks olema siiski konkreetne süüteokoosseisule vastav tegu ning konkreetse isiku süü. Määratletuse ehk õigusselguse põhimõtte kohaselt peavad karistatav tegu ja karistus olema seaduses täpselt määratletud. Seetõttu ei tohi karistusseaduses esineda teokoosseise, mis on ebamäärased. Eeltoodut aluseks võttes, leiab autor, et juriidiliste isikute vastutuse kontseptsioon ei ole karistusseadustikus piisavalt selgelt määratletud ning rikub seega PS §-s õiguskindluse ning PS §§-st 23 ja 13 lg 2 tulenevat õigusselguse põhimõtet.

Lisaks magistritöös püstitatud hüpoteesidele uuris autor täiendavalt, kas alternatiivselt juriidilise isiku kriminaalvastutusele eksisteerib ka muid võimalusi vastutuse kehtestamiseks. Autor peab alternatiividena silmas eelkõige haldus- ja tsiviilvastutuse võimalikkust. Püstitatud uurimisülesande raames kontrollis autor Euroopa Liidu õigusloomest, aga samuti Euroopa Nõukogu, OECD ja ÜRO poolt koostatud soovitusetest ja väljatöötatud konventsioonidest Eestile tulenevaid kohustusi juriidiliste isikute vastutuse kehtestamiseks. Autor leidis, et nimetatud õigusaktidest ei tulene osalisriigi kohustust kehtestada juriidilistele isikutele siseriiklikus õiguses ilmingimata kriminaalvastutust. Osalisriikidele on jäetud valikuvõimalus

juriidiliste isikutele vastutuse kehtestamiseks tuginedes enda riigi õiguspõhimõtetele kriminaal-, tsiviil- või halduskorras.

Kuna Saksamaa on üks neist riikidest, kes on juriidiliste isikute kriminaalkorras karistamise välistanud, siis analüüsis autor juriidiliste isikute kriminaalvastutuse alternatiivsete võimaluste väljaselgitamiseks ka Saksamaal juriidiliste isikute vastutuse kohta käivat regulatsiooni ning kriminaalvastutuse välistamise aluseks olevaid argumente. Selleks analüüsis autor 1999. aastal Saksamaa Justiitsministeeriumi juurde kriminaalsanktsioonide süsteemi reformimise vajaduse hindamiseks loodud komisjoni lõpphinnangut. Antud komisjon oli loodud juriidiliste isikute kriminaalvastutuse kehtestamise vajalikkuse kaalumiseks ning rahvusvahelisest õigusest juriidiliste isikute vastutuse kohta tulenevate nõuete siseriikliku õigusega vastavuse kontrolliks.

Komisjon leidis toona, et enamus nõutavatest sanktsioonidest on Saksamaal, mitte küll kriminaalõiguses, aga haldusõigusrikkumiste seaduses ja eriti haldusõiguses juba olemas. Täiendavalt leidis komisjon, et kriminaalõigus on juba niigi ülekoormatud ja juriidiliste isikute kriminaalvastutus koormaks seda veelgi rohkem. Leiti, et karistusõigus peaks sekkuma üksnes siis, kui muud võimalused on ammendunud. Ka leiti, et karistusõigus ei saa muutuda sotsiaalse arengu eest vastutajaks ja kontrollijaks. Juriidiliste isikute karistusõiguslik mudel tekitaks tõsiseid probleeme ka karistusõiguslikust süü põhimõttest lähtudes, seda eriti isikuühingute ja „süütute“ ehk kahju kanatavate aktsionäride, osanike või liikmete karistamise osas. Sarnasele seisukohale jõudis ka autor oma hüpoteeside kontrollimisel.

Teine selline viimase perioodi kaalutlus kehtestada Saksamaal juriidilise isiku kriminaalvastutus pärineb 2013. aasta septembrist, mil Nordrhein-Westfalen liidumaa valitsus tutvustas avalikkusele äriühingute ja teiste ühenduste kriminaalvastutusele võtmise seaduse eelnõud. Eelnõu kukkus küll läbi, kuid tekitas samas piisavalt palju arutelu juriidilise isiku vastutuse välistamise argumentide osas. Üks peamine õigusdogmaatilisi lähtekohti, miks Saksamaa ei ole kehtestanud juriidiliste isikute kriminaalvastutust peitub karistusõiguse traditsioonilises olemuses. Nimelt arvatakse, et juriidilised isikud ei saa olla kriminaalvastutusvõimelised, need saavad olla üksnes füüsilised isikud. Leitakse, et füüsilise isiku individuaalset kriminaalvastutust ei saa juriidilistele isikutele üle kanda. Ühingud ei tegutse kunagi iseenesest, vaid alati füüsiliste isikute kaudu. Sama kehtib ka sõltumatu tahte kujunemise kohta. Seega on vastutuse aluseks füüsilise isiku süü ja süüvõime. Leiti, et ühingud ei saa olla füüsilise isikuga võrreldavad, nad ei tunne head ja halba, et vältida karistatavate tegude toimepanemist. Öelduga peetakse silmas asjaolu, et kui füüsilisele isikule heidetakse

karistusõiguslikult ette konkreetse kuriteo toimepanemist, siis juriidilisele isikule heidetakse samal ajal ette n-ö organisatsioonipuudusi, mille tõttu füüsilise isiku tegu kuriteo toimepanemisenä realiseeruski. Leiti, et karistusõigus tuleneb suuresti üksikindiviidi intuiitivsest veendumusest sotsiaalse käitumise vastavusstandardist karistusõiguse normidele ning teatud karistusõigusliku sekkumise ettenähtavusest normikohase käitumise tagamiseks. Eeltoodut arvesse võttes leiti, et juriidilise isiku sellisel viisil vastutusele võtmine rikusõiguskindluse põhimõtet. Ka leiti, et seaduseelnõus ette nähtud karistused, nt sundlõpetamine, ja riigihangetelt kõrvale jätmine on ebaproportsionaalsed ning rikuvad *ultima ratio* põhimõtet, kuna ei nähta alternatiividena ette kergemaid karistusi ja ei ole silmas peetud muid võimalikke mõjutusvahendeid, mis tulenevad nt haldusõigusest. Kõiki poolt ja vastu argumente kaaludes leiti, et Saksamaal kehtiv juriidiliste isikute vastutuse süsteem on tõhus ning vastab ka rahvusvahelistele nõuetele.

Puutuvalt Saksamaa juriidiliste isikute vastutuse regulatsiooni, analüüsis autor täiendavalt ka Saksamaal kehtivat haldusõigusrikkumiste seadustiku (OWiG) vastavaid sätteid. Juriidiliste isikute vastutust reguleerivateks olulisemateks säteteks on OWiG §§ 30 ja 130. OWiG § 130 näeb ette juriidiliste isikute vastutuse juriidilise isiku organisatsioonipuuduste eest ehk vastutuse, mis on suunatud nt äriühingu aktsionärile või osanikule juriidilise isiku töö korraldamata jätmises. Nimetatud säte on kohaldatav koos OWiG §-ga 30, mis näeb esimeses lõikes ette omakorda isikute loetelu, kelle poolt toime pandud haldusõigusrikkumisi või kuritegusid saab omistada juriidilisele isikule. Lisaks isikute loetelule, kelle tegusid saab juriidilisele isikule omistada näeb OWiG § 30 lg 2 ette ka rahaliste karistuste määrad, milleks on tahtlike kuritegude puhul ettenähtud karistused summas kuni 10 miljonit eurot ning ettevaatamatute kuritegude puhul, summas kuni 5 miljonit eurot. Haldusõigusrikkumiste korral on karistusmäärana ette nähtud karistused summas kuni üks miljon eurot. Vaatamata kindla suurusega fikseeritud karistusmääradele näeb sätestab OWiG § 30 lg 3 koosmõjus §-ga 17 lg 4 põhimõtte, mille kohaselt peab määratav karistus olema toimepandud rikkumise ulatusest kõrgem. Antud põhimõte kannab endas nii saadud majandusliku kasu äravõtmise, kui ka karistamise eesmärki. Just antud sätete rakendamisel ongi osutunud võimalikuks Saksamaal tegutsevatele juriidilistele isikutele sadadesse miljonitesse ulatuvate trahvide määramine. OWiG § 29 lg 2a näeb aga omakorda ette juriidilise isiku vastutuse ülemineku õigusjärglaele või- eellasele, mis autori hinnangul täidab oluliselt tõhusamalt oma eesmärki kui Eesti regulatsioon, kus tuleks sellistel puhkudel menetlus vastutava isiku puudumise tõttu lõpetada. Sarnaselt eelnevale on OWiG § 130 kohaldatav ka kontsernide puhul, kus järelevalvekohustus võib lasuda sootuks emattevõtte mõnel organil sõltumata emattevõtte eraldiseisvaks

õigussubjektiks olemisest. OWiG § 29a võimaldab kohaldada vastutava juriidilise isiku vara saadud majandusliku kasu ulatuses. Silmas tuleb pidada, et OWiG §-s 30 ja §-s 29a toodud sätteid ei saa koos kohaldada. Kui OWiG § 29a on suunatud vaid majandusliku kasu äravõtmisele, siis OWiG § 30 kannab endas lisaks majandusliku kasu äravõtmise eesmärgile ka karistamise eesmärki. Autor lisab eelnevalt käsitletule juurde, et eelpool nimetatud sätete alusel on võimalik juriidiline isik vastutusele võtta ka olukorras, kus konkreetne füüsiline isik jääb tuvastamata. Sel puhul on oluline ära näidata, et tegu oli toime pandud, kas juriidilise isiku majandustegevuse käigus või siis on juriidiline isik mingil viisil saanud teo toimepanemisest kasu. Vastutuse kohaldamisel on võimalik valida nii majandusliku kasu äravõtmisele suunatud meetmeid OWiG § 29a näol või siis vastutust OWiG §§ 130 ja 30 alusel.

Eesti ja Saksamaa juriidiliste isikute vastutuse kohta käivate sätete võrdlemisel jõuab autor järeldusele, et Saksa juriidiliste isikute vastutuse süsteem on väga tõhus ja vastab väga hästi ka rahvusvahelises õiguses esitatud suunistele, mida Eesti juriidiliste isikute vastutuse süsteemi puhul tuleb lugeda mõnevõrra küsitavamaks. Nimelt käesoleva töö teises peatükis käsitletud Eestile siduvatest rahvusvahelistest konventsioonide sõnastustest tuleneb, et juriidilise isiku vastutusele võtmine ei välista füüsiliste isikute vastutusele võtmist, mis autori arvates positsioneerib juriidiliste isikute vastutuse füüsilise isiku vastutusest ettepoole, mitte vastupidi nagu see Eesti süüteo vastutuse regulatsioonist nähtub.

Võttes arvesse antud töös kirjeldatud juriidilise isiku süüteo vastutusega kaasnevat probleemkohti, aga samuti süüteo vastutusele alternatiivse ja autori arvates paremini sobiva vastutuse mudeli näite olemasolu tegi autor ettepaneku luua juriidiliste isikute vastutuse eriregulatsioon, mille paiknemine võiks jääda karistusseadustiku üldossa. Samuti tegi autor ettepaneku loobuda antud töös käsitletud õigusdogmaatiliste vastuolude tõttu juriidilise isiku süül põhinevast vastutuse kontseptsioonist. Selle asemel tegi autor ettepaneku kehtestada juriidiliste isikute vastutus organisatsioonipuuduste eest OWiG § 130 ja § 30 eeskujul nii kuritegude kui ka väärtegude korral, nähes siiski ette ka vastutust piiravad sätted selleks puhuks, kui rikkumise toimepanija on ühtlasi ka juriidilise isiku taga seisvaks omanikuks (osanimine, aktsionär) või juriidilise isiku kohustuste eest varaliselt vastutavaks isikuks. Sellistel puhkudel tegi autor ettepaneku piirduda juriidilise isiku puhul üksnes süüteo läbi saadud äravõtmise kontseptsiooniga OWiG § 29a eeskujul. Selline piirang peaks muuhulgas võimaldama vältida ka võimalikke olukordi, kus sama teo eest karistatakse sisuliselt kaks korda ning kus juriidilise isiku eraldiseisev mõjutamine ei kannu sama füüsilise isiku kokkulangemise tõttu preventiivset mõju. Puutuvalt karistuse määradesse tegi autor ettepaneku siduda karistuse määra ülemine piir

sarnaselt OWiG § 30 lg-le 3 koosmõjus § 17 lg-ga 4 toimepandud rikkumise ulatusega. Samuti tegi autor ettepaneku näha uues juriidiliste isikute vastutuse kontseptsioonis ette ka juriidilise isiku vastutuse ülemineku sätteid ka õiguseellase ja- järglase suhtes. Ka tegi autor ettepaneku kehtestada juriidiliste isikute vastutus ka siis, kui ta on toimepandud teost kasu saanud või kui rikkumine on toime pandud tema tegevuse käigus, kuid konkreetne toimepanija jääb tuvastamata.

Autor lisab siinjuures, et olgugi, et tehtud ettepanekud aitaksid olulisel määral täpsustada karistusadressaati ning etteheidetavaid tegusid, aga samuti takistada juriidiliste isikute vastutusest pääsemist, tuleks ka antud juhul esitada küsimus, kas karistamise alternatiivina eksisteerib lisaks teisi võimalusi juriidiliste isikute mõjutamiseks hoidumaks karistatavate tegude toimepanemisest. Kohane oleks lisaks vastutuse kehtestamisele mõelda ka nt eetiliste äriühingute poliitika väljatöötamisele ja levitamisele, et üldised juriidiliste isikute hoolsusmeetmete standardid juurduksid ning karistussanktsioonid muutuksid veelgi ettenähtavamateks. Ka tuleks juriidiliste isikute käitumise suunamiseks ette näha sobivad haldussunni meetmed, et oleks tagatud võimalus karistussundi kohaldamata õigusrikkumiste toimepanemisi vältida või sundida rikkujat ebakohast käitumist korrigeerima.

CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL PERSONS – CURRENT LEGISLATION AND PROBLEM AREAS

SUMMARY

In a situation where the economic and political power of legal persons, but above all companies, has been in an ever-increasing trend and often not confined to the territory of a single state, there was a strong need for effective legal measures for legal persons, and at the international level. Estonia established criminal liability of a legal person in its Penal Code since 01.09.2002. According to subsection 14 (1) of the Penal Code, a legal person is liable in the cases provided for by law for an act committed in the interests of a legal person by its body, its member, manager or a competent representative. This is a norm of assignment, which allows the acts of natural persons to be assigned to the legal entities themselves. However, the author considered that the attribution of such liability could lead to a breach of the *ne bis in idem* principle on the basis of the types of certain legal persons. Therefore, the author posited as the hypothesis that the concept of criminal liability of a legal person in Estonia in the case of business associations (general business association, limited business association) contradicts the principle of *ne bis in idem* due to the full personal responsibility of its shareholders for the obligations of the company. As a result of the hypothesis, the author also posed the research question of whether, in the case of so-called one-man associations, in which the association's owner and its representative are the same person, in certain cases, in spite of the legal fiction of having a legal person as an independent subject, there may be a breach of *ne bis in idem* principle.

In order to examine this hypothesis, and to confirm the research question derived from this, the first chapter of the work first analyzed the nature of the legal persons and its various forms, as well as the bases for the prosecution of legal persons, the aims of punishment and case law. Concerning the criminal liability of the so-called private associations (general business association, limited business association), the author concludes that, although it is technically possible that such a criminal accountability is in accordance with the Penal Code, the parallel prosecution of a natural and legal person poses the problem of violating the *ne bis in idem* principle. It is precisely because of the company-law nature of the business associations discussed in the first chapter, according to which the full member is liable for with all his assets as a representative of a legal person, as well as being liable as the natural person. In the author's opinion, such punishment would be difficult to classify as cumulative or increased accountability.

Concerning possible violations of *ne bis in idem* principle where the so-called one man business associations are concerned, the author notes that both the Supreme Court and the Court of Justice and the European Court of Human Rights have held such liability to be justified on the basis of different subjects of accountability. The European Court of Human Rights has acknowledged the fact that, in the case of *Pirttimäki vs Finland*, there could be cases with the so-called one man business association where the person accountable could be both natural and legal person at the same time. However, the Court nevertheless ruled out the violation of *ne bis in idem* principle since it considered that acts of a legal person and a natural person must be regarded as different legal entities due to the difference in their responsibilities in the eyes of the law. However, the author calls into question the validity of such criminal liability. This is because, even if *ne bis in idem* principle is upheld, the practicality of such accountability is questionable. This is because the legal person is legally conceived as a separate legal entity, but it should not be forgotten that it is merely a legal fiction and that the recipients of the criminal punishment are still natural persons as the perpetrators of the offence and not an abstract collection of people called the legal person. This fact is also accepted by the legislator, who in § 14 (3) of the Penal Code explicitly excluded the prosecution of a state, a transnational organization, a local government unit and a legal person governed by public law, because otherwise, in the direct or indirect sense, it would be punishing itself. On the basis of the fact that the punishment, in the sense of § 56 of the Penal Code, is aimed as prevention of criminal offences and is aimed primarily at influencing the perpetrator's conduct, it must be admitted that the sentence is addressed to persons acting on behalf of a legal person and they are also expected to comply with a certain standard of behavior in the future. Therefore, the question arises as to the purpose of the prosecution of a legal person in a situation where the natural person (who is the person who is serving the sentence) and the legal person are the same. However, in author's opinion, it would not be possible to overlook the fact that there are cases where the defendants are one and the same person which would be in breach of *ne bis in idem* principle. According to the author, in such cases, it would be a sufficient punishment for a legal person to have its economic benefits that were acquired by committing a crime confiscated.

The second hypothesis of this Masters thesis is that the concept of legal persons criminal liability is at odds with the principle of legal clarity and security as the criminal acts attributable to a legal person and his representative are different in their nature. In order to verify this hypothesis, the author, in addition to the punishment aims described above, also examined the nature of the offence alleged against a legal person in criminal law. The author found that

attributing a criminal offence committed by its representative (a natural person) to a legal person leaves the question of the offence of the legal person unanswered, and neither does it provide answers as to what should be changed in the conduct of the legal persons so as to discourage the possibility of committing similar offences by the legal person in the future. As evident in the last question, it is not difficult to conclude that the acts of the legal person and its representatives are different in their nature. Namely, if a natural person is guilty of committing a specific offence, the legal person at the same time is guilty of organizational negligence (for example lack of required control mechanisms) which should have been in place in order to prevent the committing of offences by its natural person representatives. The section (KarS 37¹) of the Penal Code aimed at dealing with the lack of regulations within organisations which came into effect as of 01.01.2015, implies the non-accountability of the legal persons. According to this provision, a legal person is not guilty of an offence if the act committed by its competent representative could not be prevented by the legal person. According to the explanatory memorandum to the draft law, a legal person is not liable for a criminal offence committed by its competent representative under § 37¹ of the Criminal Code if the legal person did not have the opportunity to prevent the committing of the offence by its representative i.e. the legal person had on its part made every effort to avoid such behavior. This implies that the offence committed by its representative was not foreseen by any of its policies the legal person might have had in place to avoid the offence being committed. This implies that by nature the acts of a legal person and its representative and offences attributable to them are different. Namely, if a natural person can be charged with committing a particular offence, the legal person at the same time is liable for the organizational failings which led to the committing of the offence.

Failings in organization may be culpable for the offence having been committed by a natural person, but are not an offence in itself. Criminal Law, however, should be based on a specific offence and the culpability of a particular person. For the purposes of legal clarity, the punishable act and the punishment must be precisely defined by law. Therefore, the Penal Code does not have any contingencies that are vague. All things considered, the author finds that the concept of liability of legal persons is not clearly defined in the Penal Code and therefore violates the legal clarity of the Securities Act and the principle of legal clarity arising from §§ 23 and 13 (2) of the Constitution.

In addition to the hypotheses set out in this Masters thesis, the author also researched additional research questions to assess whether there exist alternatives to criminal liability of a legal person for establishing accountability. The author considers alternatives such as the possibility of

administrative and civil liability. As part of the research task the author examined the obligations set out in the European Union legislation, as well as the recommendations made by the Council of Europe, the OECD and the United Nations, and the conventions drawn up for Estonia, to establish liability for legal persons. The author found that European Union legislation does not decree an obligation of a Member State to impose criminal liability for legal persons under national law. The Member States can establish legal liability for legal persons on the basis of their own national law in criminal, civil or administrative terms.

As Germany is one of the countries which has excluded criminal law for legal persons, the author also analyzed the legal framework for liability of legal persons in Germany and the grounds for excluding criminal liability in order to identify alternatives to criminal liability for legal persons. To this end, the author analyzed a final assessment of 1999 by the German Ministry of Justice on the need to reform the system of criminal sanctions. This commission was created to consider the need to establish the criminal liability of legal persons and to verify compliance with the requirements of international law for liability of legal persons under national law.

At the time the Commission found that most of the sanctions required were already in place in Germany, although not in criminal but in the Administrative Offences Act and in particular in administrative law. In addition, the Commission found that criminal law was already overburdened and introducing criminal liability of legal persons would further overburden the system. It was found that criminal law should intervene only when other options have been exhausted. It was also found that criminal law cannot become responsible for and become a control mechanism for social development. The criminal law model for legal persons would create serious problems also on the basis of the principle of criminal offence, in particular with regards to the punishment of business associates and "innocents" i.e. the loss bearing shareholders, stakeholders or members. The author of this Masters thesis reached similar conclusions in researching the hypotheses posed in this paper.

Another consideration for imposing criminal liability on a legal person in Germany in recent years dates from September 2013, when the jurisdiction of North Rhine-Westphalia introduced a draft law on criminal prosecution of companies and other associations. The draft did not pass, nevertheless, it caused a lot of discussion about the arguments for exclusion of legal persons off criminal accountability. One of the main legal sources of justification for why Germany has not imposed criminal liability on legal persons lies in the traditional nature of the country's

criminal law. It is held that legal persons cannot be criminally accountable, only natural persons can be held criminally accountable, and that criminal liability of a natural person can not be transferred to legal persons. Business associations never act in their own right, but always through natural persons.

The same applies to the independent will. Hence, accountability is based on the guilt and accountability of a natural person. It was found that business associations cannot be compared to natural persons, as legal persons are not capable of distinguishing between right and wrong in order to prevent the committing of offences. This implies that according to Criminal Law natural persons can be prosecuted for offences they have committed, whereas legal persons are held accountable for the lack of organizational safeguards which led to the crime being committed by natural persons. It was found that criminal law is largely based on the intuitive beliefs of an individual of the standards of social conduct compliance to Penal Law norms and the foreseeability of certain criminal-law interventions to ensure a standardized conduct. Therefore, it was concluded that prosecution of a legal person in such a manner would violate the principle of legal security. It was also found that the penalties provided for in the draft law, such as compulsory termination of business activity and public procurements sanctions are disproportionate to the offences committed and violate the *ultima ratio* principle since they are not able to provide more lenient penalties as alternatives and do not include other possible sanctions imposed in accordance with, for example, administrative law. All things considered, it was found that the legal liability system already in place in Germany was effective and complied with international legal requirements.

Concerning the regulation of the liability of German legal entities, the author further analyzed the relevant provisions of the German Code of Administrative Offences (OWiG) in Germany. The most important provisions governing the accountability of legal persons are Sections 30 and 130 of the OWiG. Section 130 of the OWiG provides for the liability of legal persons for failings on an organisational level of a legal person, that is, liability, for example, for the management of a legal person's business, for the shareholder or stakeholder of a company. That provision applies with Section 30 of the OWiG, which provides, in the first sub-section, for a list of persons whose administrative offences or criminal offences can be attributed to a legal person. In addition to the list of persons whose acts can be attributed to a legal person, § 30 (2) of the OWiG also provides for financial penalties of up to 10 million euros for intentional offences, and for offences due to negligence of up to 5 million euros. In case of administrative offences, fines are imposed in the amount of up to one million euros. Despite the flat-rate fixed

punishment rates, § 30 (3) of the OWiG, in conjunction with § 17 (4), provides for the principle that the punishment to be imposed must be higher than the extent of the offense committed. This principle aims to impose a punishment on the legal person as well as confiscating the economic benefits acquired by unlawful acts. Thanks to the implementation of these provisions it has proved possible to impose hundreds of millions of euros worth of legal fines on legal persons operating in Germany. Section 29 (2a) of the OWiG in turn provides for the liability of a legal person to be transferred to a legal successor or a predecessor, which, according to the author, fulfils its purpose significantly more effectively than Estonian legislation, where currently legal proceedings are often dropped due to the absence of accountable persons. Also, Section 130 of the OWiG also applies to corporations and its daughter companies in which the supervisory authority may lie with certain bodies of the parent company, irrespective of the fact that the companies exist as separate legal entities. Section 29a of the OWiG makes it possible to hold the responsible legal persons liable to compensate any economic benefit with its assets. It must be borne in mind though that the provisions of Section 30 of the OWiG and 29a of the OWiG cannot be applied together. The Section 29a of the OWiG is directed solely at confiscating economic benefits, whereas Section 30 of the OWiG also constitutes the purpose of punishment, in addition to the purpose of confiscating the economic benefits. The author also notes that, under the above-mentioned provisions, a legal person can be held liable even in the situation where a culpable natural person remains unidentified. In this case, it is important to show that the act was committed, either in the course of economic activity of a legal person, or that the legal person has financially benefited from the unlawful act. In the application of accountability, it is possible to choose either measures of seizing the economic benefits in accordance with of § 29a of the OWiG or holding the legal person accountable in accordance with §§ 130 and 30 of the OWiG.

Comparing the provisions on the liability of legal persons in Estonia and Germany, the author concludes that the system of liability of German legal persons is very effective and also complies very well with the guidelines provided by the international law. The author feels that the effectiveness of the system of liability of Estonian legal persons is perhaps somewhat questionable. As discussed in the second chapter of this paper it is clear from the wording of the international conventions which are binding for Estonia that the prosecution of a legal person does not exclude the prosecution of natural persons, which in the author's opinion, positions the liability of legal persons above the liability of a natural person, and not the opposite way round, as is apparent from the Estonian regulation of offence liability.

Taking into account the problems encountered with the accountability of legal persons charged with an offence as described in this paper, as well as an alternative to legal persons accountability, and in the author's opinion, an example of a model of accountability better suited to legal persons, the author proposes creating a special regulation for dealing with the liability of legal persons, which could remain within the general scope of the Penal Code. The author also proposes to stop using the concept of liability of the legal person due to the legal discrepancies discussed in this work. Instead, the author proposes to establish the liability of legal persons for organizational failings as exemplified by § 130 and § 30 of the OWiG, both in the case of offences and misconduct, and which would also give provisions limiting liability for when the offender is also the owner of the legal person (a stakeholder, a shareholder) or a person accountable for the responsibilities of a legal person. In such cases, the author proposes to limit the punishment of the legal persons to confiscating of benefits acquired by committing the offence as exemplified by § 29a of the OWiG. Such a restriction should, among other things, also prevent possible situations where the same act is punishable twice and where the influence of the punishment on the legal person does not have the preventive effect intended due to the legal and natural persons not coinciding in the same person. As to the punitive rates, the author proposes to link the upper limit of the penal rate similar to that of Section 30 (3) of the OWiG, in conjunction with Section 17 (4) of the OWiG to the extent of the offence. The author also proposes to introduce into the new concept of liability of legal persons also the provisions on the transfer of legal person's liability also to its successors and predecessors. The author also proposes legal person be held criminally accountable if it has benefited from the offence committed or if the violation has been committed in the course of its activities, even if the individual perpetrator remains unidentified.

The author adds that even though the proposals made would significantly help to specify and clarify the identity of the recipient of the punishment as well as the acts of misconduct, but also to prevent legal persons escaping accountability, the question should also be raised in this case whether, as an alternative to punishment, there are other possibilities for preventing legal persons from committing criminal offences. It would be appropriate, in addition to establishing liability, to think about, for example, the development and promoting of ethical company policies, so that universal standards for corporate diligence measures would be established and sanctions would become even more predictable. Appropriate administration measures should also be introduced to guide the conduct of legal persons in order to prevent committing of offences, or force the offender to correct its behaviour without the need to employ punitive measures.

LÜHENDID

BGH	Bundesgerichtshof (Deutschland)
EIÕK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EL	Euroopa Liit
EMTA	Eesti Maksu- ja Tolliamet
KarS	Karistusseadustik
Komm	Kommentaar
KrK	Kriminaalkoodeks
KrtS	Korteriomandi- ja korteriühistuseadus
MTÜS	Mittetulundusühingute seadus
Nt	Näiteks
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development
OWiG	Gesetz über Ordnungswidrigkeiten
PS	Eesti Vabariigi põhiseadus
RKKKo	Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus
RKPSJKo	Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium otsus
RKTKo	Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus
RT	Riigi Teataja
SAS	Sihtasutuste seadus
Seletuskiri 554 SE	Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 554 SE
StGB	Strafgesetzbuch
trk	trükk
TsÜS	Tsiviilseadustiku üldosa seadus
VerbStrG-E	Verbandstrafgesetzbuch
vlj	väljaanne
vt	vaata
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon
ÄS	Äriseadustik

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Baird, N. Criminal Law, Title I, Series II. London: Cavendish Publishing Limited, 1995.
2. Card, Cross & Jones, Criminal Law, 22nd Edition, Oxford 2016, lk 540-541.
Arvutivõrgus:
<https://books.google.ee/books?id=SzVnDAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=et#v=onepage&q&f=false> (15.04.2018).
3. Change, C. Corporate Liability in Europe. Clifford Chance LLP January 2012.
Available:
http://www.cliffordchance.com/content/dam/cliffordchance/PDFs/Corporate_Liability_in_Europe.pdf. (15.04.2018).
4. Dannecker, G., Müller, N. Normadressaten der Bussgeldvorschriften und Ahndung juristischer Personen. Rn 141.- H-B. Wabnitz, T. Janovsky (Hrsg.). Handbuch Wirtschafts und Steuerrecht. 4 Aufl. München: C.H. Beck 2014.
5. Donaldson, M., Watters, R. 'Corporate Culture' as a basis for the Criminal Liability of Corporations. Prepared by Allens Arthur Robinson for the United Nations Special Representative of the Secretary-General on Human Rights and Business. February 2008. Available: <http://198.170.85.29/Allens-Arthur-Robinson-Corporate-Culture-paper-for-Ruggie-Feb-2008.pdf>. (15.04.2018)
6. Elkind, E, Sootak, J. Juriidilise isiku vastutus: uued arengusuunad Eesti kohtupraktikas. Juridica X, 2005.
7. Ernits, M. jt, Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, 2017, § 13 komm. Arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&p=13>. (15.04.2018)
8. Ernits, M., Pikamäe, P., Samson, E. ja Sootak, J. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ning põhjendus. Tallinn: Juura, 1999.
9. Ginter, J., Laos, S., Sootak, J. Eesti karistuspoliitika: üleminek totalitaarriiklikust õigusriiklikku kriminaalõigusesse. Tallinn: Juura 2002.
10. Höll, C., Reichling, T. Verschärfung der Sanktionsmöglichkeiten gegen juristische Personen und Personenvereinigungen. Frankfurt a.M: IWW Institut. Ausgabe 7/2012.
Arvutivõrgus: <http://www.iww.de/pstr/schwerpunktthema/gesetzentwurf-verschaerfung-der-sanktionsmoeglichkeiten-gegen-juristische-personen-und-personenvereinigungen-f58156>. (15.04.2018)

11. Kairjak, M. Majanduskaristusõigus karistusõiguse revisjoni raames. *Juridica VIII*, 2014.
12. Krems, K-H. Der NRW-Entwurf für ein Verbandsstrafgesetzbuch Gesetzgeberische Intention und Konzeption. Arvutivõrgus: http://www.zis-online.com/dat/artikel/2015_1_889.pdf. (15.04.2018)
13. Leigh, H. L. The Criminal liability of corporations and other groups: a comparative view. *Michigan Law Review*, Vol 80, No 7. jun 1982, p. 1509.
14. Luts, M. Õigusnormide tõlgendamise meetoditest ja teooriatest. *Juridica 1998/III*.
15. Löffelmann, M. EINFÜHRUNG EINER VERBANDSSTRAFBARKEIT? – Ausgabe 1/2014. Arvutivõrgus: <http://www.recht-politik.de/einfuehrung-einer-verbandsstrafbarkeit/>. (15.04.2018)
16. Macrory, R. B. Regulatory Justice: Making Sanctions Effective. Final Report. 2006. Available: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121212135622/http://www.bis.gov.uk/files/file44593.pdf>. (15.04.2018).
17. Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. 2. trk. Tallinn: Juura 2004.
18. Noak, T., Rostock. Einführung ins Ordnungswidrigkeitenrecht – Teil 2* Rechtsfolgen, lk 331. Arvutivõrgus: http://www.zjs-online.com/dat/artikel/2012_3_567.pdf. (15.04.2018)
19. Petrovic, M., Geschäftspartnerprüfungen als *Maßnahme* zur Korruptionsprävention. Dissertation Universität Siegen, 2017, lk 242. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=bBQwDwAAQBAJ&pg=PA242&lpg=PA242&dq=30+owig+siemens&source=bl&ots=H9fzQawjoY&sig=JqsODZR_4D4oEdGSRnN5XAviHmk&hl=et&sa=X&ved=0ahUKEwjV87GE2q3aAhUDOpokKHagAAAtAQ6AEIQTAC#v=onepage&q=30%20owig%20siemens&f=false. (15.04.2018)
20. Pieth, M., Low, L. A., Cullen, P. J. The OECD Convention on Bribery: A Commentary. A Commentary on the Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions of 21 November 1997. Cambridge University Press, december 2006. Arvutivõrgus: <http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/39200754.pdf>. (15.04.2018).
21. Pikamäe, P. Kes on juriidilise isiku pädev esindaja karistusseadustiku § 14 mõttes? *Juridica I*, 2010.
22. Rask, R., Kairjak, M.. Kriminaalvastutus juriidilise isiku jagunemisel. *Tractatus terribiles*. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009.

23. Roxin, C. The Shortcomings of Traditional “Absolute” and “Relative” Theories of Punishment. Prevention, Censure, and Responsibility: The Recent Debate on the Purposes of Punishment. Liberal Criminal Theory: Essays for Andreas von Hirsch. Hart Publishing, 2014, 2. II A. Available: <https://books.google.ee/books?id=5c6dBQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=et#v=onepage&q&f=false>. (15.04.2018)
24. Saare, K. Esindusorgani liikme käitumise omistamisest eraõiguslikule juriidilisele isikule seoses vastutuse küsimusega. Juridica X, 2003.
25. Saare, K. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2010.
26. Saare, K. Juriidilise isiku õigussubjektsuse piiritlemine. Doktoritöö, 2004. Arvutivõrgus: <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/1044/saare.pdf?sequence=5> (15.04.2018)
27. Saare, K., Volens, U., Vutt, A., Vutt, M. Ühinguõigus. I, Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015.
28. Saaremäel-Stoilov, K. Õigusselguse põhimõtte Riigikohtu praktikas. Õiguskeel 2008/1. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/katrin_saaremael-stoilov_oigusselguse_pohimote_riigikohtu_praktikas.pdf. (15.04.2018)
29. Samson, E. Kriminaalkaristus majandusettevõtetele. – Juridica 1999/VIII.
30. Sootak, J. Karistusõigus. Üldosa. Juura, 2010.
31. Sootak, J, Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, 4 trk. Tallinn: Juura, 2015.
32. Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003.
33. Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura, 2007.
34. Zöllner, M. A., Zur Frage der Einführung eines Unternehmensstrafrechts in Deutschland. Gutachten zur Erforderlichkeit und rechtssystematischen Einordnung. München 2017, S. 52.
35. Varul, P, Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M.. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2010.
36. Wilson, W. Criminal Law, Doctrine and Theory. Third Edition, 2008. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?id=UDtjSTQF5uoC&pg=PA598&lpg=PA598&dq=C.+Wells.+Corporations+and+Criminal+Responsibility.+Oxford:+Clarendon+Press,+1993&source=bl&ots=2I46DjyZ1_&sig=qrUSevvcfJVLMB-IWdx0gqlOJeM&hl=et&sa=X&ved=0ahUKEwiAx871rfnZAhUqP5oKHUj9C-gQ6AEIUzAF#v=onepage&q=corporate&f=false. (15.04.2018)

KASUTATUD NORMATIIVMATERJAL

1. Arvutikuritegevusvastane konventsioon. – RT II 2003, 9, 32
2. Eesti Vabariigi Põhiseadus, RT I, 15.05.2015, 2.
3. Euroopa Ühenduste finantshuvide kaitse konventsiooni teine protokoll. – RT II 2005, 1, 1.
4. Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid. – ELTL 2010/C 083/01, 30.03.2010.
5. Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2012/C 326/02).
6. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon- RT II 2000, 11, 57.
7. Gesetz über Ordnungswidrigkeiten.- 19. 02.1987 BGBl. I S. 602 ...10.10.2013 BGBl. I S. 3786. Arvutivõrgus: http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/owig_1968/gesamt.pdf. (15.04.2018)
8. Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon. – RT II, 23.12.2014, 2.
9. Karistusseadustik. - RT I 2001, 61, 364.
10. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 12.07.2014, 1.
11. Korteriomandi- ja korteriühistuseadus, RT I, 09.05.2017, 15.
12. Kriminaalkoodeks. – RT 1992, 20, 288.
13. Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja –pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll. – RT II 2004, 23, 94.
14. Lissaboni leping (ELT C 306, 17.12.2007).
15. Mittetulundusühingute seadus, RT I, 09.05.2017, 21.
16. Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon. – RT II 2003, 1, 1.
17. Rahvusvahelistes äriühingutes välisriigi ametiisikutele altkäemaksu andmise vastu võitlemise konventsioon.- RT II 2009, 5, 11.
18. Sihtasutuste seadus, RT I, 09.05.2017, 34.
19. Strafgesetzbuch.- 13.11.1998 BGBl. I S. 3322 ... 21. 01.2015 BGBl. I S. 10.- Arvutivõrgus: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf> (15.04.2018)
20. Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon. – RT II 2002, 12, 45.

21. Tsiviilseadustiku üldosa seadus, RT I, 20.04.2017, 21.
22. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korrupsioonivastane konventsioon. – RT II 2010, 4, 10.
23. Äriseadustik.- RT I 1995, 26, 355.

KASUTATUD KOHTULAHENDID

1. RKTko 3-2-1-41-05
2. RKTko 3-2-1-197-13
3. RKTko 3-2-1-129-15
4. RKTko 3-2-1-54-17
5. RKKKo 3-1-1-108-03
6. RKKKo 3-1-1-7-04
7. RKKKo 3-1-1-66-04
8. RKKKo 3-1-1-82-04
9. RKKKo 3-1-1-137-04
10. RKKKo 3-1-1-9-05
11. RKKKo 3-1-1-22-05
12. RKKKo 3-1-1-64-05
13. RKKKo 3-1-1-145-05
14. RKKKo 3-1-1-4-06
15. RKKKo 3-1-1-19-07
16. RKKKo 3-1-1-84-07
17. RKKKo 3-1-1-9-08
18. RKKKo 3-1-1-43-08
19. RKKKo 3-1-1-52-08
20. RKKKo 3-1-1-67-09
21. RKKKo 3-1-1-79-10
22. RKKKo 3-1-1-30-11
23. RKKKo 3-1-1-21-12
24. RKKKo 3-1-1-53-12
25. RKKKo 3-1-1-88-12
26. RKKKo 3-1-1-133-13
27. RKKKo 3-1-1-15-14

28. RKKKo 3-1-1-66-14
29. RKKKo 3-1-1-90-14
30. RKPSJKo 3-4-1-13-15
31. RKKKo 3-1-1-84-16
32. RKKKo 4-17-1195/22
33. RKKKo 4-17-3766/25
34. EK otsus nr C-217/15 – Orsi & Baldetti
35. EK otsus nr C-617/10- Åkerberg Fransson
36. EK otsus nr C-489/10- Bonda
37. EIÕK 20.5.2014 otsus Pirttimäki vs. Soome
38. EIÕK 08.06.1976 otsus Engel jt vs. Holland
39. EIÕK 23.11.2006 otsus Jussila vs Soome

MUUD KASUTATUD ALLIKAD

1. Abschlußbericht der Kommission zur Reform des strafrechtlichen Sanktionensystems, März, 2000. Arvutivõrgus: <https://www.bib.uni-mannheim.de/fileadmin/pdf/fachinfo/jura/abschlussber-der-komm-straforeform.pdf>. (15.04.2018)
2. Committee of Ministers of the Council of Europe on 20 October 1988 recommendation no. R (88) 18. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16804c5d71>. (15.04.2018)
3. Entwurf eines Gesetzes zur Einführung der strafrechtlichen. Verantwortlichkeit von Unternehmen. Arvutivõrgus: <https://www.landtag.nrw.de/Dokumentenservice/portal/WWW/dokumentenarchiv/Dokument/MMI16-127.pdf;jsessionid=2AAEE73D29DC034E2F7DDC994322BC2D.ifxworker>. (15.04.2018)
4. Korteriomandi- ja korteriühistuseaduse eelnõu 4. versioon 02.07.2013. Arvutivõrgus: <http://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/df21fdd3-ca91-4cbc-9866-de762cfd92ad#cWtIswOa>. (15.04.2018)
5. Liability of Legal Persons for Corruption in Eastern Europe and Central Asia, OECD, 2015. Arvutivõrgus: <https://www.oecd.org/corruption/ACN-Liability-of-Legal-Persons-2015.pdf>. (15.04.2018)

6. OLG München (3. Strafsenat), Beschluss vom 23. September 2014 - Az. 3 Ws 599/14, 3 Ws 600/14; siehe hierzu Entscheidungsbesprechung von *Caracas* in CCZ 2016.
7. Osterloh, F., Strafrechtsdogmatische und strafprozessuale Probleme bei der Einführung und Umsetzung einer Verbandsstrafbarkeit, Frankfurt/M, 2016, lk 173-174. Arvutivõrgus: <https://d-nb.info/1108410987/34>. (15.04.2018)
8. Schönemann, B., Zur Frage der Verfassungswidrigkeit und der Folgen eines Strafrechts für Unternehmen. Rechtsgutachten zum Gesetzesantrag des Landes Nordrhein-Westfalen. München, 2013, lk 26. Arvutivõrgus: http://www.familienunternehmen.de/media/public/pdf/publikationen-studien/studien/Studie_Stiftung_Familienunternehmen_Unternehmensstrafrecht.pdf. (15.04.2018)
9. Seletuskiri karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde 554 SE. A r v u t i v õ r g u s : <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad/Karistusseadustiku-muutmise-ja-sellega-seonduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus/>. (15.04.2018).
10. Siemens AG (except Telecommunications Unit) [2008 Germany Settlement]. Published on - StAR Stolen Asset Recovery Initiative – Settlements, 11.05.2013. Arvutivõrgus: https://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUK EwiEvO7W563aAhVrApoKHViyAPAQFggxMAA&url=http%3A%2F%2Fstar.worldbank.org%2Fcorruption-cases%2Fprintpdf%2F20243&usg=AOvVaw1iBYfAMnLKzzAG_RbwWbXu. (15.04.2018)
11. Stellungnahme zum Entwurf eines Gesetzes zur Einführung der strafrechtlichen Verantwortlich-keit von Unternehmen und sonstigen Verbänden. BDI - Bundesverband der Deutschen Industrie e.V., 31.01.2014. Arvutivõrgus:https://bdi.eu/media/themenfelder/recht/downloads/20140131_BDI-BDA-Stellungnahme_Unternehmensstrafrecht.pdf. (15.04.2018)
12. Vogel, J., Unrecht und Schuld in einem Unternehmensstrafrecht. München, 2012. Arvutivõrgus: http://www.strafverteidiger-stv.de/system/files/users/user5/StV-07-2012_Beitrag.pdf. (15.04.2018)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Janek Maasik,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„JURIIDILISE ISIKU KRIMINAALVASTUTUS – ÕIGUSLIKUD LÄHTEKOHAD JA PROBLEEMID“

mille juhendaja on Andres Parmas (mag. iur.) ja kaasjuhendaja Margit Vutt (PhD (Law))

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 22.04.2018